

М и л о ш Ч е п и ћ
- О Т М И Ц Е -

МИЛОШ ЧЕПИЋ

О Т М И Ц Е

Милош Чепић
ОТМИЦЕ

Издавач:

Аутор

Рецензент:

Рајко Палибрк

Припрема за штампу:

Студио ДП - Пљевља

Тираж:

300

Штампа:

МИНС - Никшић

Пљевља 2018.

Ја сам вретено што упредам твоју срећу

Верем Саво

Прича је истинита. Из прве руке. Свједочење директних потомака је потврдило. Тражили су само да се имена измијене, имена и називи села. То је писац ове књиге у највећој мјери испоштовао. Имена села није ни помињао. Тако, да било каква препознатљивост предака и дешавања у прошлости, не могу произвести никакве радње против аутора.

Аутор

О АУТОРУ

Милош Чепић, рођен 24.02.1952., у селу Оћевина, Пљевља, од оца Владимира (Радивојев) и мајке Станисаве (Мићове), рођене Пејатовић.

Чувар народне баштине. Традиције. Гуслар. Ради и изра-ђује гусле. Прве израђене гусле поклонио је Храму „Светог Георгија” на Гукама, са ликом патријарха Варнаве. Гусле поклоњене на дан свјештања темеља.

Оснивач гусларског друштва „Пљевља” и председник друштва од 1982. године и дан данас. Његовом заслугом одржан је фестивал гуслара Југославије 1986. године. Три фестивала гуслара Црне Горе. Иницијатор и оснивач Савеза гуслара „ Душаново царство” Црне Горе. За одржати фестивал тог савеза. За одржавање фестивала гуслара „Рашке државе.” Одржавање фестивала гуслара „српских гуслара, Србије, Српске Републике, савеза гуслара „Душаново царство” 2010. године. У склопу овог фестивала одржани су фестивал изворног пјевања у Срба, здравица, изложбе народног стваралаштва, гуслара, икона и радова у дрвету, резбарији. Одржавање Сабора гуслара, такмичење рођених на територији Општине Пљевља, фестивал изворног пјевања Срба из Србије, Црне Горе, Републике Српске, изложбе народног стваралаштва, икона, гуслара, здравица, свирала, двојеница (такмичење) 2014. године.

Снимио плочу 1971. године – Облик Радосав и Освета Бајова. Више гусларских пјесама на касетама. Изворне пјесме, славске, божићне, сватовске, уз свуке свирала двојеница, уз здравице, са гусларима друштва што „Србину је светиња највећа, крст и кумство, ријеч и свијећа” и „Кад загрми од Билеће крстиће се и ко неће.” Ту су и женске изворне пјесме, све уз двојенице.

Направио је сценарио и режију и снимао етно филмове: 1. Пљеваљска свадба; 2. Божић у Пљеваљском крају; 3. Крсна слава у Пљевљима; 4. Етно бисери Пљевља; 5. Српско посијело Пљевљака; 6. Ђело на виђело; 7. По потоњој.

Добио је награде „Прохорски Анђео” – Београд, прву у Москви за филм „Крсна слава” у Пљевљима. Награде за филмове „Божић у

плјеваљском крају” и „Крсна слава у Пљевљима” у Кучеву на етно фестивалима филма.

Другу награду „Сребрног пастира” за филм „По потоњој” у Кучеву, фестивал етно филма. Снимљена тужбалица за Петром II Петровићем Његошем коју је нарицала Његошева сестра Ђана (удата Ђурашковић), непосредно на упокојењу.

Написао је сценарио и режију за филм „Село наше и хљеб наш насушни у ХХИ вијек” биће објављен уз написани роман „Бунар”, који ће бити ускоро објављен.

Написао је и објавио књиге „Потоп памети, душе и вјере”, коју је штампала Стручна књига Београд, прва књига. Друга је у „киту киту у јато голубе” истог аутора и објављивача. Књигу „Накоњче” објавио српски совјет Црне Горе. Написао је књигу „Отмице.”

Био је члан, предсједник жирија на такмичењу Изворног пјевања Срба, фруле и свирала у српском Горажду. Седам пута био је члан жирија на фестивалима у такмичењу гуслара „Савеза гуслара Душаново царство из Црне Горе.” Пет пута био је члан жирија на фестивалима српских гуслара, Србије, Републике Српске и савеза гуслара „Душаново царство” Црне Горе. Учесник скоро свих фестивала гусала од 1971. године, како републичких, тако и савезних.

Резбар у дрвету, икона и фигура, више од стотину комада.

*У Пљевљима,
На Васкрс, 2017. године*

ИЗВОД ИЗ РЕЦЕНЗИЈЕ

Књига Милоша Чепића под насловом „Отмице“ представља само на први поглед, литерарно свједочанство о животу људи пљеваљског краја, њиховим судбинама, наравима и обичајима. Суштински, овај рукопис је прича о универзалној теми ванвременске борбе добра и зла и коначном исходишту те борбе. Смјештајући главну тему свог рукописа у амбијент пљеваљског села средином прошлог вијека, аутор своју причу приближава читаоцу и чини је потпуно доступном, као да се цијела радња дешава ту међу нама и у садашњем тренутку. Изворним народним језиком, којим, очигледно, врсно располаже и сјајно га користи, Чепић читаоцу саопштава необичне животне судбине обичних људи који у вртлог бивају увучени не својом вољом већ провиђењем, да би живљењем тих својих судбина, на крају, својим животима показали и доказали ко су и на којој су страни, оној тамној, или оној свијетлој.

Маниром надареног приповједача потпуно сигурног у своју наміјеру да исприча реалистичну причу о животима својих ликова, аутор течно и без икаквог застоја везе дијалоге из којих веома лако извире све оно што он намјерава да каже, а што се најчешће не да наслутити. Тако, до последњих редака ове књиге влада неизвјесност која читаоца тјера на континуирано читање, што цијелој причи даје истински квалитет и динамику.

Поред других вриједности које несумњиво живе у овој књизи, посебну пажњу треба посветити језику којим се аутор служи до граница мајсторства. Тај језик пљеваљског поднебља и сеоског миљеа, препун локализама и архаизама, скоро да је нестао у бујици модерног говора па је ово прилика да многи изрази које су користиле генерације које су још живе буду забиљежени, односно сачувани, а самим тим и запамћени. Да није ничег другог, само богаство изворног народног језика и оригиналан дијалог на ком потенцира аутор, завређују озбиљну пажњу стручне и читалачке јавности.

Када су у питању јунаци Чепићевих „Отмица“, с правом се може тврдити да је мало ко од завичајних писаца успио да тако пластично и реалистично прикаже обичне људе пљеваљског села са свим

њиховим манама и врлинама, са њиховим скоро урођеним смислом за поштовање моралних норми, али и са свим оним што им доноси њихов карактер и суштина који су често дефинисани под утицајем средине у којој живе.

Све у свему, ко прочита „Отмице“ Милоша Чепића неће зажалити, већ напротив биће обогаћен једним новим, необичним искуством читања и без икакве сумње пожеље да му се поново врати.

Рајко Палибрк

О Т М И Ц Е

Поврх Обровца, брда са источне стране Пљевља, након дуге јесење ноћи помоли се сунце, од којег поцрвенеше облачићи изнад Љубишње. У то вријеме кренуше из Пљеваља ка цркви Дубочици поп Милутин Церовић и његов петнаестогодишњи ђак. Поп празних руку, а ђак напргачио попову торбу. Не зна се што је поп кренуо на опанке, а имао је бијесна коња Риђана. Судбина им би да се на Вароши сусретну са пљеваљским бегом Ибрахимом и његовом пратњом. Пуни себе, осииони Турци, моћни, подгријани алкохолом, пошто су банчили читаву ноћ, не хтједоше мирно проћи поред попа и ђака, који им се покорно уклонише са џаде, савивши покорно главе. Турци их окружише на својим коњима и започеше. Попу постављају питања на која се није могло одговорити.

А бег ко бег, од попа Милутина тражи одговоре на питања која немају одговора. А онда насрну на попа и његово ђаче. Бегу се придружише и остали из пијане пратње. Поп својим позамашним тијелом штити ђака, гурајући га себи испод руку и пазуха. При томе, трпи стоички ударце бегове и његове пратње. А ударили су га са испреплетаним кожним бичевима. Док га Турци бичују, поп мало посави главу и шапну ђачету да бјежи. Да би ђачету омогућио лакше да побјегне, поп се упусти у расправу са Турцима. То му и успје. Ђак вјешто шмугну између коњских ногу, тако да избјеже ударце бичева. И утече. Заустави се на поприличној удаљености, како би могао утећи уколико Турци крену за њим. То што дијете утече и избјеже ударце бичева додатно разјари Турке. И сви одједном, попут чопора, навалише бичевати попа Милутина. На јаке, болне ударце поп не тражи милост од Турака, но се поче молити богу да га спаси: „Опрости им Боже, не знају што раде.” А онда се прекрсти три пута. То рађаше у стојећем ставу. Мирно, скоро непомично попово стајање, без покушаја штићења рукама, његова молитва и крштење, умјесто да се брани, зачудише пијану дружину, па као по команди стадоше са ударцима. Чак и коње умирише. И наста тајац. Иза те ничим изазване тишине зачу се бегова наредба :

- Сијеците пса!

- Ко да га посијече, беже? – упита Хасо, затворски целат.

-Ти Хасо. Твоја сабља је најоштрија. Вјешт си том занату. Одруби му главу до самих рамена да уз главу буде што више шије. Нека дуже глава стоји на колцу.

Поп Милутин сав обливен крвљу, са избразданим образима од удараца бичева, стоји између Турака и њихових бијесних коња, ничим не показујући ни страх ни бол. Као да се наредба не односи на њега и његову главу. Хасо изколачених и искрвављених очију од непроспаване ноћи из-

вади сабљу из корица и замахну тик изнад тјемена попове главе. Но, ни тај чин не реагова поп Милутин, нити покуша избјећи замах сабље.

- Види каурског крика и шејтана! И не мрда? – рече Хасо, па погледом пређе преко своје дружине, а поглед заустави на бегу. Бег мигну оком на Хаса. Хасо вјешто и не трепнувши замахну сабљом, по други пут, па захвати попа Милутина по врату. Прође сабља кроз попов врат и да се не окрвави. Паде попова глава крај његових ногу, а онда се поче котрљати низ благу низбрдицу. Заустави се на десетак метара од попа Милутина. Док се глава котрљала, тијело попа Милутина без главе усправно и полако крену за њом и паде тик уз откотрљану главу. Из поповог тијела тек тад шикну крв у млазевима и обли попову главу. Гледа то ђак са удаљености, гледају забездекнути Турци. Зинули од чуда? Нијемо се питају како је то могуће. А Хасо и не знајући што чини, баци сабљу у правцу трупа поповог и његове главе. Сабља се врхом заби у земљу уз саму главу и оста у том положају. Са пошироким браницима до рукохвата изгледаше као крст и још се заблиста према сунцу.

Догађај отријезни Турке. Као да нису уопште били пијани и банчили читаву ноћ. Наста мукла тишина. Њу реметијаше само повремени и и све ређи млаз крви из попова врата. Осиони бег поблиједје у лицу. Нешто га штрекну и неки жмарци му прострујаше читавим тијелом. Тако нешто никад није доживио. Чак ни онда кад је он лично убијао и сјекао главе. А онда скочи са Вранца. Узде додаде најближем од себе. Отпаса и одложи оружје. Клекну крај убијеног попа Милутина и његове одсјечене главе па се поче молити Алаху да му опрости гријех што почини без икаквог повода и разлога. Након завршене молитве устаде, опаса оружје, појаха Вранца, па нареди:

-Понесите и тијело и главу до мога уреда, рече бег Ибрахим, а онда ћутке оде.

Поп Милутин је сахрањен ван турског и српског гробља. О трошку бега. Уз ријеку Брезницу, на самку. По српском обичају. У мртвачком сандуку сахранише га Срби и Турци уз опијело свјештеника. Бег му сагради и гробницу. Гробница је у облику мртвачког сандука. Ограђена је лучевом оградом. Тај гроб данас зову тулбе. Ограђено је металном оградом. На западној страни је постављен турбан. Неко каже чалма. А тога раније није било. На тулбету на турском језику и арапским писмом уписано је нешто? У ограђени гроб бацали су пролазници новчиће са жељама да им сахрањени испуни жељено. Од тих новчића тулбе се и одржава.

За вријеме Отоманске владавине сваке године свештеници су вршили опијело по својим обичајима, а оце по својим. У исто вријеме. Када су дошли на власт комунисти су направили план да ту саграде станове. Станови су изграђени. Тулбе нису смјели дирати. Оно се једним дијелом налази испод зграде, изнад њега је стан, а другим дијелом ван ограђено металном оградом, док је ограда истовремено и арапским словима украшена. То је урађено у новије вријеме. Тулбе присвајају и Срби и Турци. Мада Турака у Пљевљима више нема. Гроб одржавају исламисти.

Цркви у Дубочици није успио доћи поп Милутин. Спријечише га Турци. За његову душу молили су се и православци и исламисти. Ако цркви није успио доћи поп Милутин, истина је да је црква пришла ближе гробу попа Милутина. Премјестише цркву ближе Пљевљима. Црквиште потопише. По предању које траје стољеће и више, причали су да ће поп Милутин једног дана стићи на одредиште у Дубочицу. Исто онако како Свети Василије Острошки сваке године долази у Дубочицу и подере троје чарапа долазећи, Слава му и милост. „Доћи ће поп Милутин у цркву, ући на врата цркве у Дубочици коју је лично изградио Свети Василије Острошки!“ При помену Светог Василија Острошког, уз обавезно устајање.

I

Пође баба Мара у свој род. Да родује под старост кад није могла у младости. Пристигло млађи па баба Мара нема задужења, осим да одржава ватру у кући. У род, на Зекану, допрати је унук Саво. Родио се на Савиндан па му дали име Саво. Висок, танак, бистра ока и дуга корака. Бијаше привлачан и наметљив за ђевојачке очи. На вашарима и сијелима грабиле су се удаваче да се ухвате у коло до Сава. Саво свјестан своје љепоте, своје очи уперивао је ка свакој ђевојци. И оним zgodним и мање лијепим. Да је био ђевојка у тај ватат имао би по десетак просаца на вашару или сијелу.

Оставио Саво бабу Мару у њеном роду, па зајахао коња, на коме је допратио. Да би скратио пут нагна Зекана пашњаком. Зекан игра путем па се за њиме диже прашина. Са Зеканом нађе се на пашњаку у стаду оваца. Њих чуваше млада чобаница са иглама и плетивом у рукама. Стадо надалеко чувеног домаћина, који немаде сина, већ три шћери. Све љепша од љепше. Након рођења треће ћерке жена му више не могаде затрудњети. А женско ко женско, туђа кућа, често је говорио. Имао је жал за мушким потомком.

Кад виђе чобаницу, Саво окрете Зекана ка њој. Намјеравао је мало да се нашали, па да прође. Препадне се чобаница да је Зекан не прегази пошто га Саво ћераше у пуном трку. Скочи са камена на коме сједијаше. Заклони се уз оближњу већу стијену. Саво нагло затеже узде и заустави Зекана. Са осмијехом се обрати чобаници.

- Шта то радиш љепотице? Умало ми твоје овце не погазише Зекана. Још га ти и препадне, стаде ко упопан. На његово нагло заустављање могао сам прелећети са њега. И погинути ту пред твојим ногама и морала би ме носити на души док си жива.

Чобаница погледа Сава срдито. А онда га гађа плетивом, клупком и иглама.

- Пролази коњу на том бијесном коњу. Није што ми рашћера стадо, но што ме умало не прегази. Да се не склоних, би што би. Да тај што га јашеш не би паметнији од тебе, па стаде и да не би ове стијене, ја бих била изгажена. Нашла бих се под копитама твог коња.... Мораћу ићи да ми ...због тебе и твоје несмотрености. А онда изађе иза стијене да покупи клупко и плетиво са иглама, јер је њиме пустимице гађала Сава. Клупко се налазаше у трави, близу ногу Зеканових. Кад је узела клупко и плетиво и усправила се, угледа Саво ђевојче натприродне љепоте. Љуте плаве очи. Тешка црна коса са коврцама изнад чела остаде у Савовим очима за вјеки вјеков и угнијезди се под лијеву Савову сису. Ту му је остала до судњег дана. Те слике никада се није могао ослободити у читавом животу, у свом вијеку. А имао је дуг живот.

Кад је чобаница, након покупљеног плетива и клупка, уперила поглед у Сава на Зекану, истог трена нестаде љутње. Љутњу замијени кајање због изговорених ријечи. Весео осмијех, присан, незамјерљив, заводљив, заледио је чобаницу. Гледа у Сава и не трепће.

-Ти ме шћаше убити? Да ти у рукама би пушка умјесто клупка, сад би моје срце било простријелено. Чак не бих успио да видим најљепше женско до сада. Ни свога убицу. Да сам знао како изгледаш, отишао бих на онај свијет радосно, јер ме устријелила рука најљепше ђевојке.

Слуша чобаница Зорка што Саво говори. Ријечи споро пристижу до мозга, задивљена Савовом љепотом. Нека милина од главе крену јој и стиже до стопала. Приковала је за земљу. Не зна ни шта да чини ни шта да одговори. И срце јој трепери. Тресе јој се ко лист на јасици. Саво скочи са Зекана. Узде му пребаци преко стијене. А онда стаде пред Зорку. Клекну на кољена. Гледајући одоздо, рече:

-Ја сам Саво. А ко си ти чобанице? Да ти нијеси вила Равијојла? Скриваш се у чобаници. Оћеш рећи Саву ће си скрила криље и окриље?

Те ријечи и положај у коме се Саво налазио трзнуше Зорку. Отријезнише је. Па се поче грохотом смијати. Не знајући ни сама зашто одбацти плетиво, па објема рукама ухвати Сава благо за косу, њежно је трзајући. А онда одговори:

- Ја сигурно нијесам Вила. А за тебе знам да си Ђаво. Ђаво над ђаволима. Иако то знам, опет не могу а да ти не опростим оно пређашње. Знам да слатке ријечи и од Ђавола пријају... Ко зна колико си тих ријечи просуо ђевојкама? Можда и изазвао ђевојачке сузе? А знај, кажу то, најтежа је ђевојачка суза. Кога она сустигне, тај не умире лако. Бог га држи у животу док не окаје сваку њену сузу. А онда својим прстима прође кроз Савову косу. Удаљи се од Сава. Саво устаде. Узе узде Зеканове са стијене и пребаци их Зекану преко главе на врат.

-Збогом ђевојко. Ускоро се срели. У мраку или тијесну сокаку. У мојој или твојој кући. Код мене или код тебе. Мени је свеједно. Само да се сусретнемо.

-Збогом пошао ђаволе Саво. То ти жели Зорка ђевојка. Ја те нећу ни тражити ни сретати. Ти, како оћеш. Срести ме можеш једино у моме дому. Код оца и мајке. У очевој кући. А његова кућа је недалеко одавде. Ту иза оног брда. Одавде се не види... Ако будеш долазио добро се пази. Чувај се од мог оца. Њему нијесу клупка при руци. Но, прави правцати пиштољ. Ђаволе мрзи из душе. Могао би ти настрадати. Да те устријели. Па му се насмијеши. Саво се баци Зекану у седло и крену. Онда се у седлу окрену читавим својим тијелом. И оста да јаше наопако. Глава му гледа преко Зекановог репа у правцу Зорке. Са поприличне удаљености повика:

- Зорка, Ђаволи јашу наопачке! Ево види! Па запјева толико гласно да га Зорка може разумјети. Онако путнички:

„Мала моја мајку вежи
Кад ја дођем да не режи.
Оца вежи иза стаје
Кад ја дођем да не лаје“.

Након отпјеване пјесме не силазећи са Зекана врати се Саво у првобитни положај. Јаче устегну дизгине, подиже Зекану главу, па га нагна у галоп.

- Слатке будале, мајко моја – прокоментариса Зорка гласно. Остатак дана провела је мислећи на Сава. На његове несташлуке. Са жељом да опет наиђе. Да се сретну. И са намјером да се распита о њему.

II

Дојаха Саво кући. Раседла Зекана. Истрља га сувом сламом пошто га бијаше подобро ознојио. Не би то урадио да му мисли нису биле код Зорке. За вечером сви укућани су примијетили смијешак на Савовом лицу. И Савову замишљеност. Погледима су показивали једни другима на Сава. Питали су га што му се то десило лијепо у бабину роду те му смијешак не силази са лица? Не чује Саво ни питање оца зашто је ознојио Зекана. Ни зашто је дојахао у галопу. Кад му је по други пут поставио иста питања, а Саво није ни чуо ни одговорио, сви пренуше у смијех. Схватили су да је Саво неће друго, а не за столом на вечери. Чак се и отац насмијао. И отац је примијетио да је Саво духом одсутан. Саво је био у своме свијету. На пашњаку код Зорке и са Зорком. Из тог стања у стварност га је вратио гласни смијех укућана.

- Шта се то смијете? Чему? Што је смијешно? – упита Саво.
 - Ти, сине – одговори му мајка.
 - Чули ти, што те тата упита? Не једанпут, но двапут !- рече Савова сестра.
 - Не, што си питао?
 - Изгледа је Сава ђаво узео у своје руке. Или вршњак? – рече отац.
- Устаде иза стола и оде спавати, не чекајући од Сава одговоре.

-III-

Доћера Зорка стадо кући. Након што су вечерали и поспремили сто, разиђоше се. Остаде Зорка са сестрама. Зорка весела. Још пјевуши. Иначе, то до сада није радила. Нису то сестре од Зорке до тада чујале.

- Пропјевала Зорка сејо? – рече најмлађа Анђа сестри Радојка.
- Чујем и ја то. Питаш ли шта јој је?
- Једно јесте? Пила је ракију или јела чемерику? Треће нема. Шта би треће могло бити? Зорка па да сама пјевуши? Неко чудо ће се десити?
- Да знате што ми се десио и какве приче сам се данас наслушала, а још од кога. Да је то вама упућено ко што је мени, ви бисте скакале од среће. Не би пјевушиле као ја. И на игли би се окренуо. Толико је спретан. Ја му рекох да је ђаво. А он наопачке појаха коња. Одмаче пјевајући и у

мене гледајући. Пјевушили његове пјесме да их не би заборавила. Да ми је понудио да кренем са њим не знам, не знам би ли га могла одбити? И би ли га одбила? Не излази ми из главе.

- Ко је тај? Одакле је ? Види сеје, види?

- Не знам? Из даљине је. Каза да му је име Саво. Обећао ми је да ће ме ускоро посјетити. Враћао се дома. Како би скратио пут, он скренуо про пашњака. Коњем кроз стадо. Кад је угледао мене код стада у пуном галопу, окрену коња ка мени и на мене. Мишљах, прегазиће ме. Но стаде. Умири Зекана. Кад то уради, ја га гађах клупком и плетивом. Комплет са иглама. У главу му циљах. А погријешила сам. Сад бих га пољубила да је ту.

- Уф, уф, уф. Што га не доведе оцу? Да га поклони. Ионако жуди за мушким потомком. Он би добио сина, а ти би имала шта и кога љубити.

- Који од њих двојице би љепши? – упита Анђа.

- Које двојице?

- Ти рече да су била двојица?

- Не, но један. Вриједан. Каква двојица?

- Колико ја разумих на тебе су налећела два Зекана? Два коња?

- Ниједном од њих двојице ништа не фали. Морам некако дознати ко је он. И одакле је? Кад бих знала послала би му поруку да одма дође. Да могу икако? Дај Боже да се опет сретнемо. И да одржи ријеч. Да наврати на пашњак.

-IV-

Тек што је сунце помолило своје лице, Зорка крену за стадом. Данас се и накинђурила. Јуче је схватила да увијек мора бити лијепа и лијепо обучена. Никада се не зна ко може и кад наићи? А ђевојка је! Јуче ко за инат била је у старој изгужваној и изношеној хаљини. А деси да тада наиђе Саво. Да данас дође видео би је у ођећи ко да је пошла на вашар. А не у чобанију. У новој хаљини неће моћи сјести ће се задеси. Мораће пазити ће сједа. Само што је стигла на брдашце изнад куће зачу дозивање комшинице Стануше.

- О Зоро!

- Чујем те тетка Стануша. Реци што имаш да речеш.

- Кажи твојима да је умро Горан испод Кујануше. Сахрана је сјутра. Звани су на сахрану. И нека наиђу на мене кад крену. Да путујемо заједно.

- Рећи ћу им довече. Кад се вратим са стадом. Имају читаву ноћ да се

спреме. Одговори Зорка и продужи са стадом пашњаком. Кад је пред ноћ стигла кући, саопшти укућанима што јој је рекла Стануша. За вечером договорише се да на сахрану иду Загорка и Зоркин отац и да поране. Село покојниково бијаше пар сати коњског ода. Узајмили су у комшилуку Дората, мирна коња за Загорку. А отац је узео Зекана. Прилог понијеше. У бисаге ставише колач и питу. А у врећу кошетну пастрму од јагњета. Клали су га по мраку, јер су морали понијети образит прилог. Горан је био Зоркином оцу, син очеве сестре и Загоркином мужу брат од тетке.

Када су се вратили са сахране за вечером, Загорка у причи напомену да је на сахрани виђела и бабу Мару, што је удата неће тамо иза Љубишње. Да је на дан прије Горановог упокојења у род допратио унук. Да се вратио на Зекану. Вели, дијете ко дијете и поред њене молбе да се врати путем којим су дошли, познатим путем, одјахао је неким другим. Каже много краћим. Боји се да није лутао и залутао? Па га пита да га ми нијесмо ће виђели? Он јој је рекао да тај краћи пут иде кроз наше село. Срели унука. Каже да је много вриједан. Лијеп. Да га салијећу ђевојке. Да би га требало одма женити. Што прије неком добром удавачом. Да га не обенђија нека оштроконца. Рекох јој да ми никаква коњаника ни младића нијесмо виђели. Да је прошао нашим селом, неко би га видио. Знало би се... Забринух бабу Мару својим одговором. Погледа Зорка сестре, а оне у Зорку.

- Богами, стрина Загорка, погријешила си. Пројахао је он на Зекану и то наопачке јашући. Глава му гледала преко репа Зекану.

- Не спрдај се шћери. Ко јаше коња наопако? Нико! Може страначки што на самару. На седло ни то не може. Тај или је манит, или је залутао па пуштио коња да му бира пут и иде према сенту.

- Питај ти сеју Зорку? Он јој рашћерао стадо. Јурио на Зекану ко суманут. И то јахао наопачке!

- Пројахао је један младић нашим пашњаком. Баш на Зекану. Није онако како Анђа каже. А јесте, јахао је час наопачке, час како се јаше. Тако је хтио привући пажњу на себе. Не бих рекла да је онаки како га је баба описала. Што се тиче љепоте, љепотан јесте! Али, како је јахао и што је изводио у седлу, то могу изводити само ђаволи или ђаволчићи. Нека се не плаши баба Мара њему Онаки би га нашао пут и ће га није, и ће га никад није било. Чак је одјурио пјевајући.

- Да знадох да то речем баби Мари? Бих је обрадовала. Не бих бринула.

- Он се стрина Загорка и удварао секи Зорци. Казао јој и своје име. Да је Саво. Да се родио на Савиндан. И напоменуо јој да није свети Саво. А да би Зорку заинтересовао, још јој изводио те враголије, јашући наопачке.

- Чувена је бабе Маре фамилија. Не би било згорег да једну од вас удам у ту кућу. Мени је баба Мара и својта. А вам није. Тако да нема сметње.

- Таман стрина Загорка. Поради на томе да Зорку удаш за оног звекана на Зекану. Његове ђавоље радње и његове ђавоље ријечи изговорене Зорки много су је заинтересовале. Чак је пјевала и пјевушила овђе његове пјесме које јој је отпјевао.

- Доста Анђо! Ти све обрћеш на спрдњу. Ја колико момака знам, и колико до сада сам их виђела, од њега не виђег љепшег и виђенијег. Дај Боже да ме оће? И да ме запроси? Не бих се нимало опирала ! Нити нећкала!

- Како ја видим уз помоћ стрине Загорке, наћи ће врећа закрпу – рече враголасто Анђа. Онда се грохотом насмија. Па настави:

- Дај Боже да је у винклу? Не вјерујем? Чим јаше коња наопачке. Још пјева дању. Народ каже у дан пјева ко памети нема, а по ноћи који жене нема. Кад би оженио Зору, можда не би пјевао бар ноћу. На ово се сви се насмијаше. И Зорка. А у себи помисли: „Дај Боже да он мене потроши. Да он мене запроси. Па имао он памети или немао. То ми уопште није од значаја. Ја знам кога сам виђела и какве је памети. Са киме сам разговарала? А ви причајте што хоћете и шта мислите! Једном га виђех, а прирасте им за срце! И угнијезди се.

-V-

Саво је живио у бројној кућној заједници. Два брата са фамилијама. Дисали су сви једном душом. Имао је брата од стрица Сима, који је као дијете пао са саоница и поломио ногу. У кући су га сви звали Симче. А Симо због те краће ноге, што је више растао, све се више повлачио у себе. У разговоре се није мијешао. Одговори су му били кратки и јасни. А село ко село? Даде му неколико надимака. Звали су га Кратеж, Гелџо и Скочко. Како ко и како ће. Ти надимци су га много вријеђали.

На вашаре и сијела није ишао. Чак ни на свадбе ближе родбине. Увијек би га неко злонамјерно позивао да иде у коло. Да играју. Послове је обављао као и сви. Али, због ноге никад није покушао нити научио играти. Истицао се посебно у косидби. Знао је наредити косу тако да му није било премца. Други би оштрили косу по два пута, а Симо једном. Причало се да је Симо до подне косио са једном половином косе, а од подне са другом. Откивао је косу једном у једном дану. Кад би отковао косу, кап воде би се

слила низ отков. Иако је хром, нико се није усудио да закоси испред Сима. На сеоским мобама при косидби, увијек је Симо биран за козбашу. А што му је годило. Зато се радо одазивао на позиве за косидбу. О ђевојкама и о женидби није ни размишљао. Кад би му то поменули, добијали су од Сима шутури одговор.

- Ко ће узети богаља? Може само богаљ. Од богаља рађају се богаљи. На све друге приче и коментаре, као и убојеђивања остајао је нијем.

-VI-

Најближа кућа до Савове и Симове, била је кућа фамилије ниских, широких, кривоногих, са израженим трбусима и великим главама. Због тих особина звали су их Кушље. Но, и међу њима нађе се једно ђевојче изразите љепоте. Веома zgodно. Говорило се да се бачило на ујчевину. На мајчино млијеко. Но, згријеши ђевојче. Подаде се неком. Заобли се и отрбати. Роди ћечака. Налик на мајку. Ко му је био отац може се само нагађати. Поузданих података није било. А породила то није хтјела то открити.

Пошто је ћечачић био веома лијеп почело се сумњати на Сава, као оца. То је неко неђе изустио. Можда из шале! Па отишло од уста до уста. Питан је и Саво о очинству. Но, он се клео у најрођеније и стављао руке на Свето писмо и тврдио, да до те комшинице нити је долазио, нити помишљао. А Саву се могло вјеровати на ријеч и без клетве. На Сима нико никад није ни посумњао. А камоли изговорио. Но, у сеоским зачкољицама, свађама, свађицама, Кушље су прекоравли са такозваним незнаним јунаком. То је нарочито погађало бабу незнаног јунака. Знала је читав дан галамити, псовати, вријеђати, оног што би њено унуче назвао тим именом. Након тих гласина, Саво је избјегавао кућу Кушље, њену фамилију, имање. Хтио је тим спријечити продубљивање тих лажи. Да му још не пришију какав реп, као онај да је он отац незнаног јунака. Помињање тог ђетета, и Кушља, код Сава је изазвало неку мучнину, насупрот чињенице што је био невин и бесрамно оклеветан. Момци који нијесу имали Савову љепоту, заинтересованост ђевојака, да би наудили Саву кришом су га осуђивали. Знали су да то са Савом нема везе. Два без душе, трећи без главе. Истина, Саво је имао излета. Али, ван своје парохије. Знао је Саво ону народну „Не каки око куће, нагазићеш.” Тражио је љубав и добијао код скоро удатих или оно што су им мужеви на одслужењу војног рока. Ђевојака се није тицао. Да

ми не би бацио грану на пут. Знао је да се све дозна. Ништа се не може сакрити. Па не би ни Савово. Зато је избјегавао удаваче. Његова љепота, привлачност, смисао за хумор, његови несташлуци, да је хтио, могао је имати на сваки прст по једну ђевојку. А тога су били свјесни сви који су га познавали. Па и заводни момци. Био је Саво у сватове рођаку. На свадби код ђевојачке куће запјеваше ђевојке:

Ваша снаха вита јела,
Најљепша је у сто села.
Наша сеја вита јела
Најљепша је у сто села.
Тек што су завршиле са пјевањем, Саво им одговори пјесмом:
Младожења зелен бор
На средини има чвор.

Распитујући се о Саву Зорка је чула за ту Савову пјесму. Шта је било те јој нико не рече за сумњу о Савовом незнаном јунаку то само Бог зна. Нико више. Или тако се шћело? Чудни су Божји путеви? Чудни?

Поручила баба Мара да дођу по њу. Да је врате у домовину. Доста се народовала.

- Ко ће ићи по бабу? – упита Симо.

- Онај ко је и отпратио. Он зна и пречицу – одговори му Саво.

- Поведи Вранца за бабу. Миран је. Неће је сломити. Ако поведеш само Зекана, ићи ћеш пјешке у повратку. И мораш Зекана држати за узду. Добро је назобљен. Њему треба јака рука. Баба нека јаше на вранцу, а ти на Зекану.

- У праву си Симче! Тако ћу и учинити. Брже ћемо и путовати. Но, ради сигурности, и вранца ћу имати на улару у рукама. Ђаво нит оре нит копа. Кад то рече, Саво се насмијеша. Сјетио се Зорке и имена што му је причао.

- А што се смијеша?

- Моме имену. Прикачи ми га једна чобаница на коју наиђох враћајући се кући. Ја јој рекох да сам Саво. А она вели, ниси ти Саво. Но Ђаво Саво.

- Мора да си ти нешто зановијетао? Није то она рекла, без ове или оне?

- Након што ме тако покрсти и даде ми име Ђаво, а ја да је увјерим да је у праву, можеш ли замислити шта сам урадио?

- Од тебе се све може очекивати ? Додуше, ништа лоше!

- Скочио сам Зекану у седло. У седлу се окренуо читав. Тако да сам јахао наопачке. Гледао у њу преко сапи и репа Зекану.

- Добро није пала у несвијест, кад је виђела ту твоју будалаштину.

- Не Симче, не! Смијала се грохотом. Још ме позвала да је посјетим, ако будем пролазио поред њине куће. И Бога ми сјутра ћу је посјетити. Даће Бог и надам се да ћу је наћи на пашњаку. Ако је тамо не буде, свратићу до њене куће. Смислићу нешто. Макар тражио чашу воде. Наумио сам је виђети. Ако је не видим на одласку, виђећу је у повратку. На објашњење доби одговор од Сима. Ово је био најдужи разговор Симов у задње двије – три године, јер је Симо био шкрт на ријечима.

-VII-

Није Саво ранио да иде по бабу Мару. Отезао је са одласком. Све због Зорке. Желио је да је риликом проласка кроз њено село нађе на пашњаку са стадом. Оседлао је и Вранца и Зекана. Кад је кренуо, зајахао је Вранца. Разлог да би се кретали брже. Вранац у годинама, а полијен је. Па би га успоравао и ометао Зекана у ходу. А овако јашући га, нагнаће га на бржи ход. И тако са два коња крену на пут. И то странпутицом. Други се не би усудили на тако нешто. Ишли би сигурним и познатим путевима. Дођоше до Зоркино пашњака. На пашњаку ни стада ни Зорке чобанице. То растужи Сава. Попе се на брдо изнад Зоркине куће. И угледа кућу. Стадо пасе око ње. Само, без чобана. Одгули након што мало осмотри. Да не свраћа да пије воде. А био је тако наумио. Сјутра ћу свратити са бабом Маром. А био је тужан што га нико неће виђети. Да га неко запази, бар би Зорка дознала за његов пролазак. Сјетила би се да је њу тражио. Но, на брдашцету угледа га Загорка. Кроз прозор спаваће собе. Она и Зорка чистиле су кућу.

- Ко ли је оно горе на брду, са два сељаника? Што је кренуо странпутицом, а не путем? Што га попе на брдо до више наше куће, Боже мили?

- Ће, стрина?

- Ено горе. Јаша врана коња, а води зекасто кљусе. Оба седланици. Бијаше застао и гледаше према нашој кући. Па продужи. Ено још није замакао за брдо. Притрча Зорка прозору. Препозна Сава. Срце јој заигра. Образи се заруменише.

- Одакле он?

- Ти га знаш?

- Знам стрина. Оно ти је унук оне твоје својте бабе Маре. Што прича неку ноћ да те питала да ли је пројахао нашим селом. Он изгледа не зна за путеве. Креће се странпутицама. Сигурно пошао по бабу? Оно ти је Ђаво-Саво стрина што умије јахати наопачке.

- Ти га познаде и на оволикој раздаљини ! Што се смуца ! Што не иде путем ? Онда погледа у Зорку. Кад виђе црвенило на њеном лицу и усхићеност, мало се насмијеши, па упита:

- Да он не тражи тебе? Није те било на пашњаку. Дојахао на брдо да види оће ли те угледати. Сумњиви су мени ти твоји црвени обрашчићи. Да сам знала да ће те тражити по пашњаку, не би те задржавала да чистимо. Сама би чистила. Но, ако буде суђено, сретнете се ви. Кад бог оће, укрсти он путеве. Док то Загорка говораше, Зорка се одмаче од прозора. Стајала је тамо све док Саво не замаче иза брда. Била је сигурна да Саво није био случајно на брду изнад њине куће. Тражио је њу, Зорку. Срце јој заигра још јаче. Усхићено приђе стрини Загорки и пољуби је у чело. Па наставише са радом.

- Њега би, стрина, препознала да је пројахао брдом иза овог брда. Сигурно је тражио мене на пашњацима. Обећао је да ће ме потражити. Одржао је обећање. Има нешто у њему ђаволско? Али и људско. По мени лепшег момка нема у свим околним селима. Ако са бабом крене при повратку странпутицама, и овуда, онда ћу бити сигурна да то ради због мене.

- Маштај, маштај ! Зоро љепојко. И сањари. Мада се снови некада знају и остварити. Све три сте сталале на удају. Твоја удаја би прокрчила пут твојим сестрама. Ти си на полици. Радојка под полицом. Анђе нема ни на помолу.

- Да ме Саво запроси без размишљања бих се удала. Каква има око? И какав осмијех? Пристала би да ме неко добро истуче, само да ме Саво после погледа, онако како ме прије на пашњаку гледаше. Због мене, коња је наопачке јахао.

- А шта мислиш да није ожеднио? Па пошао да потроши гутљај воде. Не шће силазити са брда, би му мука да сврати. А ти мислиш да је дојахао на брдо више куће ради тебе и твоје љепоте?

- Жедан је он нечега другог, стрина. Да је вода у питању исциједио би је он из суве дреновине.

- Да се ти ниси заљубила у тог враголана? Ако буде тражио тебе, ето њега сјутра са бабом овим селом. И неће проћи поред нас, но ће свратити.

- Е да оће? Виђела би, стрина, да нема ђевојке која не би пала пред његовом љепотом, осмијехом и заводљивим очима. Ђавоље очи има стрина. Својим очима обрлатио би сваку ђевојку. Богами свлачи очима.

-VIII-

Док је јахао брдом, Саво није пожуривао Вранца. А кад се поодаљи од куће, љут на себе, љутњу искали на Вранца. Нагна коња да му поиграва. За њим Зекан облијеће око Вранца, час са једне, час са друге стране. Одјурио би он, но га Саво држи на повоцу. Саво се љути на себе, што није свратио до куће. Чим је стадо око куће и Зорка је у близини. Даје свратио Зорка би му изнијела воду. И пао би договор да се сјутра нађу на пашњаку.

- Ниси ти Саво ни ђаво, ни Саво. Ни брав. Овца. И то најмрљавија овца у стаду Зоркину. Јасно ми рече ће да је потражим. Напомену да се чувам њеног оца и његова питања. А ти избогаљи – јашући, рече гласно, Саво сам себе. У иједу на себе, са мислима о Зорки стиже у очеву ујчевину, у бабе Маре род. Још дојаха на Вранцу. Није се сјетио да узјаше Зекана. Да одмори Вранца. Да није мислио на Зорку не би Саво то пропуштио. Не би се пентро са седланицима, по брдима да би водио Зорку и Зоркину кућу. Тражио њено стадо. Када је сјахао са Вранца, на праг од куће помоли се баба Мара.

- Стигло бабино унуче. Стигло. Дошао због бабе и по бабу. Ко ће но Саво. Ко? Нема Сава у три царева града! Нити би га могли наћи. Довео и Вранца и Зекана. Досјетио се да не иде пјешке. Још да баби води коња. Боље је да упоредо јашемо. Мудро, Саво, мудро. Док то баба говори, Саво не скида седла са коња, но их припиње. Зекану стави још и сапон. Осигурава да се не би отргао па оћездио назад. Кад то уради, обргли бабу па заједно уђоше у кућу. Да крену није било изводљиво да прије ноћи стигну кући. Није ни журбе. Преноћиће па ће сјутра рано на пут. Кад посједаше, обрати се баба Мара Саву:

- Мој Саво што ме стави на муку? Ево ту данима нисам спавала, мирно, ни сербез. Оде пречицом, а не путем. Још ме рођа Загорка забрину додатно. Рече ми да ниси пројахао њиховим селом. Нити те ко видио...Ко зна куда си ти све скито? Отишао – ван пута? Не треба ићи у непознато ! Треба послушати старије мој Саво!

- Исплатило се баба, исплатило. Прво, стигао сам сат прије кући пречицом. Друго, стигао бих и раније да ме не стријељаше на странпутици. Погодише ме бако и то два пута. Први погодак није важан. Прође одма. А други осјећам и сада. Ту у срцу ми је.

- Куку мени! Ко имаде срца да тако што учини? Знала сам Богами! Има их што не дају ни путем проћи, а камоли зиратним земљиштем. Ићи туђим

пустоловинама није бистро. Осјећала сам ја читаво вријеме да се нешто десило. То ме стално тиштало. Но, Богу хвала, да си ми остао жив и здрав. А ће те погодише дијете? Ђе?

- Овђе. У срце.

- А чиме те гађаше?

- Пушком баба. Срећом зрно се одби од мене. Према Зекану крај копита првих ногу.

- Куку Саво! Мого си погинути? А шта одби то ђуле? Шта те спаси?

- Би зрно слабо. Мекано. Па се одбило. Одби и од мог срца и од мојих груди.

- Од чега је џабана прављена, те би неко да се одбије? Те срећом би слабашна?

- Од вуне бако. Од вуне. Клупком од предива ме гађаше. И погодише.

- Каква пушка? Какво клупко? Како предиво? Да ти дијете од тих погани би погођен у главу? Па сишо с ума? Куку мене? Док се присутни смијеше, Саво наставља причу.

- Пушка би бако са двије ноге, двије руке, два ока и двије дојке. А зрно, џебана, бијаше још од предива и право правцато клупко, са дугим иглама. На то објашњење Савово баби Мари сви присутни почеше се гласно смијати, осим бабе Маре. Мало размисли и пресабра оно што Саво рече, па одговори Саву:

- Посро те пас Саво! Ово је други пут како бабу препадаш. Први пут кад оде пречицом. А сад, кад ми рече да су те упуцали.

- Сјутра идемо баба до пуцаљке. Да и ти видиш ту пушку. Можда и њено зрно? Срце ме бако боли од тог ударца. И не престаје. Свратићемо тако да нешто уграбимо од ње, па да ми салијеш страву.

- Оћемо, оћемо – одговори Мара сада смиреним гласом. Још јој се појави и смијешак око усана. Па настави:

- Погодиће тебе Саво клупко неке роспије. Не у срце? Но, у ту твоју тинтару. Ако ти баба не нађе неко фино чељаде, фино, радно, од поштене куће. И честите фамилије. Која нема ни болештина у фамилији. Да се не наследе и уселе у нашу породицу. Досад тога није било у нас, ни код нас. Фала Богу свевишњем. И спаси сваког од тог зла.

- Оће баба да ме жени од оних у сред лjeta носе свитице, кад трпају плашће у сијено. Свитице завучене у чарапе. Да не би скидали гаће на врх стога при завршавању.

- Опет Саво у шегу и тргалину. Нека, нека Саво! Остарићеш и ти ако Бог да. Стећи ћеш и унучад! Тада ћеш дознати да се унучићи више воле од ђеце. Најјача школа је старост. Кад се заврши старачка школа онда Бог наступа. Призове те себи. Младост лудост. Кад остариш тек то схватиш. Није земља округла! Привид је то, Саво, привид. И миш у гаћама је школа. Бог га је за нешто створио. Потребит је овоземаљском свијету. Можда и опстанку. Тај мали безопасни миш могао је изазвати смрт. Па бол за рођеним. Најрођенијим. И наука за будућност. Дијете си ти још, Саво, иако мислиш да си одрастао.

- О чему ви то причате? Ми вас ништа не разумијемо – упиташе присутни.

- Трпао сијено један наш комшија. У плашћу му било. Па на вилама у сијену оном што је газио избаци и миша. А миш загребе оном што је био на врху стога уз, ногувицу. Па међу ноге. Овај помисли да му се змија завукла у ногувицу. Брже боље скине гаће и остане гол голцат. А око стога му била сва фамилија. И отац и мајка. Чак и шћерке. Па комшије и комшинице што су дошле у помоћ. Онај умало није скочио са стога. Да је скочио или би погинуо, или би остао богаљ. Још најгоре, могао је остати непокретан и привезан за кревет. Да о јаду забави себе и оне што би га пазили. Од тада у њиној фамилији ко год гази стог, облачи свитице увучене у чарапе. А преко гаће. Миш им ућерао памет у гаће и свитице. Не у главу.

- Превише је завољела. Кад сусретне бабу Мару поред љубазности, она је љуби у руку. А то баби годи. Каже баба за њу да је огули чељаде. Да је много радна. У породици им никад није била болесних. Нити лудих. Да јој је и мајка од чувене и добре породице. Види мајку па узми шћерку, увијек напомене. Што није згодна, то бабу не занима. И би бака да ме ожени њоме? За њу су све друге ђевојке роспије. Желе ме само што сам згодан. А неће да призна да ме и њена миљеница оће што сам лијеп. Због мене бабу и љуби у руку. Па ми се чини да ми је бака Мара мало пођетинила. Бако Маро, ја немам намјеру да те то послушам. Себи сам нашао изабраницу. На странпутици при враћању кући, кад те оставих овђе. Толико је зла да ме одма гађала клупком, плетивом и иглама. И то прво у главу. Но промаши,

па ме потрефи у срце. По сред срца. Зорно ђевојче. По имену Зорка. Њу ћу ти бако довести. Молићу је да те љуби у руку али не вјерујем да ће ме послушати. Нека је злоћа, Можда ће ти и скувати каву? Не, како ти желиш са доста шећера и тању, но добро густу и добро осољену. Да знаш бако, нађенула ми је и ново име. Вели да ја нисам Саво, но ђаво –Саво. Да ћу такав останути. По ономе како ме је гађала и што ме покрестила без попа и крста, још какав јој је језик, сигурно знам да је оштроконца. Но цаба? Ко змија увуче ми се у срце. Склупча у клупко, па ту лешкари. Угнијезди ми се у ову главу. Па ми стално на уму. И дан и ноћ. Чак и кад заспем она је код мене.

Присутни се смијуље Савовој причи. Чак и баба Мара. Па поче одговарат Саву:

- Добро, добро, Саво! Таква теби и треба. Да те бије. Након туцања лука на глави ти, доћи ћеш памети. Касно, дијете моје, касно! Ако је истина, а ја ти не вјерујем, да те гађала клупком, буди сигуран да ће умјесто клупка бити нешто теже. Камен, маљ, виљушке или лопата. Оно што јој буде при руци. Ако ти је истина да ти је име пређенула, и дала ти ново, тим именом ће те звати за вјеки вјеков! Од ње,слава му и милост, Свети Саво неће ти га моћи вратити. Кад би онај цуретак што је ти називаш скидо гаће, тако што урадила? Никад ! Никад Саво! Она је за тебе, Саво. Она је за нашу честиту кућу. А да због оне твоје клупковке ако је приведеш и ти не будеш остао без гаћа и још без образа? Около гладац, унутра јадац. Давно су то рекли. Послушај Бога и старијега. Нећеш се кајати. Но, ја мислим да такво чељаде и не постоји, да гађа момка, а да га први пут види, да је не дај Боже, сишла с ума? Може бити и треће? Да си ти враговао, па се јадница бранила ? Ако је тако алал јој вјера ! И биће да је неко ваљано чељаде... Но, ја ти ништа Саво не вјерујем. Све је то нека твоја шегачина? Шта са бабом која те много воли. И поред тога што те толико волим, ако си радио нешто што ти не приличи, ја бих била на њеној страни и гађала те и ја. А знаш да на своју унучад ја до сад руке нисам спустила. Нити сам које ударила, ма какав зијан да сте причинили.

- Бакице.... Сјутра те водим странпутицом да видиш Зорку – ђевојку што ме је тукла. Ако ти закључиш да не ваља, бићеш од ње, не клупкована, но каменована. Ја те не могу нити смијем од ње бранити. Јача је од мене. Пред њом сам бакице мањи од маковог зрна. И да те истуче, или убије, ја бих за њом пошао. Никако не могу да заволим скидогаћку. Кад приведемо Зорку неће бити више љубазности ни љубљења у руку бакице Марице! Одбили ће скидогаћка.

Након вечере сви се растурише. Одоше на спавање. Саво никако да заспи. Мисли иду код Зорке и око ње. Једва чека да се раздани. Да крене са бабом кући. Ићи ће пречицом. Без обзира што ће баба захтијевати да путују џадом. Мора виђети Зорку. А шта ако не буде на пашњаку ко јуче? Како у друштву бабе Маре да је тражи? Но, превари га сан пред зору. Заспа. Пробуди га баба Мара дрмајући га у постељи и говорећи:

- Устај Саво ! Шта си се то успавао?! Сунце већ високо одскочило. Устај да идемо на пут. Нашој кући. Устаде Саво. Сањив. Не шће доручковати. Назоби коње и напоји. Поздравише се са укућанима. Саво бабу попе у седло Вранца. Он узјаха на Зекана. И кренуше.

- Ајмо, сине, правом џадом. Нека је подаље. Грдиће нас ко што му идемо зиратним земљиштем. Иако се срадило и нема штете.

- Не, бако. Идемо ближом путањом. На сат времена стићи ћемо кући прије. Два пута сам пролазио овим путем. Добро сам га упознао. Успут ћеш да видиш једну прелијепу чобаницу. Ако са стадом буде на пашњаку? Даће бог да буде?

- Добро, сине. Добро, Саво. Нека буде по твојем. Коњи назобени. Напојени. Одморни. Па брзо стигосхе на њима до Зоркина села. Близу пашњака ће овце чува Зорка. На самом улазу у село сустигосхе Загорку, стрину Зоркину.

- Окле ти на путу? Куда си то кренула? – упита Загорку баба Мара, прије но се поздравише.

- Идем кући. Од родбине јетрвине. Позајмљивали коње за вршидбу. Замијених јетрву па их ја вратих. Нешто ми јетрва зашмрклјала. Има и врућницу. Ђеца остасхе развијавати жито. Јуче не би вјетра. Но, јеси ли се ти народовала? И да ли ти је то унук, што се ти распитава за њега?

- Јесте!

- А ја погријесих онда. Рекох да није било пролазника кроз село. Нити да је ко непознат пројахао. А виђела га наша Зорка. То ми рече тек након што сам се вратила са сахране.

Сава штречну нешто. Сјети се да му је баба Мара рекла да јој је Загорка добра својта. Блиска. Да јој Зорка није шћерка? Одакле да му прионе за срце баш она? Одакле да се заљубу у родбину?

- Баба ми рече, да сте блиска, својта ? – не зна ни кога имаш? Ни колико ћеце?- рече љубопитљиво Саво.

- Двоје ћеце имам. Свратићете код мене да се упознате са њима. Да попијемо по кафу. Биће и ракије. Одморићете коње и себи дати мало одушка. Ни јахати није баш удобно, још кад је пут дуг? За бабу Мару и тежак!

- Свратићемо Загорка ако Саво нема ниша против. Он увијек некуд жури. Не зна да је бог дао свакоме одређен број корака. Неко жури па их брзо истроши. Неко успори, па му дужи вијек. Ако не свратим сада, нећу имати прилике више. И нећу никад! Нисам ја за дуга пута. Није стар иксан за туђу кућу. Нити да ноћијева у туђој кући, ма колико били блиски. Хоћу да ти упознаш ту ћецу.

И тако заједнички свратише Загоркиној кући. Успут Саво се пита, а никако да дозна да ли је Зорка Загоркина шћерка? Или није? Не усуђује се да пита. Стрепи од одговора. Баба Мара и Загорка запричаше се о нечем другом. О имању. О кравама, козама, овцама. О јармовима. Вршидби. О свему само не о оном што Сава тишти. Што Сава занима. Да ли је Зорка њена шћерка или није? Кад стигоше кући виђе Саво два момка како развијају жито. Један лопата, а други умјетује.

- Оно су моја ћеца – рече Загорка показујући на синове.

- Нека су здрави и живи – одговори Мара.

- Јесу пожењени ?

- Нијесу.

- Имаш ли још ћеце? – нестрпљиво упита Саво.

- Имам. Од ђевера, три шћерке. Све љепша од љепше. Ону најмлађу највише обожавам. Волим је колико и моје синове. Ништа мање. Ко да сам је родила.

- Како јој је име? – упита Саво.

- Анђа. Има још двије сестре. Од ње су старије. А она ти је рођена за кућу. За кућне послове. Увјештила ткање. Нема боље ткаље у десет села. У чобанију ријетко кад иде. Само кад нема ко други. А чобанију не воли. А ми је не спремамо. А што зна уткати шаре? То јој иде од руке. А притом упоредо домаћица.

Зорка јој је синовица – закључи Саво. Добро је. Лакну му души, што није својта са Зорком. - Ух, што ми срце бијаху саћерале у пете. Сигурно је Зорка у чобанији. На пашњаку.

А онда посједаше пред кућом Загорка и баба Мара. Саво завеза коње за ограду па им се придружи. Загорка позва синове да дођу да се упознају са гостима. Кад стигоше синови и упозна их са бабом Маром и Савом. Загорка уђе у кућу. Врати се и рече:

- Сад ће моја Анђа донијети кафе. Остаде кувајући је. Биће ракије за

Сава и ове моје раднике. Да ти, Маро, нећеш сок? Имамо више врста. Има од купине и малине. Чак и од шипурака. Набрала Зорка уз чобанију. Она брала, а Анђа их спремала. И то јој баста.

- Нећу сок. Ако имаш донеси ми тазе воде.

- Има, има. Свако јутро, донесимо воду. Велика фамилија па се троши. Највише увече и у току ноћи. Воде никако нанијети. Увијек фали. Ове вршидбе. Па купања. Умивања. Срећом извор близу.

Добро је бити задружан. Брже се сроди. И лакше. А има и мана. То каже и пјесма. Пјевају овако:

Сеја млађу сеју сјетовала

Не удај се ће је много добра.

Много се више послује и ради. Али је лакше у задрузи радити. Само кад је фамилија сложна.

-XI-

Изађе Анђа из куће. Донесе на послужавнику кафе. Флашу са ракијом и чаше. Кад то спусти, поздрави се са гостима. Висока. Дугих образа, оивчених коврцавом плавом косом. Крупних очију које одмјерише Сава од главе до пете. На лицу јој се појави смијешак и указаше јагодице. И Саво одмјери Анђу. Зачуди се колико Анђа наличе Зорки. Да не рекоше да је Анђа био би у недоумици, да ли је или није Зорка. Док их послуживаше Анђа, Саво примијети у Анђе дуга и танка стопала. Као и дуге босе ноге. Нека отменост избија из ње. Не само што је лијепа, већ је и разговорљива. Са свима улази у причу. Па и са Савом. Са смијешком и на лицу и у очима обрати се Саву:

- Ти знаш и умијеш јахати коња наопачке?

- Зна тај што други не могу нити знају. Мора да се магуписао пролазећи овуда па га неко угледао. И испричао – одговори Анђи баба Мара, умјесто Сава.

- Виђела га сестра Зора. Она ми исприча. А кад сам га угледала одмах сам пресабрала да је то он. Тако га је описала добро, као да га је нацртала.

- А ти си тај? И мени је причала. Ја никако да се сјетим. Препознала те јуче док си пролазио горе брдом јашући једног коња, а други каскаше за вама. Нити сам ја знала да си моја својта нити је то она могла претпоставити.

Данас је у чобанији. Отишла је накинђурена. На пашњаку је за стадом, ђе је била кад си наишао проšli пут. Мене се причинило да ти нешто тражиш. Када сам те примијетила. Па то рекох Зори. Она погледа кроз прозор па ми вели:

- Можда тражи мене?

- Ко је он – упитах је

- Не знам стрина. Неки ђаво, али ђаволски лијеп. Јаше коња наопачке. Гледа коњу преко сапи и репа, и то у трку. Коњ му сам налази пут – потврди и Загорка.

- Наишао ђаво на ђаволицу. Нису се ни погледали, ни упознало, а потукли се. Каже Зорка да га је гађала клупком и иглама са плетивом, а да му лице прије тога није виђела – додаде Анђа.

- Не би Зора то урадила из чиста мира! Но си ти то нечим изазвао Саво – стави се у заштиту Зорке, Загорка.

Кажу ко се воли тај се и свађа – рече враголасто Анђа. Погледа у Сава па уђе у кућу. Тим ријечима дала је Саву до знања да Зорка није према Саву равнодушна. Да је био предмет њина разговора. Кад хтједоше да крену, по предлогу бабе Маре, на брдо изнад куће зачу се чактар. Погледаше у том правцу. А на брдо паске за овном чактарашем излазе овце.

- Ево Зорка дојављује стадо. Сад ће она за њим. Зваћу је да је запитамо какве су то зачколице биле између Сава и ње. Рећи ће то Зорка – рече Загорка. Не би дуго, иза стада на брдо, изађе и Зорка. У рукама јој плетиво са иглама, а у торбици клупко.

- О Зоро - зазва Загорка.

- Шта је стрина? – одазва се Зора.

- Нека оваца на оку су. Дођи мало до нас.

- Ето ме !

Иде Зорка према кући. Угледа коње и госте. А онда јој срце заигра. Ђаво Саво одржао ријеч – помисли. Мора да сам му запала за око, ко и он мени. За оно његово немирно и враголасто око. Нашао је начина да ме потражи. Да ме нађе. Да ме оће сад запросити одмах би пошла са њим. Тад стиже до скупине. Поздрави бабу и Сава са „добар дан и добро дошли” не прилазећи им.

- У добру те нашли дијете! – отпоздрави баба Мара.

- Ово ти је моја својта, баба Мара, Зорка. А ово њен унук Саво. Сава знаш. Кажу да сте се нешто и поквочкали? То нам рече Анђа. Па нам реци јеси ли и зашто гађала Сава клупком? Знам ја да ти ниси ништа крива.

- Питајте њега. Што питате мене?

- Питасмо. Но, неће да рече? Каже из чиста мира. Ја знам да ти то не би учинила, тек тако. Ће моја Зорка да пустимице гађа момке пролазнике без разлога.

- Умало да ми погази овце. Срећа успјеше се разбјежати. Он у трку на Зекану улетео у стадо. А још Зекана упуту ка мени. Зекана устави на метар од мене. Ја се препала да ме не прегазе, па га згађах. Срећа па ми у рукама би клупко. Да би шта друго... Ко зна како би прошао? У тренутку нисам могла схватити да се он хтио нашалити.

- Да ти је у руци био пиштољ или пушка би ли ме пуцала?

- Без размишљања. Страх образа нема.

- А кад бих то поновио? Шта би учинила?

- Прво бих размислила. Штета би било убити такву момчину. Што тамо због неког стада оваца – одговори Зорка, па се грохотом насмија.

- А што се то смијеш?

- Да нису ту они, дала би ти одговор. Не би ти се одговор свидио. Но, наглумићу мало о чему је ријеч. Насмијах се себи што упоредих тебе и стадо. Зар се то може упоређивати?

- Које смо ти милије? Ја или стадо?

- Овце су моје, а ти нијеси. Да си и ти мој онда би о томе одлучивала. Овако не могу.

- Ја сам баби Мари, ако не вјерујеш, питај је, рекао да ћеш ти бити моја. А ја твој. Па баба навалила да свратимо да те види. Ако јој се ти свидиш опростиће ти што си ме тукла. Ако не, онда сто бабиних тојага по теби. Не може баба да се помири да, тамо нека чобаница, бије њено унуче.

На те Савове ријечи сви се насмијаше. А Зорка са грохотним смијехом. Придружи јој се и Анђа на прагу куће.

- Много си нејак. Незаштићен. Тек ти ничу зуби. Баба је за то у праву што те ставила у заштиту. Чудим се што те вадила из бешике. Можда да те окупа и повије. Па поново у бешику и на љуљање. Још са тако малим и нејаким унучетом кренула на далек пут.

- Чујеш ли ти бако ове језичаре? – упита Саво бабу Мару.

- Чујем, чујем! Ти си за мене и мали и унуче. Да те браним од ње нема потребе. Но, ова моја тојага требала би да поради на теби. Да ниси бабино мезимче, радила би тојага. Заслужио си. Одакле ти памет да јуриш туђим пашњаком са коњем. Да газиш мал! И препадаш ђевице, објешењаче један !

- Биће то моје ускоро. И пашњак, и стадо. И чобаница. Јесте, гађала ме, погодила, и то директно у срце. Направила рану на њему. Мора рану лијечити и излијечити. Ако неће, нагнај је ти. Имаш тојагу при руци. Најбоље

и најприје би рану излијечила ако би сад пошла са нама. Да ме лијечи код куће. Да буде мој кућни доктор.

- Иди ти са бабом. Ако ти рана не зарасте, но те и даље буде тиштила, нека баба дође по мене. Тек тада ћу доћи. Прије не. Сада не могу. Нема ко да чува овце. А оне су ми прече но ти и твоје ране.

- Ајде баба да крећемо дома. Ако још останемо овђе, плашим се да ћеш сама наставити пут. Ја ћу остати овђе да болујем. Устај док ми није још више позлило. А ти, чуј што ћу ти рећи. Ако ми рана не зарасте за два дана, ето мене лично по тебе. Да те допратим нашој кући. Да ме лијечиш. И излијечиш. Не био ја Саво, но ђаво Саво, ако то не учио.

- Немој заборавити Саво ! Ко зна колико се таквих рана пребродио? Лијеп мој Саво па га ђевице често рањавају. Неке му зарасту за сат времена, неке након што преноћи, а најдуже је боловао двадесет и четири сата – рече баба Мара, па устаде. Поздравише се. Захвалише на гостопримству. Појахаше на коње па одоше. На удаљености окрену се Саво. Виђе ђе Зорка гледа за њима. Хитро се окрену у седлу на Зекану и поче гледати у Зорку. Тако изазва њен осмијех и махање руком. Разуми се и баба да Саво јаше наопачке, па му рече:

- Најпосле ћеш неђе сломити врат, изводећи те твоје враголије. Кад ћеш одрасти дијете? Кад?

- Зло говече довијека јуне – одговори Саво, па се врати у седло.

-XII-

Трећи дан оседла Саво Зекана. Не казујући куд иде, оде до Зоркине куће. Нађе Зорку на пашњаку, у чобанији. И њему и њој заиграше срца. Њему што је нађе, а њој што је Саво дошао.

- Како је слатка и лијепа чобаница?

- Можеш виђети да сам лијепа. Имаш два ока. Но, не знам одакле да сам слатка. Ипак ти хвала на питању, како сам. Могу ти рећи да сам добро. Бар до сада. Уживала сам у овој тишини. Но је поремети ти.

- Ја ништа слађе досад не виђех од тебе. Иако се слаткост не може виђети очима. А слаткост се може осјетити и на удаљености.

- Код тебе све се може. Да ми и овце нијесу слатке?

- Јесу. И оне кад се ставе у бакрач. Па се посоле и запаприче. Но што, но су слатке. А ја бих тебе сад доручковао како си слатка. Но, не треба ми доручак, иако нисам доручковао. Засити ме твој одговор.

- Зар и одговори могу бити слатки?

- Овој што сам дошао да од тебе тражим, биће ми или веома горак или веома веома слadak. Слађи од меда. Још се плашим да га поставим. Плашим се твог одговора.

- Јеси плашљив. А видим и стидљив. Једино што ти признајем да имаш је то што држиш до дате ријечи. Обећао си да ћеш доћи и ту си. Само ми реци јеси ли дошао код мене и ради мене? Или си пошао по неку бабу да је допратиш кући ко прошли пут? Видим да водиш бабе тамо вамо од родбине до родбине.

- Дошао сам код тебе и због тебе.

- Могу ли знати зашто?

- Да те водим својој кући. Да те кутаришем оваца и чобанице.

- Имам ја моју кућу. Умијем и сама отићи до ње. Ко досад, тако и од сад. Не треба ми пратња. Ако оћеш да ме замијениш у чобанлуку и на то пристајем.

- Грешка Зорка. Грешка. Не твојој, но мојој кући да те водим.

- Опа ! Баш би то било фино. Још кад би био озбиљан. Не би ми било мрско да се ослободим оваца и чобаније.

- Не прелази се оволики пут због неозбиљности. Нити од досаде. Због тога што се кући нема што радити. Мислиш да сам беспослен ударио ко бос по трњу. Да раколим и гледам ће ћу снијети јаје.

- Не бих се зачудила да код тебе тамо и пијевци носе јаја. Повјеровала би ти у то, као што ти вјерујем да си дошао водити ме твојој кући. То му одговори Зорка, али нешто јој потајно говори да је Саво баш дошао са том намјером. А опет осјећа други глас. Не. Да је намјеран просити је, послао би некога свога у просидбу. Како се ради. И по обичају. Како мозак убрзано ради, тако и срце. Па се загледала Саву у очи. Жели да у очима прочита одговор. А у њима не види ништа. Широко отворене и насмијане очи ништа не говоре. Али, осјећа да одају неку љубопитљивост. А опет толики пут прећи? И одлучи да она њему каже шта она мисли, па куд пукло да пукло.

- Е, Зорка, Зорка? Баш ти мени ништа на вјерујеш. Не иде се три сата да би се обишао твој пашњак. Но, дођох да те упитам хоћеш се ти удати за мене?

- Кад си то наумио зашто дође сам. Што не дође са неким од твоје родбине? Па да ти повјерујем ? Кад се ђевојка проси зна се обичај. Ће се прво иде у просидбу и код кога? У кућу се иде, а не на пашњак.

- Знам Зорка. Да сам некога упутио ти би могла рећи не. И ствар би била завршена. А ја сам дошао да те убиједим да не речеш не, но да приста-

неш. Ево дајем ти и времена да размишлиш. Да одлучиш. А онда ми некако поручи шта си одлучила. Или ми реци кад дођем по одговор и кад? Бирај аго које ти је драго. Можеш да одговориш и сада. Овђе. Ако знаш одговор? Одобри или забрани да дођемо у просидбу. Да цабе не бисмо прелазили толики пут. Можемо ми то ријешити још данас. Реци? Не мучи ме. Да знам на чему сам?

Схвати Зорка да је Саво озбиљан. Срце нагло убрза рад. Од среће. Би га пољубила да може и смије. Да је није срамота и стид. Гледајући га право у очи рече:

- И ја држим до своје ријечи. Осјећам да си и ти такав. И ево ти одговора. Нећу рећи не. Али моји морају знати. Знаш да се неће ни противити мојој одлуци. Исти би одговор добили твоји да су дошли у просидбу. Да си их послао код мене и мојих тим послом. Не би добио не.

- Скочи Саво са Зекана. Прилеће Зорки, ухвати је рукама за главу. Шћа је пољубити. Но се Зорка отрже и одмаче.

- Љуби. Иглама ћу ти очи ископати. Немој то поновити. У тебе је бржи самар но кобила. Све у своје вријеме Саво. Све...

- А тако ! У реду. Поштујем то твоје. Дадох одушак срцу, па те шћах пољубити. Да ти захвалим на пристанку. А ја немам кад чекати да шаљем моје у просидбу. Идем из ових стопа да те просим код твојих. Да уговоримо кад са сватовима дођемо по тебе. Зашто одуговлачити?

- Шта? – забезекнуто упита Зорка.

- Саво држи до своје ријечи. Рече Саво. Појаха на Зекана па окрену ка Зоркиној кући. Гледа Зорка за њим. Гледа како игра Зекана. А још се пита да ли је ово сан или јава? Све напречац се деси. Шта ће рећи њени кад им Саво саопшти њину одлуку? Да је Зорка дала пристанак на удају? И док она о томе размишља Саво стиже Зоркиној кући. И то све играјући Зекана. Кад га сјаха, наби му зобницу па уђе у кућу. Некако се десило да га нико није примијетио док се није појавио на врата.

- Помоз Бог! – рече Саво улазећи.

- Бог ти добро дао - одговорише му сви осим Анђе. Она се насмијеше, па му отпоздрави са ријечима:

- Добро дошао зете!

- Какав зет Анђо? Што то трабуњаш? Забринуто јој рече Загорка. Па се окрену ка Саву и запита:

- Што си то дошао Саво? Је ли све здраво и живо?

- Не брини, Загорка. Сви су добро и здраво.

- Богами, нешто ме штрећну кад те виђех на вратима. Прво ми памет оде на бабу Мару. Побојох се да јој није што било?

- Не брини. Има за који дан да игра и пјева.
- А којим поводом?
- Женим се!
- Сретно било ! А ко је удавача? Од којих и од које куће? Реци ми фамилију. Сигурно нека комшиница из нашег краја!
- Гријешиш, стрина, Бога ми. Ја мислим да би удавача могла бити из наше близине. Из нашег краја. Не би Саво околишао овуда и изабраницу оставио тамо. Јесам ли у праву зете Саво?
- Јеси Анђо – рече сједајући, па настави.
- Ја долазим са Вашег пашњака. Тамо сам био код Зорке. И испросио је. Обећали смо се једно другом. Једино да ви нешто растурите. Дошао сам да вам кажем. Још и на договор кад по Зорку да дођем са сватовима.
- Сви занијемили осим Анђе. Не могу да вјерују. Па се згледавају. Два пута се сусрели а обећали се једно другом. И одма удадба и женидба.
- Рекох ли вам ја. Сретно било, зете Саво ! И теби и сеји Зорки. Знала сам да се зацопала у тебе још ону вече кад сте се упознали и тукли на пашњаку. Мени се баш свиђа зет. И знала сам да га неће одбити ако је запроси. А да Саво није заљубљен у Зорку, зар би обијао око наше Зоре, верући се по пашњацима. Но, одох ја до стада. Да је спреим. Нека она дође да се то уговори. То рече, спреми се и оде ка пашњаку.

-XIII-

Дође Зорка кући са пашњака. Кућа пуна. Сви ту. А међу њима Саво. Ошину је умивати погледом, па упита присутне:

- Ко вам је ово што дође? Оћете нас упознати?
- То је она због које си Зекана изморио, идући на њен пашњак. Вила коју си кажеш испросио. Ниси могао да причекаш да дођу просиоци. Па да и ти дођеш са њима. Но одма дошао да уговараш свадбу. А питаш која је и тражиш да те упознамо – рече му Загорка.
- Види што је румена. Она што је испросих, љепша је од ове. Ви оћете да ми подвалите – нашали се Саво.
- Нека Саво... Нека она нама објасни њено руменило. И што је оставила стадо? Да ли је ово она са пашњака или је нека друга? Она ти се кажеш обећала. А ова ко зна шта ће рећи? Оће ли потврдити твоју причу? Или не? Да сазнамо јеси ли ти причу измислио? Збори, Зоро, стринина љепотице.

- Ако је рекао да ме запросио истина је. Тачно је да сам пристала. Али, рекла сам и да његови морају доћи да запросе моју руку и да ме прстенују. Но, умјесто његових, ето он дошао у просидбу. Ја због тога нећу одустати. Али, имам друге услове, а то су, да дође по мене са сватима. Са њим самим нећу да идем. Што се тиче прстеновања, може да ме прстенује одмах. А може и други дан. Још нешто. Са сватовима може доћи и сјутра и прекесјутра. Кад год оће. То нека буде по његовој жељи и вољи. Ето, све сам вам рекла. Моју одлуку ни ја ни било ко други не може мијењати.

- Ево биљеге – рече Саво. Извади из џепа нешто новца и прстен. Приђе Зорки, узе је за руку, па јој то стави на длан.

- Не могу прије седам дана ни позвати сватове ни припремити свадбу. А да могу, ја бих сад довео сватове. Тако да знате. У данашњи дан, прије-подне, сватови ће доћи по Зорку. Тако да моји долазе у просидбу. Је ли договорено? – упита Саво.

Сви ћуте. Гледају у Зорку. Чекају шта ће она рећи. А Зорка стави новац на сто. Онда прстен стави на прст. Погледа у руку са прстеном, па по укућанима, а поглед заустави на Саву.

- Пристао си на моје услове. Дао си биљегу. Ја сам пристала на твоје услове. Узела биљегу. Знаш да се твоји неће противити твојој одлуци. Исто тако и моји. Да су шћели рекли би прије но сам прстенована.

- Сретно било по ваше договорање. И прстеновање. Па да вам честитамо – рече Загорка. Приђе Зорки па се изљубише. А онда то учини и са Савом. Честитање се настави и са осталим присутним. А онда испише и по ракију. Саво устаде након испијене ракије. Поздрави се са свима. Одвеза Зекана. Баци му се у седло. Па га нагна на поигравање. Сви га испратише. Загорка три пута плјусну водом за њим. За сретан пут. Играјући Зекана наиђе Саво на Анђу.

- Што би Саво? Договорили сте се? Знам.

- Договорено, Анђо!

- Сретно вам било. Приђе Анђа до Зекана. А Саво се сави на Зекану ка Анђи па се изљубише.

- Кад сте се први пут срели није престајала да прича о теби. А имала сам неки предосјећај да ће до овог доћи. А још кад сам сазнала да си је тражио по пашњацима, по брду изнад куће, а твој данашњи долазак кући, све ми је указивао на добро, па ти рекох, добро дошао зете! Надам се да се ниси наљутио што сам те предухитрила у казивању твоје намјере.

- Не, напротив. Ти си ми припомогла, да одма пређем на ствар.

- Кад сам јој рекла да си због ње свратио онда са бабом до нас, сумњао је у моје просуђивање. А јесам, била је у праву.

- Јеси Анђо. Судбина оће тако. Би све из шале. Не знам што ме упуту са коњем ка њој? Хтио сам чобаницу мало уплашити. Па проћи. Ето само мало да јој привучем пажњу. А она мене привуче. Кад сам је угледао више нијесам престајао мислити о њој. Ето бог нас тако упозна и састави. Но и ти си више за удају. Шта ћеш? Радојка на полицу по Зоркиној удаји, а ти под полицу. Дај Боже да ти се убрзо уда и Радојка. Да и тебе почну просити момци. Да ти Радојка не буде више на путу.

-XIV-

Имала је Зорка још просаца. Скоро су једни одбијени. Има их што нису. Остало је да се мало размисли. Наводно док се Зорки не прикупи рухо. У овом случају рухо нико није ни помињао. Саво и Зорка све ријешили по кратком поступку. Био је згодан и други просац. Ништа мање од Сава. Но, у просидбу су дошли његови и изненада. И ненајављени. Зорка га прије није ни виђела. Имућан. Из велике фамилије. Па су због имућности мислили да неће бити одбијени. А баш због бројности фамилије. Зоркина мајка није била да се Зорка уда у ту фамилију. Нису одбили просце. Оставили су да то мало сазри. А главни разлог образложи Зоркина мајка.

- Драги гости. Ја има три шћери. Свака је за удају. Требају нам три руха. Шест сандука спреме. А ја рухо нисам припремала за једну. За Зорку. Но уједно за све три. И свакој једнако. Тако да Зоркино рухо није још спремно. Треба ми још. Не много! Па нека ово причека мало док ја допуним. Није пао шећер у воду. Није да одбијамо просца, не даје Боже. Вашој кући нико не може наћи разлог за одбијање. А и момак је ко вила. Па да ми то одложимо на неко вријеме. Не задуго. Устремљу се да Зоркино рухо прикупим на уштрб друга два. И тако просци одоше, а да се ништа није одлучило. Нити је Зорка испрошена, нити је просац одбијен. Задовољни и једни и други.

- Какав ти је оно одговор? - упита Загорка Зоркину мајку.

- Нека, Загорка. Знаш ли ти ону пјесму, сеја млађу сеју сјетовала, не удаје се ће је много добра. Много добра, много терета и рада. Много фамилије, много потрепштина и незадовољстава. Много гутања чемера. Мања породица, свега мање. Мала ћеца, мала брига. Велика ћеца, велика брига..... Њих тамо у кући тридесетак? Треба само за толико народа воде нанијети. Што дијете дати у толики терет? А та заједница неће дуго трајати. Кад се раздијеле, ко зна кад ће како проћи.

- Бога ми си у праву. Ево код нас два брата у једној кући, па и наша кућа пуна. Па постоје и све пјешке и пјешке. Ти спемаш рухо за шћери. Мени синови за женидбу. Кад се помене па дођу туђа чељад, ко зна оће ли бити слоге и задовољства или неће! Нама је срећа што се ћеца слажу и поштују. Твоје шћери, а моје синовике немају рођене браће, па воле моје синове ко рођену браћу. А опет моји синови немају рођених сестара па воле твоје шћерке ко да су ми сестре. Да су измијешани, па да имају сестара и браће од једне мајке ко зна би ли било овакве милости међу њима. Додуше, расли су уз једну синију. А међу нама није никада било неслагања нити споречкања. А да је било био би то одма раздор између њих....

Но, кад ми се синови пожене ја не знам докле ће ова слога трајати ? Свак ће вући на своју страну. А нас ће ставити на страну. Жељеле ми то или не. Најгоре ће бити што ми нећемо моћи одлучивати. Увијек је било и биће док је било куке и вијека да се стари не слажу са младима. Ја код наше ћеце до сада не виђех ни чух да једну обавезу пребацује једно на друго. Ако је нешто тешко, мушки то преузимају на себе, штите сестре. А опет оне штите момке ако је нешто што им не одговара, па то преузимају на себе. Нити се које пожали, мени ниси купио ни купила нешто, а њему и њој јеси? Нема завидности. Срећа и њима и нама. Али, свако вријеме носи своје време.

Шћерке су нам примјер и љепоте и доброте. Немој се љутити, а немаш ни зашто. Све три волим и обожавам. Али ми је Анђа нешто прирасла за срце. Ваљда што је најмлађа. И што увијек од малена са својом причом, коментарима, досјеткама развеселаваала нас и нашу ћецу. Кад је она међу нама увијек је неко смијање. Не да она својом причом ни да будеш тужан, ни замишљен. Све она окреће на шалу, а при том ради упоредо, тка, прави шаре. Бог је обдарио и са памећу и са радом. Све што уради ко да је саливено. А видим и још нешто? Тка, спрема јела упоредо, а укуснија су од мојих и твојих. У јело ставим и ја љуто и она, али оно што она спреми много је укусније. То сам безброј пута примијетила.

- Е да ће је кад се уда чекати ткање и спремање? Но, може она теже. Тешки пољски послови. Често Бог некоме да умијеће у нечему, а ради оно зашто нема воље и умијећа. А видим и ја да Анђу сви обожавају. И мушки и ми. А то је само што је најмлађе дијете наше. Није друге. Све што она рече па свиђело се некоме од нас или не, Анђи нико не узима за зло.

- Анђа је за мене Анђелче и Анђео. А водим Бога ми да је и за друге. Посебно за браћу јој. Обожавају је.

Код Савових увелико се спрема свадба. Зову се сватови и свадбари. Расчула се Савова женидба. Чак у десето село то се разнесе. Разнијеше га торокуше, удаваче, алапаче. Ту је распитивање од кога је ђевојка. Од које куће. Чула то комшиница Савова. Била је као ђевојка родом близу села Зоркиног, ал ближа комшиница оног што је Зорку долазио да проси. Аберуша и језичара. Одма се опреми и оде у род. У госте. Имала је она три ћерке. Све три за удају. Но, просаца немају, захваљујући својој мајци. Неће нико да проси њену шћер. Да усоји торокушиће. Завидна изговара Зорку и Зоркине по комшилуку. Циљ је да то чују Сава и Савове. А кад оде у род то исто уради за Сава и Савове. Сава нарочито. А прије но што пође у род, оде код Кушља. Би позвана у кућу. И чашћена. Па се распитује о Саву и његовим. Какво мишљење имају Кушље. Кушље рекоше све најбоље и о Саву и Савовима. То јој засмета. А онда рече себи, овђе има нешто? Постоји неки разлог за њину фалу комшија? Још кад похвалише Сима и рекоше да је фин и поштен младић, то је додатно узнемири. Како може бити фин кад шулуца? Храмље на једну ногу. Па им то и рече

- Како Симо може бити фин? Богаљ па фин? Кратеж, тако га зову. А још има надимак Склочко. Ви се то шегачите на мој рачун.

- Бог тако хтио да остане хром. А да није те мале мане био би љепши и од Сава – рече јој она што је родила дијете, па неће да ода ко је отац ђетета. А ту лежи зец – помисли торокуша.

Да би је изазвала да што рече о Саву, упита је:

- Да Саво није отац оном твојом ђечаку, што га по селима зову Незнани јунак?

- А што тебе интересује? Кучко безобразна. Ми те дочекасмо ко најрођенији што се дочекују, а ти поче лајати. Олајаваш ту опајдаро лајава. Марш напоље. Прво види шта се ради у твојој кући. А онда у твојем роду. Ако је моја шћер родила, родила је са јабаном. Ни род, ни помози Бог. У твојијех се родио Знани јунак. Згријешо брат са сестром од стрица. Загалама мајка породиле.

- Није моја нити је та из моје куће! Јесте из породице, али шире. Но, они су признали. Погријешила ђеца. Што ова твоја не рече ко је ђетету отац? Ви фалите једни друге, а чините чуда једни другима. Кекерите се између себе па скривате чија су копилад? Прича се да је Незнаком јунаку отац Саво. Младожења. Жени се из другог села. А уназадио ти шћер. Да

ти шћерка није таква каква је, не би Саво ишао чак у моје село. Све сам чула и сазнала.

- Марш напоље погануљо једна. Марш напоље. Јесте, баш Саво је отац ђетету. И дијете је добро ко и Саво. И лијепо. И добар и лијеп ко што су сви Савови. То тражиш да ти се рече. Што си жељела да чујеш, чула си. А циљ ти је да олажаваш Сава и да га оцрниш пред тазбином. Ради тога си се уфуљала у нашу кућу. То рече мајка Кушља. Онда приђе шпорету испод ког су биле сложене цјепанице. Ту испод шпорета стављене да се упаре да би боље гореле. Кад торокуша виђе ћепаницу у рукама, Кушље утече преко врата. И поче да бјежи. Трчи гошћа и бјежи, а за њом трчи Кушља са цјепаницом. Но јој утече. Па се врати све псујући и грдећи гошћу. Није престајала до ноћи. И у кревету је звочала. Још се јела што рече да је Саво отац неком унучету, а није. То је рекла торокуши из ината. А знала је да ће то торокуша раширити.

Са том причом торокуше оде у род. Онда ту причу раструби по селу. И околним селима. Прочу се да Зоркин изабраник има ванбрачног сина. Са комшиницом. Прва кућа до Савове. Да је обесчастио комшиницу. Да због тога није могао наћи ћевојку, која би се удала за њега. Па је дошао у непознати крај да тражи сапутницу. И да је прижени. Испросио Зорку, а Зорка и њени са тим нису упознати. Све те приче дошле су до ушију Зорке и Зоркиних. Саво и Савови о томе нису били упознати. Нити су знали за та оговарања. А онда изговорене лажи, пакосне лажи, прихватише се као истина у Зоркином крају. Па и Зорка посумњала. Стрина Загорка о томе је раније начула па ћути. Додуше, о томе се није ни распитивала. А и заборавила била на те гласине. Нити то побија нити каже да је то истина. Једино Анђа брани Сава. И тјеша Зорку.

- Није Саво такав. То су неки пакосни, завидни и завиднице измислили. Оће да ти поремете срећу. Загорчају удају прије удавања. Можда и да те спријече да се удаш.

- Па сви причају. Баш сви. Чак и друга села.

- Послушај ти твоју секу Анђу. Па шта и да је истина? Што? Што му се потурала? Но, ја у то не вјерујем. Немој о томе ни да мислиш, нити да пореметиш договорено. Не слушај никог, до своје срце. Не слушај ни оца ни мајку.... А ко зна и шта би се могло из тога излећи. Саво је по мени добар и племенит. Нема у њему покварености. А воли те свом душом. То сам му виђела у погледу. Баци бригу на весеље.

По наговору оца и мајке, а преко Загорке, пошто се Загорка познавала са торокушом, позваше је. Да се распитају о тим гласинама и Саву. Хтјели

су чути то из прве руке. Ту причу је она донијела. Од ње је потекла. И дође она. Нећкала се приликом позивања, а једва чекала да дође. Да им то потврди. Зато је и због тога дошла у род. Других разлога није имала. Није дошла ни од каква добра. Но да сплеткари и олајава. Злобна што се нико не интересује за њене шћерке. А нису мање згодне од ових што се удају. Напротив. Кад дође у кућу одмах након поздрава нестрпљиво торокушу запиташе:

- Де, причај нам шта ти знаш о Саву? Нашем будућем зету? Има ли он неко дијете или нема? Је ли се женио или није? Је ли обесчастио неко ђевојче или није? Свега смо се наслушали. Сватови треба да дођу по Зорку сјутра ујутро. За двадесет и четири сата.

- Није моје да причам. Не бих да се уплићем у оно што није моје и нема везе са мојом породицом. Није ми ни невоља! Ви то видите! Додуше, ја сам то испричала кад сам чула за његову женидбу. Да сам знала да је испросио ђевојку заковала би и језик и вилицу себе. Од мене нисте ништа чули. Ја о томе баш ништа не знам.

- Де, не лажи. Причај што си чула и што знаш. Рекла сам ти што су те позвали – рече Загорка.

- Понекад истину не смијеш рећи. Ни изустити. Претворе ти је у лаж. Кажу да је истина највећа лаж, јер погађа.

- Ствар је готова. Сватови долазе. Нема назад. Само оћемо истину – рече јој Зоркина мајка.

- Кад је тако ево истине. Само немојте да ја послѣје испаднем крива. Била сам скоро код тих Кушља. Код оне бестиднице. Виђела сам мушко дијете. Лијепо ко слика. Ја јадна не знадох како му је право име. Чула да га зову Незнани јунак. Па како су сви Кушљи ружни, осим оне бестидуље и копилета, ја упитих на кога дијете личи, те је онако лијепо? ...Да не причам даље. Боље да ћутим.

- Причај кад си већ почела.

- Онда баба оног лијепог копиљана скочи са клупе. Сподби ћепаницу испод шпорета па правац према мени. Угрди ме тако да ни пас са маслом то не би могао прогутати. Какве грдне. Какве псовке. Јади ме снађоше. То ме наљути. Па јој рекох да је дијете лијепо и да личи на оца. А не на њих који су ем кепеци, ем шири но дужи. А она ће мени? Пренијећу вам све од ријечи до ријечи. Лијеп јесте кастигуљо и погануљо. Личи на свог оца Сава. Најљепше мушко у нашем крају. Па иди и то разгласи. На сва звона. Ја јој опет рекох да нисам дошла да преносим приче, ни ко се са ким кикери. Но из комшијских разлога. И у најбољој намјери. На то она мене

назва опајдаром. Испљува ми род. Родбину. И косе ми на глави нагрди. Да не утекох би ми главу расцопала оном ћепаницом. Но, кад сам одлазила чула сам шта говори. Не знам би ли то требало причати? ..Клела је оне што јој шћер унесрећише. А жене се. Вала ће се усрећити она која дође за тог бестидника. Остаде све псујући и кунући. Још узела два камена у руку, па ударајући једним о други куне и проклиње. Ето вам истине. Ја вам ништа нијесам рекла. Ништа. Мене не помињите. То сам вам рекла ради вас и Загорке, пошто се познајемо.

Зорка сва преблијеђела. Ће да се уда за оног што је починио таква нечовјечна ћела. Толики гријех. Да га куну ударајући камен од камен у кућу коју проклињу. Још проклињање долази од оних што су им гријеси учињени... Колико је та обешчашћена суза пролила због Сава? Зар те сузе неће сустићи Сава, а заједно и њу са Савом. Очи Зорки засузише. Да то не примијете, она утече у другу собу. Кад уђе зајеца. А за њом уђе Анђа.

- Блесачо једна не плачи. Мени се ова жена не свиђа. Из ње бије злоба и завист. Ја у њену причу не вјерујем. Одакле њој право да иде у ту кућу због тих Кушља? Да се распитује ко је отац том ћетету. По мени овђе се ради о нечему другом? Ћепанице родиле. А зашто? Не ћепаничи се тек тако. Лише ова. Лаже. Без неке грдне невоље, није је хтјела комшиница ћепаничити. Ни псовати. И то након што је примила у кућу? Нешто то не мирише? Није Саво такаав. Из погледа му зрачу поштење и види се да је добричина. Још она његова отвореност. Да нешто од тога има гарантујем да би то рекао, прије но што те запросио. А чуш ти ове? Нећу. Па не знам. Ништа не знам. Нисам ништа рекла. А све зна и све рекла. Неће да рече, па оће, и зна, па рече, па опет да је у ријеч не узимају? Те ријечи умирише Зорку. Преста радити и плакати. Са осмијехом погледа у Анђу па јој вели:

- Што не могу бити ко ти. Код тебе је све некако једноставно, и решиво. И није оно што други мисле...А увијек си била у праву. Надам се да ћеш бити и овог пута.

- Можеш. Само мало размисли. Укључи мозак. Не дај да ти други кљују по њему. Да је распушеник или удовац, кад бих нашла онаквог као што је Саво, без размишљања бих се удала за њега. Ја друге не гледам као што то раде неки. Ја их гледам својим очима, па расуђујем о њему. Ево ова што нам сједи у кући да ми свијет рече да није злобница, ја му не бих повјеровала. Злоба јој избија из очију. А трује нас причом оћу – нећу. Има народна изрека – Туђе слушај, своје свиђај. Секо ! Послушај ти твоју Анђу и не удај се са сузама. Баци те приче што чујеш. Приђе Зорки па је пољуби. То умири Зорку. И престаде да плаче. Говори то Анђа Зорки, мисли тако,

но опет је нагриза неки цркв сумње. Она жена је злобна. У то не сумња. Но је мучи што гласине долазе са свих страна. И шта ако то буде истина? Па она погријеси. У праву сам. Све је онако како рекох Зори. Да је ова жена искрена не би онолико увијала и околишала. Но би отворено рекла шта зна. Пита се зашто би мајка оне ђевојке са ђететом њу грдила и шћела је цјепаничити.

- У праву сам Зорка. Овој вјештици не треба ништа вјеровати. Она је ту причу донијела и проширила по селу. Да је права жена све да је тако што прича, прећутала би. Или мрзи Сава и његове или је нешто треће. Да неће неког њеног за Сава ? Можда има и својих удавача..А.. виђела сам ја њене три шћерке на вашару.

- Јесу ли чему?

- Не знам какве су по души. Но на очи нису лоше. Но ни примоћи теби. Па ни мени. Ни Радојки. Кад играху у колу учинило им се да је то нешто трапаво. За њих нећу ништа да речем. Али мајка ми је права правцата вјештица. Можда су се бациле на оца. Не дај Боже да личе на ову вјештицу, њину мајку.

- Мени се не учини ова жена толико зла, колико је ти оцрни?

- А што је дошла? Знала је што је зову. Дошла је да ствара муку нама с њеним лажима и причала.

- Дошла није сама. Позвала је стрина Загорка. По очевом и мајчином наговору. Није хтјела да их одбије?

- Није она могла ни одбијати. Могла је доћи, а да не прича. Могла сачекати да сватови оду. Онда је не би ништа ни питали. А она долећела и то одмах. Више ми личи на лисицу но на жену. Пих... смучила ми се и она...и отац, и мајка, па и стрина Загорка. Што стрина не рече да је звала, но да је она одбила да долази. Или да не може да дође, па ће доћи други дом... Но, реци ти мени јеси ли на врх руха ставила оно што ће ти бити најпотребније?

- А што се то ставља на врх. Што је то најпрече?

- Ко да не знаш. Чула си од старијих жена.

- Не знам на што мислиш?

- Па јеси ли то исплела?

- На што мислиш?

- Накурњак сестрице. То се ставља на врх руха. Кажу да је то оно што млади најприје треба.

- Анђо...мене мука уфатила, а ти се још шегачиш? Шта све теби не пада на памет.

- То ће ти требати кад останеш са Савом насамо – рече Анђа па се грохотом насмија. А онда настави:

- Бриши. Удај се. Отварај пут сестрама. Да се и ми удајемо. Ја нећу моћи много издржати у чобанији. Знаш да то мрзим из душе. Ти си се бар тога кутарисала. А то мене чека. Кад ја будем чобаница, оставићу их понекад и саме. А прво ћу им отпјевати пјесму.

- Овце моје чувајте се саме. Нека знате чобана немате. Ваљда ће ме разумјети.

- Оће, оће. Како да не. Одавно се зна да од овце нема глупље животиње. Кад вук накоље овцу она трчи за њим.

- Завидим ти сејо. Тамо ће идеш нема чобаније. Још нико није младу ћерао у чобанлук. Тамо су кућни послови. Нема кише, ни громава, ни грмљавине. А шта бих све дала да не будем чобаница. Но, и то ће проћи. Ето и тебе то мимоиђе. Удала бих се одма, само да не чувам. Посебно овце. А нас женскиње два пута чека чобанлук. Док ћевујамо једном. Други пут кад постанемо бабе. Обично ће нема ћеце, бабе су у чобанији. Или иду у чобанију са унуцима. Ти си једну чобанију завршила. Чека те друга под старост. Па искористи ово вријеме до друге чобаније што боље можеш и умијеш. Јесам ли у овоме у праву?

- За то јеси.

- За све сам ја у праву. За све, селе моја, лијепа. Вријеме ће то показати.

-XVI-

Не питајући Зорку и без њена знања, мајка и отац јој одлучише да поруче оном просцу што је чекао, да дођу по Зорку исти дан. Да је воде. Да је отму. Ако не дођу, Зорка ће се сјутра удати за другог. А тој њима није по вољи. Кад су добили такву поруку скупџи момак дружину. Њих десетак. Браће и рођака. И ближе комшије. Па дођоше. Повели и коња за Зорку. Дојашаше у први сумрак. Јаки момци. Сваки ко да је од брда одваљен. Уђоше у кућу. Посједаше. Служи их Анђа ракијом и кафама. Зорка и не сања о чему се ради. Услужује их Анђа. И њој чудан њин долазак. Исто у том броју? Па упита:

- Одакле ви идете? Или куда сте пошли? Је ли заказано неђе сијело у близини?

- Дошли смо до вас. И то послом.

- Каквим послом? – упита их Анђић отац.
- Дошли смо по Зорку. Раније смо ти долазили у просидбу. То знаш. А сад смо дошли да је водимо. Да оженимо овог нашег момчину.
- Зорка је испрошена. Сјутра ујутро долазе по њу сватови. А вама се није обећала, ни обећавала – рече им Анђа.
- Јесте. Обећала се. Хоће да нас изигра.
- То нама није познато. Нити то ко зна. А зовнућемо и Зорку да вам то потврди. Да чујемо што она каже. Позваше Зорку. Уђе она у собу. И не сања шта би је могли питати.
- Сједи Зоро – рече јој отац.
- Нема потребе. Но реци ми што си ме звао?
- Ови тврде да си им се обећала. Да си чак узела и биљегу.
- Нити сам им се обећавала нити узимала биљега. Ја сам се обећала Саву и ујутро долазе свати за мене. То сви знате и ти оче. Ја не лажем нити ћу погазити своју ријеч.
- Јеси ! Јеси! – повикаше придошлице сви у један глас.
- Лажете сви редом до једног. То Зорка није урадила. По Зорку долазе сјутра сватови – повишеним тоном рече Анђа.
- То смо чули од Зорке. А зашто смо ми ту. Први смо је просили. И испросили. Варања нема. Биљега је узета.
- Ја у вас нисам узела нити узимала биљегу. Нити сам кад пристајала на то. То вам је неистина.
- Нама је поручено да си пристала. Биљегу смо послали. Она је узета. Узела је твоја мајка умјесто тебе. Ми смо дошли на речену.
- Ја о томе ништа не знам – рече зачуђено Зорка.
- Ако вам је мајка узела биљегу, онда сте њу и просили и испросили. И ето вам је. Па је водите. Оставите ви Зорку на миру. – рече љутито Анђа.
- Нека каже она? Је ли узела биљегу или није? – рече просац.
- Послали су неки дан јабуку, новац и прстен. Ја сам то узела. Нико ми није рекао о чему се ради – слага Анђина и Зоркина мајка.
- Ако су то тебе послали и ти је узела, онда су тебе просили и испросили. Па нека те и воде – скоро вриштећим гласом рече Анђа. Наста тајац. Зорка поблијеђела. У образима нема ни капи крви. Гледа у оца. Он савио главу па гледа у под. Мајка прекорно и опомињуће гледа у Анђу. И погледом је упућује да се удаљи.
- Шта ми то причаш? Што ме ћераш да се удалим? Знај да ти ја у ту твоју причу не вјерујем. Овђе се нешто кува. А ти си вјештице сиједа у том казану мирођија. Ти ниси мајка ни жена. Но, права правцата вјештица.

Нешто си замутила са овим лажовима и бестидницима. Сви лажу, а ти им лажеш у атар. А ти оче? Шта чекаш? Што ову скупину не изгониш из куће. И ову вјештицу. Ако су ти је испросили нека је и воде. За овог шмоклџа Зорка није. За њега је ова што лаже, да му је узела биљеги. Ајмо Зоро у нашу собу – рече Анђа. Узе Зорку испод пазуха па изађоше. Остаде дружина у првој одаји. Зорка занијемљела. Нит говори, нит мрамори. Завезао јој се језик. Све мука на муку. И то у три задња дана. Свјесна је да се око ње прави паукова мрежа. Осјећа да се из ње неће извући.

- Све је ово сплетка. И повезано са Савом и лажи о Саву. И дијете је лаж. Учесници су и отац и мајка. Лаже вјештица да јој је слата биљега и да је примила. Рекла би нам то. И отац зна да лаже. Зато гледа у под. И стрина Загорка је у њином колу...Види ! Нема нам ни браће ту? Неће их удаљили. Послали да не буду ту. А стрина, стрина! Да ми је доћи до атуле и пушке, све би их рашћерала. И мајку би им прикачила – рече Анђа па закључа врата.

У другој соби тишина. Ништа се не чује. А тамо сашаптавање и договарање. Договор да Зорку отму и доведу. И то што прије. Док нису дошла браћа.

- Можда су отишли? Ништа се не чује. Ни разговор – рече Анђа, па прислони ухо уз врата. Прислушкује. Не чује Анша шапат ни договор. А договор паде да отму Зорку. Да остане тврда вјера да су отимачину извршили, а да за ту намјеру нису ништа знали ни отац ни мајка Зоркини. У том неко покуца на врата. Јави се мајка Зоркина.

- Отворите ! Шта сте се закључале?

- Ти нам вамо не требаш вјештице – завика Анђа. Па настави:

- Иди тамо са тим твојим просцем. И води мужа. Немамо ми ни оца ни мајке ни стрине. Сви сте ви сплеткароши, лажови и ништарије. Заједно са том багром што су са вама. А онда у кући настаде комешање и жагор. Куцање у врата замијени ударање. Јаки ударци. Ударци који развалише браву. И шток од врата. А у Анђину и Зорину собу улећеше четворица дошљака. Два држе Анђу, а два ухватише Зорку, па је између себе однијеше из куће. Ставише је на коња. Па је завезаше, ноге уз узенђије испод стомака коњу, а руке за седло. Још са обадвије стране на коњу упоредо са Зорком појахаше њих двојица. Да чувају да не би пала и да не би могла бјежати. Задњи појахаше на коње они што су спречавали Анђу да је брани. Запуцаше, запјеваше и одоше. А кад уђе у прву просторију Анђа, нађе и оца и мајку како сједе. Излеће пред кућу и чуо Зорку како дозива и говори:

- Не дајте ме! Оче...Мајко.. Анђо! Стрина! Не дај ме Анђо-о-о! Анђа се

врати у кућу. Приђе атули. Узе пушку па је напуни џебаном. Онда похита вратима. Са намјером да пуца у отмицаре. На пут јој стаде стрина Загорка која би најближа вратима.

- Не, кукавице црна. Шта то радиш?

- Не дохваћај до мене погануљо једна – рече јој Анђа па је гурну са пута. Одгурну је у страну правећи себи прилаз. Но стрини притекоше у помоћ отац и мајка Анђини. Уједињени успјеше да јој отму пушку. Док се ово дешава у кући, сватови Зоркину одмичу и нестају у тмини ноћи.

- А тако се узима срећа својој ђеци изроди и погани људске. Боже вам се ово о главу убрзо обило. Због овога што учињесте, Анђа вам неће доћи ни на гроб. Што учињесте Зорки? Исто би и мени то урадили. Види вјештице до вјештице. А ти оче... Ниси ти ни отац ни очух. Но нико и ништа. Дабогда вас све троје пристугле сузе Зоркине. Не могли ни умријети но се патили годинама у мукама. Говори то Анђа, а сва дрхти од неког јада.

- Умукни – рече јој отац са сузама у очима. Док мајка ухвати Анђу за уста, да заустави Анђине клетве. Бијесна Анђа одбаци мајчину руку и онда замахну руком. Удари мајци шамар, који мајку обори на под.

- Куни вјештице ти мене сад. Куни. Имаш зашто. Ударих родитеља. Но, то није гријех. Гријех је оно што учињесте Зорки. Док то она говори, у кућу уђоше Загоркини синови. Кад саслушаше шта се десило, згледаше се. Погледом се договореше.

- Ако сте Зорки браћа, и ако вам је Зорка сестра, а мене оћете да имате за сестру, узмите пушке. Стигните багру и повратите Зорку. Прије но је приведу њиној кући. Старије узе пушку коју су отели од Анђе. Млађи узе другу из атуле. Напунише џепове џебаном. Све у тишини. Кренуше ка вратима. Анђи срце заигра. Приђе атули па узе пиштољ који бијаше увијек набијен. Па крену ка браћи и за браћом. Но, на вратима, синовима се испријечи Загорка. Придружише се и отац и мајка Зорини. Загорка клекну на кољена, пред синове, извади сису из њедара па завика:

- Тако вам ове сисе и мајчина млијека, не чините то. Не чините крв ноћас!

- С пута мајко – срдито рече старији.

- Одакле право њима да отимају испрошену ђевојку и без њена пристанка – загалами млађи.

- Платиће нам они. Можда и ми погинемо, али Зорка неће бити њина – надода старији.

- Не, ђецо, кумим вас Богом и Светим Јованом, нашом крсном славом. Не идите. Не чините зло. Не пролијевајте крв. Зашто да ви гинете и убијате

кад су Зорку дали јој отац и мајка. Звали отимаче да је отму. Да се не уда за Сава.

- Шта? – забезекнуто упита млађи.

- Нису шћели да оде за Сава што Саво има копиљана. Све је ово урађено по договору. Момци се згледаше. А онда упутише поглед ка стрини и стрицу.

- Је ли ово истина? Да мајка не лаже? Да нас устави?

- Јесте. Истина је. Ми Зорки желимо само срећу. То је наше дијете. Првенац наш. Зар би ми могли бити непријатељи нашој ђеци. Удадосмо је за поштена момка. Да не иде за оног што је обесчастио туђе дијете... Но, ово мора да остане међу нама. Док се ствар не смири. Вратите оружје ће је било, кумим вас – рече ми стриц.

- Нека сви мисле да је отета без наше жеље и воље. Те образложише доћемо сјутра сватовима, пошто их ноћас не можемо обавијестити – рече Зоркина мајка. Када то чу Анђа, онесвијести се. При паду испале јој пиштољ из руке. Пуче. Зрно се заби у икону Светог Јована на зиду. Прође зрно кроз свечево десно око. То примијетише након што су водом освијестили Анђу. Од тог им зазебоше срца. Не говорећи ништа осјетили су да је то лош знак. Лоше знамење. Остаде им светац без једног ока. На дан Зоркине отмице.

-XVII-

СТИГОШЕ отмичари са Зорком кући. Уведоше је у кућу. Све весело и задовољно осим Зорке. У њу се увукла нека тешка туга. Нешто необјашњиво. Па се пита шта се ово дешава са њом? Да ли јој је то Бог намијенио? Куд и како? Како да се понаша? Путем је клела и себе и отмичаре. На младожењу није ни мислила. У глави јој се врати Саво. И Савов лик. Веселе и насмијане Савове очи. Једна за другом слике јој се смјењују. Саво на Зекану. Наопачке како би је задивио. А онда питања? Зашто ме Бог казни? И шта сам учинила? Ни мртва нисам згазила! Да ја знам. Суза са сузом низ њене образе. Може да сузи колико оће. Ноћ је. Нико је не види. Шта ће бити када сватови стигну њеној кући, а ње нема? Како ће Саво реаговати? Како други? Само да не дође до не дај Боже чега! Да њена отмица не изазове нешто немило! Што раде отац и мајка? А шта Анђа? Да ли је Анђа била у праву да су је издали оно што је родише? Не! Не! То не може бити? То

су смислили ови проклетници што ме отеше. Но опет што ме не браните! Ни отац ни мајка? Ни стрина Загорка? А стрину сам вољела ко и мајку. И више. Само Анђа не брани. Шта би Анђа учинила да је на моме мјесту? Да бјежим не могу. Везана и опкољена коњаницима. Нема ни обуће. Поведоше је босоногу. Куд да бјежи? Нема куд! Саво је не би ни погледао и кад би побјегла. После ове бруке, издаје и отмице. Имао би и право. Без обзира што ни за што није крива. Ни куд мајци, ни куд у ђевере? Зачепише јој судбину и отмичари. А у кући петролејка па се слабо види. Још задимљено. Дим од дувана. Нешто је гуши. Опкољена је са свих страна од раздраганих укућана. Поднапитих отмичара. Гуше је пјесме и здравице. Па Зорка лије сузе. Оне се сљевају под браду. Брише их ђечермом коју јој дадоше у кући. Довели су је у гологлаву. Често брише сузе ћошком ђечерме. Но, не може да их избрише. Не престају, И тако до пред зору. Тад се разиђоше. Оста фамилија и Зорка. Зорку одмах смјестише у собу са младожењом. Нема чекања да прође мјесец дана како је био обичај. Нека је младожења овјери. А онда нема куд. Другачије би могла побјећи. Па куд би да их та брука погоди.

Шта се дешавало у одаји младенаца нико не зна. О томе никада нису причали ни Зорка, ни младожења. Устала је сва подбула. Са модрицама око усана. Очију закрвављених од плача. И тужних. Изгубиле очи онај сјај, па јој умањиле љепоту. На питања и приупитивања укућана Зорка не одговара.

- Да ли је она нијема или неће да говори? Да није изгубила моћ говора? Или је оглувљела? - питају се укућани. Зорка то чује, али не реагује. Ћути и бол болује. Непролазни бол, помијешан са страхом. Страх од оног што се може десити и кад дођу свати, а ње нема. Могу свати и кућу запалити. Нека је и запале. Само да ко не настрада. Дабогда да ово моје страдање буде и прво и задње. И тако читав дан. До ноћи. Након што вечераше, издвоји из фамилије Зорку, младожењина сестра. Одведе је у другу просторију. Исприча јој све до танчина. О поруци која је стигла од њених родитеља. О договору са њима о отмици. Ко је све учествовао. И како? Да за њену отмицу нису криви ни младожења, ни њени из куће. Но њени. Најрођенији. Да су јој отац и мајка били против удаје за Сава. Због његовог неморала. Копилета. Обесчашћене ђевојке. Бојиш се да Зорку не погоде њене сузе и клетве. Да је он упропастио два живота. Осрамоћеној и њеном ђетету. Да је тај Саво ту ђевојку искористио, а онда је оставио на брабоњак на цједилу.

Кад то саслуша, у Зоркину мозгу нешто пуче. Појави се инат. Одлучи да се освети свима. И то по цијену сопствене пропасти. И први пут проговори након што су је привели:

- Фала ти сестро што ми отвори очи. Не била ја Зорка, но сеоска кучка, олињала, и усукана, ако се не освети укућанима. На све то што ми рече указивала ми је и сека Анђа. Но, ја то нисам могла да утувим у ову моју тинтару. А овом твој брату, што пристаде на то, пришећше и Зоркина љепота. А сви други из ове фамилије су колико – толико невини. Опраштам им. И дај Боже, сестро, да се тебе што овако не деси, или било којој удавачи. И преста плакати. Нестаде суза. Умјесто туге, жалости, у Зорку уђе неки инат и пркос. Нешто што код Зорке до тада није постојало. Још се угнијезди и мржња. Према мужу са којим ће провести остатак живота. А та мржња никада неће напустити Зорку. Умрла је са њом. Показивала је та Зорка својим понашањем према мужу. Није крила. Муж је Зорку обожавао. И волио. Био је у њу заљубљен. Задовољан је што је посједује. Из тог разлога, то Зоркино понашање није му сметало. Поред те мржње уз жесток бол, захватила је мржња и према оцу и мајци и стрини. Према њој мање. Знала је да она није била противна њеној удаји за Сава. Али је замјерку имала што је не обавијести о сплеткама њених и мужа јој. И зарече се да оцу и мајци ни на гроб неће доћи. Загорки ће ићи, али само на гробље кад је буду сахрањивали. Ако је надживи. Ако их надживи.

-XVIII-

При изласку сунца почеше пристизати сватови Савовој кући. Све коњаник до коњаника. Седланици са подвезаним реповима. Назобљени и намирни. Копитама копају земљу испод себе. Ржу и њиште, док њихови власници испијају ракије добродошлице. Нико и не сања о ономе што ће издешавати на њином путу. Ни да је Зорка отета. Барјактар разви барјак. Баци се у седло свога Риђана. За њим то уради тридесетак сватова. Кренуше по Зорку. Игра Риђан под барјактаром, а барјак лепрша. Украшен извезаном кошуљом. Три пута плуснуше водом за њима. Обичај са којим се зажељело да ми све иде глатко, при одласку и повратку. И одоше сватови сретно и весело. Уз пут су и одмарали. Доручковали, а постављену трпезу остављали на одмаралишту. Још и флашу ракије. Да се почасте пролазници. И тако весели раздрагани стигоше до на брдо изнад Зоркиног дома. Зачудише се што око куће нема народа. Обичај је да сватове дочекују са пјесмом и у колу, свадбари од стране удаваче. Но, умјесто тога, тишина и мир. Барјактар, стари сват, домаћин и комшија одоше кући удаваче. Свато-

ви други осташе на брду док се муштулугчије не поврате. Након испијања ракије добродошлице, поједеног хлеба и соли. И док барјактару не оките барјак и коње под њима са кићанкама. Тако се ради кад сватови долазе по ђевојку по договору. Док се муштулугчије спуштају у Зорчину дому низ благу падину сватови и запуцаше. Да опомену укућане да су ту. И да су им муштулугчије пред кућом. Но, ни то не помаже да се појаве домаћи из куће.

- Ово нешто није у реду? – рече Симо.

- Баш нико не излази? Да се што није десило неком од укућана? – рече неко од сватова. А муштулугчије стадоше са коњима пред кућу. Из куће изађе Зоркин отац. Сам. Без ракије у рукама. На лицу му забринутост и сјета.

- Помоз Бог домаћине ! – завика барјактар.

- Бог Вам помогао! – одговори Зорин отац. Он савио главу па гледа у земљу.

- Ти као да ниси род гостима? – упита барјактар.

- Вала и нијесам. Хтио сам јавити. Но је било касно. Нисте имали рашта ни долазити. Тако да ћете се морати вратити необављена посла.

- Шта да се вратимо? Зар тридесет коњаника да се врати необављена посла? - рече зачуђено стари сват.

- Ђевојке нема. Тако да од вашег посла нема ама баш ништа.

- Шта причаш човјече? Није, не дај Боже, да јој се нешто догодило?

- Није оно најгоре. Ако мислите на смрт. Али јесте ружно. Ње нема. Ноћас дођоше неки што су је раније просили. Па је отеше и одведоше. Ништа нисмо могли урадити да је спасимо. Би их мало мање но што вас има. У кућу ми врата одвалише. Ено их и сад на сред собе.

Настаде мукла тишина. Придошли се згледавају између себе. Зоркин отац гледа у земљу.

- Пријатељу, не шали се на наш рачун. Шалу прихватисмо. Но, гледајући у тебе, не изгледаш ми ко отац удаваче и испрошене кћерке? Већ ко сужањ у тамницу. Па ми то говори да то није неслана шала, но нешто озбиљно.

- Не шалим се. Друго вам немам шта рећи. До ово што вам рекох. Ја вас разумијем. Но, разумите и ви мене. Па проли сузе.

- Аух....Зар овакву бруку да доживимо ! Што нас не обавијести прије нашег поласка. Зар да иза нас лупају по шупљим кантама. Погани и несоју. Гњидо ушљива. Да сам ја младожења, кућу би ти заждио. И тебе убацио у највећу ватру. Да гориш. То си заслужио – рече љутито стари сват. Зоркин отац ћути. И не подиже главе да погледа у придошле. Плаче. Сузе лије.

Дошло му тешко. Каје се шта је учинио. Још се плаши од срибе тридесет сватова. Још га додатно уплашише ријечи старог свата. То му није падало на ум кад је јуче сплеткарио. Без невоље направи невољу. А и оном свецу што га слави, да му штити кућу и фамилију, пиштољ изби око, на стогодишњој икони. Па задрхта.

Са брадашцета гледају сватови домаћина и муштулугџије. Виде да нешто није у реду. Гледа то и Саво. Нестрпљив покрену Зекана према муштулугџијама и домаћину куће. Кад дође до скупине, упита шта се то дешава.

- Домаћин ове куће каже да смо дошли напразно. Да се Зорка твоја вјереница ноћас удала за другог. Да су је отели. Да је није могао одбрани. Да су му и кућна врата поодваљивали. И да он није стигао да нам јави да не долазимо.

- А тако ! – рече Саво. Скочи са Зекана па правац у кућу. У кући Загорка, Зоркина мајка и сестра Радојка. Зорке и Загоркиних синова нема. Нема ни Анђе. Врата одваљена уједно са штоком леже на сред собе. Нит он шта говори њима, ни она њему. Саво поотвара врата на другим просторијама. Погледа и под кров. А онда обиђе и друге зграде. Све претражи. Приђе својим па им рече.

- Вратите се осталим. А он се врати у кућу. Поразбија све што се могло разбити. Чак и тешки храстови сто. И кревете од буковине. Узе лампу са зида. У њој је пала петролејка. Баци је на поломљене ствари. Она се разби. Петролеј се просу. Хтједе да ми запали кућу.

- Не Саво, тако ми Бога. Не чини зла. Не пали кућу! Није кућа само Ђеверова, но и моја и моје ђеце. Не чини зла. Не пали кућу ! Не чини оно што не би желио да неко учини теби – запомага Загорка.

Након што то рече, Саво стаде. Поразмисли мало па одустаде од паљевине. Изађе из куће претходно избивши врата улазна на кући. И одбаци их подаље од куће. Приђе Зоркину оцу па га плуну. Појаха Зекана и оде ка својима. Кад стиже код њих нареди:

- Савите барјак. Идемо назад. Па у галопу крену ка свом дому. Не зна ни зашто окрену Зекана пашњаком. Иза њега кренуше остали. Не путем, но за Савом. Зекану познат пут па јури. Донесе Сава до мјеста где су се први пут срели Зорка и Саво. Кад ту дође устави Саво Зекана. У Саву кипти бијес. У том јаду тек код Зекана устави виђе да је на пашњацима. И одлучи да се врати на прави пут. У том угледа Анђу. Иде Анђа према њему. Још му маше руком да је сачека. У поред толико бијеса, срибе, несносног притиска у грудима и у мозгу сачека Анђу. Сва подбула и уплакана Анђа приђе до Сава.

- Саво, брате мили. Зора није крива. Опрости јој од свег срца. Прво су јој казали да си ти обесчастео комшиницу. Да са њом имаш сина. Да те куну њени и она, што ударају камен о камен. Много је плакала кад су јој то рекли. То је донијела у кућу нека твоја комшиница, па те питам као сестра да ли је то истина? Или није?

- Није Анђо, није. Све су то лажи. Да је тако, не би те дјевојке отац био као комшија у мојим сватовима. Ено то је онај кушљави на Вранцу. А ено јој и брата. Онај до њега на Дорату. Кунем ти се у Бога свевишњег, у брата Сима, да те комшинице моја рука није дохватила. Пренеси то Зорки.

- Знала сам Сава и без твоје клетве да је то лаж. А то што су је отели је уз пристанак оца и мајке. И стрине Загорке. Сви су то радили мислећи да спасавају Зорку од проклетства које ти носиш од оне што је родила. И што су му приписали твоје очинство. И отац и мајка Загорка било шта друго да су вам саопштили гнусна је лаж. И сплетка. Зорка је заиста отета. Једина која је бранила била сам ја. Курвински браћу су упутили у друго село, тако да нису били ту док се отмица вршила и извршила. Браћа су кренула са пушкама да је врате. И ја сам. На браћу остави Загорка. Извади сису па их закле сисом и мајчиним млијеком да то не чине. Но, ни то не би помогло, да Загорка не призна да су отац и мајка наручили отимачину. А онда по њима признаше моји. Отац и мајка. Тако сам и ја сазнала.

Таман што Саву то исприповиједа Анђа, стигоше сватови. Кренули за Савом. Знали су да Саво зна пречице. Кад приђоше до Сава и Анђе упиташе ко је та ђевојка.

- Сестра Зорина. Моја несуђена свастика – одговори Саво. Погледа само Анђу. Ђевојка ко вила. Учини му се да никад тако лијепо чељаде није видео. Па онда рече:

- Зуб за зуб. Око за око брате Саво. Срамота је да се вратимо необављена посла. Без ђевојке. Да нам се спрдају. Да чактарају чактарима и лупају за нама у шупље канте. Спјеговају и пјевају подругљиве пјесме. Но, ко ће ко Бог.

- О чему ти причаш Симо? –упита Саво.

- О овом ђевојчету. Умјесто Зорке, да ми теби приведемо њену сестру.

- Од њих ми ништа не треба. Ништа. Дали су ми они нешто што ми нико не може узети. И оженили ме и разженили. Наследника приписали. Клетве. Прогласили ме и проклетим и неморалним. Цукцем над цукелама. Псом са подвијеним репом. Од тих и таквих не треба се женити. Ни такве имати за пријатеље.

- Узми ти Саво пиле из гнијезда. У гнијездо се можеш после и посрати – рече Симо Саву.

- Част овој ђевојци овђе. Мени је не доводите. Нити чините гријеха. Инат најгори занат. Теби, Анђо, велико хвала што ми рече истину. А онда подбоде Зекана. И то мамузама, што никад није чинио. У највећем трку однесе Зекан Сава. А за њим осташе сватови са Анђом. На сат времена прије сватова стиже Саво дома. Зекан сав у зноју. Дахће. А из уста му избија бијела пјена и пада на земљу. Без иједне ријечи уђе у кућу. Продужи у своју собу. А собу закључа. Онемогући знатижељним шта се десило да питају. Да сазнају.

- Браћо сватови... нас извргоше руглу. Спрдачини. И то они што им шћерка стоји ту између нас. Они су нам преудали нашу испрошеницу. Ред је да им се одужимо... Да ми ову ђевојку поведемо за нашег Сава – рече Симо.

- Ти изгледа не чу што рече Саво? – рече више њих у глас.

- Чуо сам ја Сава. Чуо. Кад је доведемо знаш да Саво овој вили неће наудити. Неће је унесрећити. Има Саво срце. Приљубиће он уз њу, а и она уз њега. Макар црну мачку убацивали у њину собу. Од тих Симових ријечи зазебе срце у Анђе. Па се поче измицати. Да се извуче из обруча тридесет коњаника. Виђевши то, Симо рече:

- Стани ђевојко! Ти знаш шта су твоји нама учињели. Да нас Зорка изигра. Пришисте нам реп. И то онај кусасти. Да су то мени учинили, не би било чудно. Ја сам хром. Зову ме разним именима и надимцима. Те Кратеж, те Скочко, те Гељо и ко зна још колико надимака имам. Зову ме тако многи из ове дружине. Неки кад чујем, а неки кад не чујем. Онако иза леђа. Но то урадише моме брату Саву. Најбољем и најпоштенијем момку. Не само у наше село. Но надалеко и нашироко. Осим тог, он је душа од момка. У души и по љепоти. А зар је право да поред спрдње мени, да то чине и Саву? Није... Видим да у теби има отмености. А љепотица јеси, то сви виде. Ништа мање лијепа од Зорке. Чуо сам за њену љепоту. Али знаш да није, нити може бити љепша од тебе. Па те ево овђе, на пашњаку, међу тридесет људи, просим за мога брата Сава.

- Не бих ја то могла учинити никако. Ни због Зорке која није ништа крива. Ни због Сава. Чули сте сви шта је малоприје рекао. Зато вас молим да ме пустите. Да идем стаду. Већ су ми овце у зијану... И знајте, све да ме Саво проси, не бих на такво нешто пристала. Незваном госту мјесто је за вратима. А Саву свака част. И поштен и честит и лијеп. Он мана по мени нема. То рече па крену да иде, провлачећи се између коња на којима бијаху јахачи.

- Шћела не шћела, идеш са нама – рече Симо.

- Не. Нећу. Идема ја са својим овцама.

- Нема више ни оваца ни чобаније за тебе. То је моја одлука. Ја сам твој будући ђевер Симо. Од сад па до навијек. Рече то Симо па сјаха са коња. Ухвати Анђу за руке. Истрже јој из руку плетиво и игле. И торбицу. Све побаци. Уз помоћ више њих, ставише Анђу на коња. Опколише је да не може бјежати ни сјакати. Са једне стране Симов и Савов брат од тетке. Иза јаше Савова сестра као јенђа. А коња држи на узди брат од даљнег стрица.

- Барјактаре, развијај барјак! – нареди Симо. Кад то учиње барјактар, кликну Симо да пјева. То је први пут у животу Симо почео пјесму. Први, а сватови је прихватилише.

- Овце моје чувајте се саме

Нека знате чобана немате.

Док сватови крећу, што са пјесмом, дотле Анђа вришти. Дозива у помоћ. Зове Сава да је спаси. Но Саво поодмакао. Не чује ни пјесму, нити зна шта се дешава. Умјесто Зорке, сватови Саву поведоше Анђу. Сви покушаји Анђе да им утекну остали су неуспјешни. Њен глас којима је дозивала у помоћ мијешао се са пјесмом сватова и шенлуком из оружја.

-XIX-

Након одласка сватова, Загорка крену на брдо изнад куће. Ни сама не знајући што. У кући остадоше Зоркини родитељи и млађа сестра Радојка. Чим се попела на врх брда, угледа овце како пустоше још непожњевану њиву са зоби. Ће је Анђа те су овце у зијану? – запита се Загорка.

- О Анђо ! О Анђо! – поче дозивати Загорка. Но се Анђа не одазива. Дозивајући и трчећи стиже до оваца, ишћера их из њиве, па поново поче да дозива Анђу. Но, одзива нема. Боже, што је неодговорна! – помисли Загорка. Куд ли је? Да није приспала неђе на пашњаку последије непреспаване ноћи. Јавећи овце испред себе крену ка пашњацима. А онда наиђе на Анђину плетивачу, плетиво и игле. То је још више узнемири. Да је ђе не печи гуја? Не! Нема код нас змија толико отровних, да наносе одмах зло. А онда што најјаче може дозивати, поче:

- О Анђо-о-о !

- О Анђо. Анђа се не одазива. Загорка чује само ехо свог гласа. И дозиваше је све док не угледа како се на другом брду појавише коњаници. Пред њима барјактар игра коња. И пјесма се ори. Зачуди се што сватови

пјевају. Што је барјактар развио барјак, а нијесу одвели Зорку? А онда се досјети. Сватови не би пјевали да ђевојке нема. Мора да су испросили неку на успут. А онда штрећну... Запита сама себе, да нису Анђу узели умјесто Зорке? То је то! Зато Анђе нема. Е, ђевере, ђевере, што учиње? Огријеши се. А они о које се ти огријеши вратише ти истом мјером. Вратише мило за драго. Одведоше ти најмлађу шћер умјесто најстарије. Не допушта Саво да се спрда село са њим. Све ово у неколико тренутака протутња Загоркином главом. Узе да сакупља разбацане Анђине ствари. Плетивачу, плетиво са иглама. Док то она ради, Загорки приђе једно чобанче из комшилука.

- Комшинице Загорка, помоз бог – рече.

- Збогом дошло и отишло дијете моје – одговори Загорка.

- Анђу одведоше они Зоркини сватови. Бранила се, али се није могла отети. Још запуцаше и запјеваше кад кренуше. Сватова ено на оно друго брдо. Све сам то гледала из стрњишта. Оној што рамље је ухватио. Више њих су је ставили на коња. А онда барјак развише. Онај штулуцави први је запјевао. Отишли су пјевајући и шенлучући. Ја то гледала. А стадо ми отишло у ваше жито. Доље у долину. Док сам вратила стадо, они нестадоше. Дођох да ти кажем. Анђа је дозивала неког Сава да је спаси. Но, док сам ја била у стрњишту, он се није одазивао нити појављивао:

- Зар Саво није било са њима? – запита се Загорка. Да је ту био, сигурно Саво не би дозволио отимачину. Да је воде за Сава, дај Боже. Да је не одведоше за неког другог из освете? Дај Боже да је воде за Сава. Моли се Загорка Богу. Па поћера стадо дома. Кад виђеше стадо око куће, зачудише се укућани. Окле овце око куће, а Анђа их одагнала на пашњаке. Па устадоше да се распитају код Анђе. Умјесто ње, угледаше Загорку.

- Шта то ти радише Загорка? Окле ти за стадом? Ће је Анђа? – усплахилено запита Анђина мајка.

- Дођох са пашњака. Ето одатле. Нађох стадо у њиви са непожњевеном зоби. А на пашњаку нађох Анђине ствари. Плетиво и плетивачу. Анђе нема. Изгледа да су је Зоркини сватови на силу одвели. Отели је. Остадоше све пјевајући и шенлучећи. Ето што учињесте. Раздвојисте оне што се воле. Зорку и Сава. Починисте гријех. А онда вас Бог казни. Ви отимачину начинисте Зорки. А сад вам отеше Анђу. Дај Боже да је воде за Сава. Да је не дадну коме другом. У кратком времену отеше вам двоје ђеце. Двије шћерке умало нам кућу не запалише. И до крвопролића је врло лако могло доћи. Фала Богу да није.

- Куку мени што учињесмо – закука Анђина мајка.

- Не кукај ништа. Учињену послу нема кметовања. Буди Богу захвална

што није дошло до горега. Врло лако могло доћи. За длаку је фалило. Помози Боже да ово остане на овоме. Да ово окрене на добро, после овога. Што ти двије шћери лију сузе, ти си крива. Њине сузе су ђело ваше. Плачу због вас и ваше непромишљености. Дај Боже да буду сретне. Да их срећа прати у будућности. На путу на коме се налазе у новим домовима. Да их у тим домовима сретну и дочекају као што дочекују своју ћецу. Без прекора и осуда. Ни Зорка ни Анђа нису заслужиле овакву удају. Удадоше се за немиле и недраге.

- Ћути Загорка. Не говори нам оно што и ми знамо. Ни на памет нам није падало да би сватови могли тражити освету. Само смо мислили на нас. О Саву и његовим нисмо размишљали. Ни на Зорку и њено противљење. А настрада нам Анђа. Она је једина била разборита. И имаше срце. Оно зрно што погоди икону и изби око нашем свецу, наговијестило је Анђину отимачину. Неслагање нашег кућног свеца са удајом Зорке... Сам пиштољ опали. Не пуче, а колико пута ми је испадао из руку. Па и иза паса. И никад не запуца. А опали из чиста мира кад предадосмо Зорку онима, мимо њене воље и жеље. То рече Анђин и Зоркин отац па поче плакати. И не чуше нити виђеше кад им приђе тетка Јефимија. Сестра Зоркиног оца и сестра почившег Загоркиног мужа.

- Помоз Бог – рече прилазећи.

- Бог ти добро дао – одговорише оно скоро у један глас.

- Прођоше сватови поред мене и проведоше Анђу. Анђа ме куми Богом да јој помогнем. Да је узмем од сватова. Што јој не помаже тетка Јефимија? – упита је Радојка.

- Е, дијете моје. Ко је кад отео јагње од тридесет вукова. Ма нека нам је сретна удаја Анђина, па нека је отета. Па и Зоркина. Ја сам пошла да честитам и једно и друго. Бар су Зоркини били по договору.

- Нису тетка ни Зоркини дошли и отишли по договору. И Зору су нам ноћас отели.

- Ко је отео Зору?

- Неки што су је раније просили, па чекали на нашу одлуку. Чули за њену удају, па дошли те је отели. Зоркини сватови кад не нађоше њу, одведош Анђу. Отеше.

- Прије сватова срела сам једног коњаника. На зекасту кљусету. Кљусе сво у зноју и пјени. Ја му рекох не сатири животињу јадан не био. И коњ има душу. А на те моје ријечи ошишу ме погледом. Додуше, ништа није рекао. И одјаха све галопом.

- А како изгледа тај коњаник? – упита Загорка.

- Учиње ми се и одрастао и згодан. Накинђурен. Кад ме погледао, након што му се обратих ријечима, учиње му се да му ватра сину из очију.

- То ти је био Саво. Оној што је испросио Зорку. Одјездио је прије сватова. Није био ни кад су Анђу отимали.

- Одакле ти то Загорка? Као да је краду, а међу њима нема младожење? – упита Јефимија.

- То ми рече једно чобанче. Оно је гледало кад су Анђу одводили. Бранећи се, она је дозивала Сава, да је спасава. Да је Саво био међу њима до отмице не би дошло. Не би то Саво дозволио. Дај Боже да Анђу воде за Сава и Саву? Да не заврши у рукама неком другом. Ипак јој је Саво прилика... Но се ја бојим, да Анђу не дадну за неку неприлику, из освете. Због Зорке. А да у тој ујдурми Саво и не учествује.

- Анђи коња на поводцу држаше неки брко. Са десне стране био је Симо. Тако га ословљаваше. Са лијеве стране јахаше вижљаст момак. Богме нешто младо. Ни браде нема. Голобрадо ђетиште. А иза Анђе на коњу би нека фина женска. Је ли удата или ђевојка не знам. Анђа оном Симу и оном голобрадом увијек би на дохват руку. А околу коњаници. Не би могла утећи да је тица. Да има крила. До ње се није могло доћи да су је десетине шћели исчупати. По мени, по понашању, ђевери јој бише Симо и онај голобради. А јенђа она женска, ђеверинка.

- Ако је тако тетка онда си за муштулука. Симо јој ђевер значи. Онда је воде за Сава. Али, без Савова знања. Лакну ми на души кад нам то рече. Приљубиће Анђа уз Сава. А Саво неће одољети ни љепоти ни добробити Анђиној... Но ме брине Зорка. Како ће она проћи са оним отимачем? Да ли ће моћи пребољети Сава? Превару. Отимачину. Да јој Саво не буде препрека среће у будућем животу. Да се умјесто љубави не изроди мржња. Па да се та мржња не укоријени. Да се до краја живота буду подносили ко пас и мачка. Много пута су родитељи били узрок неслагања својој ђеци. Било са једне или друге стране. Па су им ђеца живјела заједно, изродила ђецу, дочекали унучад, али све у свађама и несугласицама. Нетрпељивост и неслагања током читава живота. Оно што је за једно добро, другом је било супротно. А разлог је била нетрпељивост. Бојим се да му се Зорка не би светила због отимачине и лажи на основу које су је одвели. Па се питам оће ли и нама опростити? Оцу и мајци што је издадоше. Додуше, ја сам понајмање крива. Кривим себе што јој не рекох за припрему отимачине. Да се склони неђе. Да је не нађу. А могла сам и ја рећи и она се могла сакрити. Прећутах што ме заклеше у ђецу да ћутим. Опрости ми Боже на мојој ћутњи. Моме гријеху – рече Загорка, па се прекрсти три пута. И настави лити сузе. Уз гласне јецаје.

Дојездише сватови кући. Обавише обичајне радње. По реду, како се то ради. Дадосе млади и наконџе. Ту се пјева, шенлучи, игра. Једе се и пије. Сви су у том, осим Сава. Честита и благосиља се Савова женидба. Сава нема ни приликом купљења колијевке. Анђа се помирила са судбином. Назад нема куд. Све да је и пуште да се врати. Побјегуљи нема фина живота. Ни од села, ни од укућана. Све да се уда тиме би је благосиљали. А такав благослов не би могла поднијети.

Док тако размишља у душу јој се увлачи и нека мучнина. Нека тјескоба у стомаку. Још је мучи то што не зна што ради Зорка? Шта ће рећи кад чује да су је довели Саву и за Сава? Њену љубав. Неће ваљда замјерити сестри? Зна да ја за то нисам крива. Да су ме отели ко што је и она отета. Код Анђе нема љутње на Сава. Немам ни замјерке. Није крив ни за отмицу. Симо је кривац. А можда и није? То је реакција на превару. Жао му било брата Сава. Брат је брат. Иста крв, иако су од стрицева. Није јој криво ни што је доведоше Саву. Зна да је све лаж што су причали о Саву. Измишљено. Доказ су што су на свадби сви Кушље. И оно што је радила, и њена мајка, њен отац и брат. Да је дијете Савово, нико од њих сигурно не би био ту на свадби.

Баба Мара кад је приведоше њој дарива је. Велики дукат. Шорман. Још крст од сребра.

- Да ми ово носиш око врата. Док не остариш. Док не добијеш снау и унучад. Да га поклониш, као што га је тебе поклањам. Снаји твог унучета. А са дукатом ради што ти је воља. Чувај га, или одма потроши. Свеједно је. Крст је крст. По мени много вреднији од дуката. Упркос томе, да више оваквих крстова можеш купити за шарман?

- Фала баба Маро – рече јој Анђа. Кад прими поклон, пољуби бабу Мару у руку. Па се заплака. Дирнуше је поклони. И помисао да ли је неко тако присно срео Зорку и дао од срца поклон? Да ли га је Зорка прихватила, или могла прихватити? Као што она уради. Да ли је било поклона и је ли га одбила? А онда те мисли замијени мржња. Према оцу и мајци. И према стрини Загорки. На брацу од стрица Анђи нити се јави жаока ни мржња. Они нису криви. Да није било Загорке, њеног заклињања у сису и млијеко браћа би повратили Зорку. Још у путу. Полећели су ко орлови. Но их устави мајчино млијеко и клетва. А могло је доћи и до сукоба. До губљења глава. Па опет Зорка не би била ту где је, нити би била где се она налази. Можда је

боље што се овако завршило. Него да је дошло до крвопролића. Али, сва та размишљања, и ти разлози које прелиставаше не учинише да угуши мржњу према својим родитељима.

Спласну јој мржња према Симу и њеним отимачима. Осјећала је да су то изазвали њен отац и мајка, сплеткарећи, и дајући Зорку другоме, излагавши речено и договорено.

Свадбоваше читаву ноћ. И други дан. Но, на свадбовање не би Сава, нити се он помаља. Вријеме је провео у својој соби, док су се други веселили и прослављали његову женидбу. За ноћ и дан свадбовања наслушала се Анђа много коментара.

- Љепша ми је ова од оне што је био испросио.

- Има лијеп стас.

- У очима јој се види туга. Можда је имала своју љубав? Заљубљена у другог.

- Жао јој сестре. Што је отеше и удала се мимо његове жеље. Кажу да је много вољела Сава.

- Како јој је име?

- Анђа.

- Усрећи се Анђа. Сједе ће је требало да буде њена сестра. Саво је Саво. Момак коме нема пара. Поштен, добар. О љепоти да не говоримо. То виде сви. Па и ова замјена његове изабранице.

- Кажу да је она сестру највише бранила, док су је отимали.

- Ни Саво није био за отимачину Анђе. Због тога је љут. То је Симо урадио на своју руку. Рекоше да је кући стигао на сат прије од сватова. Није знао ни да му је доводе.

- Ко зна како се Саво осјећа? Како му је? Волио једну, а довели му другу.

- Неће да изађе пред народ. Стид да што га изиграше...Но, све ће то нестати кад га смјесте у постељу са онаком љепотицом.

- Прионуће маца уз цигерицу. Лакнуће и једном и другом. И њу што је отеше и њему што му је привелоше.

- Неће имати ни разлога да једно друго криве и окривљују. Она њега неће моћи оптуживати да је отео. Он њу не може кривити што су му је довели.

- Бар ће имати шта причати унучићима, под старост.

- И то је чудно? Двије шћери двије отмице такорећи за један дан. Није лако ни њеним родитељима.

- Треба дочекати двоје пријатеља. Најбоље би им било да то обаве

заједно и о једном трошку. Да се измире пријатељи, а и пашенози. Како оно пјевају? Под Острогом Бог помози, син и отац пашенози.

- А да нешто није било ни таква пјесма не би била испјевана?

- Измириће се пашенози. Каже се да пашенози никад нису били баш на суду. Чим се сестре измире доћи ће до помирења њихових дилбера.

- Између сестара није било размирица. Немају се оне шта мирити.

- Ја знам да је тешко мајци ових удавача. Мајка је мајка. Не каже се цабе отац ко колац.

- Ја бих забранила све отимачине ђевојака. Све отмичаре требало би казнити тешком робијом. Што браћо отимати? Оће оће! Неће неће! При-
сиљавати неког да живи са тобом. Да те воли. По мени то није ни по Бо-
жијим ни по људским правима. Ни по жељи отетих, ни по жељи Бога.

- Има прича о отимачини ђевојке угурсуза. Отели је. Она била јогун.
Није хтјела да иде. Отимачи били на опанке. Пјешаци. И шта ће? Два сата
су је носили између себе. Кад су је донијели кући, посједају. Но, она успије
умаћи им. Шмугне у ноћ. Била и паметна и лукава. Бјежећи она не бјежи
ка своме дому. Но, на супротну страну. Они мислили да им бјежи ка њеној
кући. Заинате се да је стигну и врате. Дођу њеној кући, а ње нема. Чекали је
двадесет и четири сата. Па се врате. Оставе њене у бризи и невољи. Мисли-
ли су да је негђе починила самоубиство. Па у потрагу за њим. А она отишла
код њина најамника За њега се удала. Кад му је дошла са врата, рекла:

- Добро вече и сретна ти ја.

- Добро вече – забезекнуто одговорио најамник.

- Примаш ли ме?

- Примам те кад те ђаво донио – нашалио се најамник.

- Ја те питам оћеш ме оженити, или да идем?

- Био бих пресрећан кад би те оженио. Но, знам да ти из богате куће
нећеш и не би се удала за свог најамника.

- Да сам хтјела удати се за богатог већ бих се удала. Моји су ме дали
богаташу, па ме на силу поведоше. Отеше. Ја им утекох. И дођох теби. Да
се удам за тебе. Не смета ми твоја немаштина. Ни што си наш најамник.
Засмета ми што ме без мог знања обећаше и шћедоше назор, на силу дати
богатом пуноглавцу жапцу. Кад преноћим са тобом и у твојој страћари,
нити ће ме више ко просити, нит ће ме моји удавати, ни блесанима давати.
Па одлучи.

- Кад је тако ти уђи у ову страћару. Осим ње, једне гуље што ми даде
твој отац за чобанију и мене, ја ти немам што понудити.

- Чула сам ја за ту и за њену удају. Њени јој нису шћели ништа помоћи.

Помогао јој Бог. Престигла своје по богатству. И ону кућу у коју су је били привели.

- То је истина напредак јој пошао након што је њен муж успио сам да однесе и преда прилог цркви. Како је имао само једну овцу, он је напрти и приложи. Тако остао и без те овце. Од тада им је кренуо напредак. Изродили десеторо ђеце. Три шћери и седам синова. Ево ови су ми поудати и пожењени. Имају свега и свачега. Ко ће ко Бог. Мислим да је отимање ове двије сестре од Бога, и по Божијој милости. Да ће Бог наградити и њих и њихове мужеве. Па и потомке. Нико никада није видио туђу срећу, како је мачке вуку на репу.

- Надајмо се да су ове отимачине и једне и друге слуте на срећу. Као и на срећу Савову. А и оног другог што оте Анђину сестру. Богами ова што је доведена Саву, бар се мени чини, да је ко вила. Нити је накинђурена, нити се уљепшавала. Довели је од оваца. А зачинила је све ђевојке на овом скупу. Нема је лепше овђе. А ни у десет села наоколо. Сигурно.

- Док ово причају нико и не сања да су отимачини кумовали Анђини и Зоркини родитељи. Да су они кривци. То су знали само Анђа и Саво. Нико ме не говоре. Саво у својој соби и у своме свијету. Анђа је у туђини. Ником да се повјери. Лакше би јој било да то учини. Једино сузе мало по мало растерећују. И бива јој лакше. Код Сава нема ни суза. Јесте, међу својима, али као да нема никога. Сва бука, пјесма, пуцњи из оружја не допиру до њега. Никог не пушта себи до бабе Маре. Одговара на њену молбу. Она му додаје и храну. Са другим не прича. Анђу неће ни да погледа. Приђе мимо њу као и мимо турског гробља. А сретну се у пролазу кад Саво изађе ван куће.

По обичају млада првих мјесец дана не иде у постељу са мужем. Па се строго пази да се не састану насамом. Млада би спавала у постељи са сестрама младожење, стрином или бабом. Некада и са свекрвом. То се радило да би били сигурни да млада не дај Боже не дође трудна, па не донесе и унесе нечију крв, у дом младожење. Након што се утврди да није трудна, а то потврде или свекрва, стрина, ђеверичне на основу мјесечног циклуса, тек тада је млада смјештена у кревет са младожењом. Кад се младенци споје, то је био доказ да је млада исправна. А све до тада младе су биле под надзором. Младожења се ту није ништа питао. Дешавало би сестра издавала младу брату. Удаљава се из постеље на кратко, па су то након проласка дуго времена причали и признавали.

Бранити Саву и Анђи није ни требало. Саво је причао само са бабом Маром. Чак није одржавао контакт ни са Симом. На све Симове покушаје запиткивања, добијао је ћутање од Сава. И тако дан за даном. Прође триде-

сетак дана. Због тога се Симо осјећао веома лоше. Сам себе осуђивао што је Анђа ту умјесто Зорке. Плашио се и Божије казне. А и онако је кажњен. Сваки дан бивао је све нервознији и нервознији. Жао му Анђе. Питао се што је Анђа лошија од Зорке. Шта је Саву? Почео Сава и осуђивати. Пита се како се Саво више не опамети? Зашто се коначно не смири? Какву Саво види разлику. Од истог су оца и мајке и Зора и Анђа. Приближно исте љепоте. Чак по Симу Анђа је и љепша. Као сестре требало би да имају исту нарав. Исто васпитавање. Учене раду. Анђа радна. Умиљата. Добро се разумије у ткање. У шивење. Извезла је кошуљу Ђеверу Симу. Од ћутљивог Сима њеним досјеткама и запиткивањима пропричао и он. Постао Симо и говорљив и дружељубив. Па сад његове шале засмијавају укућане. Па и Анђу. Промућурна Анђа. Спозна Сима. Увиђајан. Радан. Анђеоског срца. Душа од момка. Па га завоље. То је отворено показивала. А осјетивши то Симо се трудио да порасте у Анђиним очима. Да се искупи за њену отмицу и стање у коме се налазила. Ни на небу, нит на земљи. Нарочито га боли што Саво пролази поред Анђе, као да она није ту. Не постоји. Тучише се на прагу куће Саво и Симо. Саво шћеде проћи, но га Симо устави ухвативши га за мишицу.

- Чуј ти мене ћунтрало једно. Чуј. Одговори ти мени шта ти мислиш? Мјесец дана прође, а ти се не освјешћујеш. Нити хоћеш да живиш у стварности. Живиш у неком твом свијету. Дружиш се са чашом. Боље рећи флашом. Ракија није ником ријешила проблеме. Неће вала ни тебе.

- О чему ти то причаш Симче?

- О теби и о Анђи!

- Ја Анђу нисам ни тражио ни доводио. Ко је довео ето му је.

- Ја сам је довео. Тебе Саво. Умјесто Зорке. За мога брата, кога волим ко што волим себе. И више од себе. Зорке нема. Нема. И неће бити. А ту је Анђа. Анђа анђео у сваком погледу. Магарчино једна јогунаста. Схвати то. Што је било, било је.

- Симче! Ја Анђу нисам ни отимао ни доводио. Нисам никоме ни дозволио да је проси и испроси за мене. Нити да ми је доводи. Још без њеног пристанка. Њој не знам ништа лоше. Желим јој све најљепше у животу. Но Саво, нити се женио са Анђом, нити је доводио, нити ће је вјенчавати. Нисам је доводио, па је нећу ни одводити њенима. То да сви знате. Па и Анђа. Шта ћеш ти радити са Анђом то је твоја ствар. Твој проблем. Створио си га доводећи Анђу, па га решавај мој брате Симче. Привјенчај је за себе. Или је врати њенима. Ти си је довео у положај у коме је. Моја одлука је следећа. Нећу се ни женити. Нити ћу се вјенчавати. Нити ћу спашавати

друге од твоје непромишљености. Нема Зорке. Нема ни женидбе. Нема вјенчавања. Нема замјене. Нема ни Сава.

- Да ти ниси оверемио Саво?

- Можда и јесам? За Зорком. Но немам намјеру да ту болест преносим другима. Отрже руку од Сима и оде у своју одају. У друштво чаше меркаше.

-XXI-

Прошао први мјесец дана, а пријатељи са пријатељима немају никаква контакта. По обичају кад се ђевојка отме, отмичари траже помирење, а први долазе у пријатеље. Зоркини би ишли. Но неће Зорка. Како је сазнала да су у њеној отимачини уплетени отац и мајка, неће за њих да чује. Била је толико повријеђена да данима није проговарала. Схватила је да су њени кривци. А не отмичари. Накупила у себе бијес и мржњу према својима.

Најпосле Зоркини поручише да неко дође и узме Зоркине ствари и рухо. То саопштише Зорки.

- Они мени ништа не требају. Ни оно што су прикупили за рухо. Ни оно што сам само себи припремила. За њих је доста ово што су учињели. Те ме удадоше. Више нисам на њиховој храни, ни за њиховом синијом. А ви кад сте ме могли отимати, можете ми набавити и одјећу и обућу.

- Па није ријеч само о одјећи и обући. О твом руху снао – рече јој свекар.

- О чему је онда ријеч?

- Мора доћи до помирења. Да се обаве првичи. Да се пријатељи пријатељски посјете. Упознају.

- Добро сте се ви упознали, и врло добро се знате. Познати сте једни другима више но што је потребно. А што се тиче одласка у првиче, тога неће бити. Ви можете ићи. Радите што оћете. Али знајте да Зоркина нога тога прага прескакати неће. Испрескала сам га доста. Више нема потребе. Зорка од рођења није имала ни куће ни кућишта. Ни оца ни мајке... Ако ме ви ишћерате ни тад нећу тамо... Велик је свијет. Многима треба чобанин и најамник.

- Неће тебе нико ћерати из твоје куће. Да смо те хтјели ћерати не би те отимали и доводили у наш дом. Ти си сад наше дијете. Но, чула си шта каже народ...Мајка била, мајка мала. Напоље ће те проћи садашња љутња и бијес. Па боље би било да то прође што прије.

- Свекре, Зорка држи до своје ријечи. А то сам радила од како знам за себе. Нема ничега што би ме могло промијенити.

- Добро шћери! Мислим да ћеш се кајати касније. Пренијеше одлуку Зоркину. А онда они одлучише да јој дотуре рухо. Да то уради стрина Загорка. На њу не може бити љута. Није она била за отимачину. И тако урадише. Натоварише на коња Зоркину опрему, па Загорка крену на пут. Кад Загорка стиже са два сандука Зоричине спреме, те то отворише, покуша да се поздрави са Зорком. Но, Зорка не шће стрину ни погледати. Прође мимо њу. Забрани уношење сандука у кућу, док она то рухо не претресе. Па ће га онда унијети.

- Нека сандука пред кућом. Да то прво претресем. Онда ћу вас позвати да их унесемо – рече Зорка.

Послушаше Зорку. Док су укућани причали са Загорком у кућу, Зорка оде до амбара. Узе петролеја. Изнесе га, па натопи сандуке са рухом. А онда то прижди. Вуче пламен из сандука. И добро задими. Прихватише и сандуци ватру, пошто бијаху од лучевине. Добро сагоријева рухо натопљено петролејом, а још боље лучеви сандуци. Па задимило! Дим се осјети и у кућу. Питају се укућани окле дим? Излећеше гасити. Но без успјеха. Све за тили час претвори се у пепео. За њима изађе Загорка па рече Зорки:

- Шта то учиње Зоро, дијете моје? Зар толику вриједност претвори у пепео? Начиње толики јазук?

- Вако сам и ја приживена. Горела и сагорела. Од огња који запалише отац и мајка. Што су мене испекли, то бих им опростила. Но, не могу да им опростим што Анђу ставише да се пече. Спржише јој и младост. Ћевовање. Радовање. Душу... Док се ви веселите, овђе што сте добили снау, по вашој жељи и вољи, дотле Анђа муку мучи и пати. Гори у највећим мукама. Мислим да ни њено рухо неће боље проћи од овог што га припремаше и припремише мени. Дај Боже да не буде тако. Зорка то говори другима не обраћајући се стрини Загорки.

- Зоро душо, што учиње? Ти знаш колико те волим. Колико си кора појела из моје руке. Колико си ноћи преспавала уз стрину у кревету. Још нећеш ни да погледаш у стрину. Што припали очево и мајчино, можда имаш и право. Но, ту би и оно што си ти припремала. Па и поклони твоје стрине Загорке и тетке Јефимије. Ни ја, ни тетка Јефимија нијесмо ништа криве. Но, ни те ријечи стрине Загорке не успјеше од Зорке изазвати одговор. Чак ни један поглед. Задовољна Зорка учињеним уђе у кућу и настави пословати.

- Проћи ће је љутња... Јесте! Стално помиње Анђу. Мисли да се Анђа није удала. Но, да је не дај Боже сестру укопала. А за то криви себе. Да

није било ње, не би јој се то десило Анђи. Из тог разлога ми о томе и не причамо. Нити Анђу помињемо. Кад јој је неко помене нашу Зорку, залију четвороструке сузе. И док Зорка послује у кући, укућани са Загорком пред кућом, договорише кад ће Зоркини доћи у првичи, па макар и без Зорке. Рећи ће због народа да долазе на помирење и да уговоре првичи. Да из тог разлога Зорка није са њима. Са тим договором врати се Загорка својима.

Зорка равнодушна на све. Ради и послује по кући. А муж јој раздраган. Успио је довести себе друга, по вољи, по жељи. Бог му помогао. Исто отимачином. Па се још зори. Стално помиње отимачину. А то код Зорке изазива презиран поглед и неки неодређени смјешак. Ријетко када коментар.

- Вала, велико јунаштво? Што не дође сам јуначино? Но повео чету. Још се хвалишеш што си уништио душу, ђевојаштво, будућност мојој сестри Анђи. И ти ни абера? Сит ја, а сит и мој гост?!

-XXII-

За тај мјесец дана, од када је Анђа дошла код Савових, спријатељише се Симо и Анђа. За пријатељство заслужна бијаше Анђина отимачина и Савово понашање. Симо сажаљева Анђу, а љути се на Сава. Анђа жали Сима, јер види његову муку и зна шта га разједа. Па угађају једно другом. Још Анђи поче сметати Савово понашање. Умјесто ранијег поштовања, дивљења његовој љепоти и спремности да се привјенча са њим, засмета јој његова флаша и чаша. Забоље је што Саво нема разумијевања за њу и њено стање. Она је ту не својом вољом. Чак га није кривила, нити га осуђује. Зна да он није крив. То она разумије. Боли је то, Саво не мисли на њу. Њена неизвјесност. На њено стање. Отета. Провела мјесец дана у његовом дому. Свадбовано. Сви обавијештени о њеној удаји за Сава. Жигосана. Зар јој није уништен живот? А он ништа не предузима да је избави из тог пакла, у коме се нашла, не својом кривицом. Како не помисли на то? Њему је милија чаша и флаша од ње и њених проливених суза које данима пролијева. Често јастук остане натопљен њеним сузама. Вријеме јој брже пролази кад је у друштву Сима, док раде пољске послове. А прија јој бабе Маре понашање. И њени разговори и приче. Анђа је сваким даном све нервознија и нервознија. Ради што треба и што не треба. Како би се смирила. Рад јој помаже. У најтежим радовима, она је у помоћи Симу. Саво нити што ради, нити покушава. Све занемарио. Забаталисао!

Што се дешава у Савојој кући, то знају само укућани и Анђа. Нико више. Сео и не слуги у каквом је стању Саво. Ни Анђа. Да нико и не помишља да иду на помирење. Нити на састанак пријатеља, како то налажу обичаји. Од Анђиних оца и мајке нема никаква абера. А исти то не добијају од Савове куће. Анђини се немају шта љутити. Они су све закували и замутили. Зашто нешто и не предузму, пита се Анђа. Сједи код Савових и трпи несносне муке. Са Савом није успјела проговорити ни једне једине ријечи, за сво вријеме. Задњи пут причали су на пашњаку, прије Анђине отимачине. Док једну вече међу укућане дође Саво, у образ црн изашао. Нема га половина. Тријезан. Но, њему се види да тог дана није ни мирисао алкохол, а камоли пио.

- А Боже помози! Благо баби Мари. Ево врати нам се Саво. Ајде сједи до бабе, па да се лијепо издоговарамо. Ко сви сретни и честити.

- Баба Маро! Код мене нема ни среће ни честитости. Честитост ми уништише сеоске и комшијске лажи. Приписах ми туђу ђецу. Отац ми срећу...А ко то уради? Ко! Прво комшије. Друго, Зоркини најрођенији. Отац и мајка јој.

- Дијете моје, није то учинила Анђа. Она ништа није крива да се њој светиш. А ја мислим да нису ни Анђини родитељи. Ко би унесрећио своје најрођеније? Нико! Тако било, тако се десило. Ће да Анђини родитељи науде својој ђеци. Зорки и Анђи. Ће?

- Не знате ви шта се издешавало? И како? Не знате ко је крив и зашто? Ко је крив за Зоркино, моје и Анђино стање и несрећу? Да вам је не бих причао нека вам рече Анђа. За Анђино стање кривац је још Симо. Поред њених и Симче. Само Симо. Да није отео и довео Анђу, бар би она била сретна.

- Наста тајац. Упитни погледи уперени у Анђу. Примораше је да проговори. Да исприча све до танчина. Док то она прича Саву теку сузе. И поред напрезања до то не дозволи оне навријеше и почеше падати на сто на који се бијаше налактио. А након завршене Анђине приче опет тајац. Мукла тишина коју ремећаше пуккетање ватре.

- Чули сте истину. Зорка није крива. Саво није крив. Анђа није крива. Саво ми жели срећу и срећан живот и будућност... Но, ја Саво не могу привјенчати Анђу. Не због Анђе. Не дају им њени родитељи. Отац и мајка јој. Од њих ми не треба ништа. Богу сам се заклео да то нећу учинити. Моја женидба је била и прошла... Одсвадбована... Да ви Анђи не би нанијели још веће зло, но што је снашло, ја вас молим да је ослободите. Даће бог да њена невиност у свему овоме буде награђена. А по мени, Симо је највећи грешник. Кад си згријешио Симо, окај гријех. Привјенчај Анђу ако Анђа

пристаје... Ја ћу Анђу поштовати као снају. Но, поштовање нека не очекује од мене, за њене родитеље. За њеног оца и мајку јој. Они су јој нико и ништа. Опрости Анђо.

То рече па оде у своју одају. Кроз прозор избаци чашу и пола упразну флашу. Након тога, разиђоше се сви. Одоше спавати. И Анђа легла. Суза сузу не стиже. Натапају јастук. Још Анђа и јекће. Па то њено јектање и плач чу и баба Мара у другој постељи.

- Анђо душо, дај одушка себи. Биће ти лакше. Бог ће све средити. Послије кише увијек огрије сунце. Огријаће и тебе душо бабина. Огријаће. Виђећеш. Старије је јутро од вечери.

Заспала је Анђа све јекћући. И док је спавала, с времена на вријеме чујала је Мара проријеђене јектаје. Пред Зору приспа и баба Мара. Одспавала једну уру. Пробуди је сан. Запамтила га је. Не могаше више спавати. Није устајала да не пробуди Анђу. Кад се Анђа пробудила упита је баба Мара.

- Како си спавала? Чујала сам дуго да си јецала у сну. Па сам и ја придријемала пред зору. Пробуди ме сан. Чудан сан. Чудан сан сам уснила.

- И ја сам нешто снијевала. Неког човјека без главе. Стоји више мене. Онда ме помилова руком по глави.

- О дијете, ти као да препричаваш мој сан. Оно што ја усних. Само у мало се разликују.

- Што си ти уснила баба Маро?

- Мене на сан дође свјештеник. Исто без главе. Приђе мени па ми каже. Мени су отсјекли главу. Остадох без ње. Главу не понијех са собом. Заборавих је. Но ти оно дијете не остављај без главе. Ја га запитах на које дијете мисли? А он ми рече на тебе. Још ми рече, одма је привјенчај. Не испуштај је из вида.

- А ко си ти? – упитах га ја.

- Поп Милутин. Имам гроб ван гробља. Доћи ћу да видим што си учинила. Онда се удаљи. Ја се пробудих. Све до сад сам размишљала о том сну?

- Баба Маро! И овај што сам га ја сањала би у поповској мантији. То ти заборавих рећи. Би поп исти без главе.

-XXIII-

Када су сви поустајали сједоше доручковати. Дође и Саво. Први пут је за столом од како је била свадба. Његово присуство орасположи све.

Па и Анђу. Нико и не помиње онај синоћњи мучни разговор. Симо сав озарен. Ево Саво оставио ракију. Од сад ће се моћи са њим и разговарати. Уразумити га. Услишао Бог молбе свих нас. Даће Бог да пресуше сузе и Анђи. Па погледа и Анђу. И на њеном лицу угледа неку промјену. Ко нека равнодушност. И мирноћа. Нема оне сјете нити замишљености. Нестали они сјетни прикривени патњом осмијеси. Нити скривања туге. Након што доручковаше, одоше радити Симо и Анђа. А придружи им се и Саво. Док Анђа разговара са Симом Саво се не укључује у разговор. Кад сједоше одмарати Саво се издвоји. Сједи сам. Поглед му више није бистар. Но, види се нека замућеност. И туга. Забринутост. Неки болни поглед. Сигурно је то због тријежњења? Након четрдесет дана проведених у пијанству. Мисли Симо, па рече Анђи:

- На мукама је. Желудац, глава, крв, све пуно алкохола. Кад се један дан напијеш, тријезниш се неколико дана. Скоро. Колико ће њему требати да се отријезни ? Три нећеље дана. Не мање.

- Пропао је много. Види му се на лицу. Још му поглед замућен. Нема оних ведрих и насмијаних очију... Мучи га и превара. Сигурно се осјећа изиграним. Та заљубљеност у Зорку. Нико не био у његовој кожи ко што је он данас.

- У праву си. Но, опоравиће се. Само кад је престао пити. Дај Боже да се опет не врати чаши и флаши. Ракија узима разум. Постајеш неосјетљив и неразуман. А рад ће га ако не одмах постепено смиривати. Кад је човјек нервозан, у бризи, тузи, онда се иде међу људе, или иде радити тешке послове.

Кад се одморише почеше поново радити. Ради и Саво. Са њега кипти зној. Кошуља му сва у зноју. Грашци зноја му по челу. Види се да нема снаге ни за рад. Ради на силу. Примјећују то Симо и Анђа. Саво у њих и не погледује. И тако читав дан. Једне једине ријечи Саво за цијели дан није изустео. Ни они га нису ништа питали. Нити што запиткивали. Плашили се његове реакције. Прибојавали се да не напусти посао, па да се не придружи чаши. Дође и вечера. Саво ћути ко да је заливен. Не потеже руком за ракију. А док не би ово, прије свадбе, није му промицало да уз јело попије једну или двије чашнице. И док вечера, грашци зноја му по лицу и челу. Оне ситне прво се појаве испод косе, па крену и на челу се спајају. Постају крупне па му се сливају под браду. Не би никакве приче ни за вечером, осим о јелу. Ни у то се не мијешаше Саво. Мало је јео. Некако мрљаво. Но кад заврши, устаде и оде спавати. Ни збогом не рече. Заспао је чим се до-такао постеље. Изморен мамурлуком, тешким радом и четрдесетодневним полусном у пијанству.

Устала Зорка из постеље па пошла вани да се умије. Пролазећи поред свекрве закачи је раменом. Изненађена свекрва њеним понашањем окрену се ка Зорки. Виђе Зорку ђе се рукама хвата за главу. Да се засукује кад хода. И да хоће да падне. Притрча до Зорке. Ухвати је и спријечи пад. Смјести је на сећију. Па је поче умивати водом. Разабра се Зорка.

- Шта ти је? – упита забринуту.

- Не знам. Нешто ми се заврће у глави. И шћах љоснути да ме ти не придржа.

- Срећа твоја те ме у пролазу закачи раменом. Да то не уради, стропштала би се! Од чега ти је то?

- Не знам. Наједном дође. Сад ништа не осјећам. Устаде са сећије и оде да се умије. Прати је свекрва да припомогне, ако се вртоглавица понови. Прође дан. Зорка више ништа не осјети. Друго јутро по доручку устаде Зорка. Заљуља се поново. А онда излеће вани и бљуцну, два – три пута.

- Шта би? – питају је.

- Не знам.

- Јуче ујутро си шћела пасти, али ниси повраћала? Боже шта ти је? Да те је промаја не закачи? Да се ниси прехладила? Имаш ли врућицу? Ајде ти мало присједи. Ја ћу ово склонити са синије, док те то мимоиђе – рече јој свекрва. Након неколико минута Зорки опет би добро.

Треће јутро при доручку. Зорка нагло устаде из синије. Крену вани. Поврати у шаке прије но што дође до врата. Онако у ходу.

- Шта би? Треће јутро. Ништа се не плаши Зоро. Проћи ће то за неко вријеме. Знам ја твоју бољку.

- Шта ми је?

- А што ће бити. Нешто што је за муштулук, а не за забринутост.

- Ја повраћам. Хоћу да се онесвијестим. И то по трећи пут. Сваки дан по једном. А ти кажеш да је то за муштулук?

- Тако сам и ја бљуцкала и повраћала изјутра док сам била носећа. Нарочито при првој трудноћи. Носећа си ти Зоро. А то је за муштулук. Још јуче сам посумњала? А кад виђех да за доручак једеш жуто и кисјело, знала сам од чега болујеш. Сретно било Зоро.

- Кад прије? – запита младожења.

- Кад прије, питаш се. А прву ноћ си полетио и улетио у Зоркин кревет. Да смо те одлучили мјесец дана, што је по обичају, сад Зора не би

повраћала. Но, рани тићи одлијећу. А сад морамо мало припазити на Зорку. Нарочито у јутарњим сатима. Док прођу ови дани, може то, Зоро, потрајати и дуже. Неку трудницу држи мјесецима. Некога три дана. Све зависи од труднице. Нека то и не преживљава. Но, колико ће то држати, уопште није важно. То није болест. А ти Зорка припази кад устајеш из кревета. Тада оће то. И након јела. Поготово ако једеш кисјело и љуто.

Погледа Зорка у мужа. Ошину га погледом.

- Шта се бечиш? Што зијеваш пут мене? Нисам ја само кривац? – рече јој муж.

- Не бенави. Шта ту има да није у реду? Ће двоје дише треће се пише – рече му мајка.

- За ово треба наздравити. Донесите један литрењак. Да прославимо. Ваља се попити. Дај Боже да све буде у реду. Волио би прво да добијем унуку. И да личи на Зорку. Била би љепотица. А касније нека се рађају и шћери и синови. Уопште није важно. Ако буде унука има да јој дамо име Јефимија. То сам приснио неку ноћ. Родила ми се унука и име јој Јефимија. То рече Зоркин свекар. Донијеше ракију. Попише сви по једну. Ваља се. Ради трудноће Зоркине. Трећи дан по овом опет Зорка истрча да бљуну. Кад се врати му младожењу како рече.

- Јесам сретник. И мајстор. Хајдучина који оте најљепшу ђевојку у сто села. Па мајстор да на брзину остварим и потомство. А да онај шмокљо што му је преотех не умјече да је сачува. Не би му ни затрудњела на брзину ко што је мени. Да га је могла убити Зорка погледом сигурно би га убила на мјесту.

- Опет се она бечи ? Опет? Шта је?

- Ништа ! Рече му Зорка.

- Како ништа? Из погледа ти читам шта мислиш. А шмокља поменем ти сијеваш очима. Шмркљо па шмркљо! Да су твоји виђели да он вриједи не би те предали мени, након што те испросише. И они знају ко ваља, ко не! Само ти не знаш?

- Добро, добро. Нећу овђе. Рећи ћу ти насамо нешто. Добићеш одговор на ту твоју отимачину. На издају оних што мишљах да су ми родитељи. И на твоју хвалу. И тако се заврши овај разговор.

-XXV-

Разиђоше се на спавање. Саво без иједне ријечи оде у своју одају. Анђа и баба Мара остадоше. Након што се помолише Богу, легаоше. Анђа умор-

на од тешког рада са Симом и Савом заспа одмах. Баба Мара никако да задријема. Тек што је приспала поче сањати. У сну је завриштала. Њена вриска пробуди Анђу. Па је Анђа пробуди.

- Шта си то сањала? Нешто ружно! У сну си вриштала.

- Чекај док дођем себе. Испричаћу ти... Опет онај проклети поп дође поред мене. У руци му његова глава. Носи сопствену главу. А вели ми:

- Ако не удаш Анђу и одмах је не привјенчаш снаћи ће те зло.

- Како да је привјенчам кад Саво неће? – упитах га. На то мени вели:

- Не за Сава, но за Сима. У Дубочици у цркви их вјенчај. Кад то учи-ниш све ће бити у реду. Невјести реци да одмах након вјенчања на моме гробу запали онолико свијећа колико жели да има шћери. А нека баци на гроб онолико новчића колико буде жељела да има синова.

- А како да привјенчам Анђу за Сима, кад Анђа неће? – ја му завиках. Упитах га.

- Оће Анђа. Питај је. Хоће. Пристаће. Но, ако то не урадиш, зло ће вас снаћи. Саво ће ти бити у оваквом стању. Као ја. Погледај. Ја уперих поглед. Загледам се. Кад у поповој руци Савова глава. Очи исколачене. Све црви излазе иза њих. Још иза зуба. На уста. Зато сам ти Анђо вриштала и завриштала у сну. Фала ти што ме пробуди. Прекину ми грозни сан.

- Сан је лаж, а Бог је истина – одговори Анђа баби Мари. А онда заћу-таше. И поспаше. Устале су чиле. Док доручковаху, Анђе честе погледи-ваше Сима. Уз размишљање лута шта то Симо нема што Саво има. Све исто. Само што Симо храмље. А то што је хром није од рођења. Шта фали Симу? Онда поглед устави на Саву. Поче их упоређивати. У препитивању себе закључи да Симо има бољу душу. Симо је много озбиљнији. Да је у Саву гледала враголана док се ово не деси. А још је сазнала да је Саво био и женскарош. Шта би друго и био? Згодан је. Која је могла да одоли његовој љепоти. Још то спојио са његовом лијепом причом и враголанством. У том разматрању и преиспитивању себе проведе читав дан. И на крају одлучи да са бабом Маром кад легну да спавају, рашчисти ствари. Назад нема куд. Саво неће да је жени. А дошла је до закључка да би се прије удала за Сима но за Сава, да може бирати. Раскрстити се ово стање мора. Нема више чекања. Кад су се смјестиле у постеље, Анђа упита Мару:

- Баба Маро, спаваш ли?

- Не дијете моје, Бога ми. Немам сна од кад се ово издешава. Не да брига и сјекирација. Одспавам сат два, па онда ђунтрам. И то што заспи, све уз нека буђења? Па снови... Од оног сна синоћ нема мира. Страх ме за Сава. Плаши ме! Страхота ме ухватила од оног проклетог попа, без главе.

И његове пријетње. Дијете моје не знам смијеш ли заспати. Бојим се да ме не посјети. Поново.

- Постоји ли неђе такав гроб? Да ли си ти некад чула да у неком попу главу одрубили. Или је то само сан?

- Не знам дијете моје, Бога ми? Ја никада нисам чула ни за тог попа, нити за његову одсјечену главу... Морам отићи до цркве у Дубочицу. Да дам прилог. Да се исповиједим. Исто без поста. А распитаћу се да неко од њих тамо што не зна о томе. Да нема шта записано. Биљежили су те страшне догађаје калуђери и попови.

- Кад мислиш ићи?

- Одмах сјутра. Ако ме Саво шћедне отпратити и допратити. И да одемо заједно. Нека и он уђе у цркву. Да се помоли Богу. Ако шћедне? Раније нисам сумњала да би баби одбио било шта. А ако се ово деси нисам сигурна да ме не одбије. Да идемо ја и ти опет није у реду. Сама не смијем. Не да старост. Ти и не знаш пута. А ни ја више нисам сигурна у себе. Године и године су прошле ка сам тамо одила. Ишла сам из рода. Можда би одатле потрефила пут. Но одавде... не знам... вјероватно уз лутање би. А Саво је ишао тамо на вашар. Но... даће Бог да ти тамо убрзо одеш да се тамо привјенчаш.

- Не знам баба? Овако више не може? Ја не знам што ћу? Шта да се ради? Отета, а не знам зашто ни за кога? Ово се мора разријешити. Или да ме вратите на слободу родитељима, али ме привјенчајте. Колико ја видим, Саво нема намјеру женити ме. Има и право и разлог. Кога је хтио оженити тог није добио. Има право да мрзи и мене, и оца, мајку, стрину, нас све, осим Зорке... За његову муку криви су моји. Ја сам њихова... Да сједим овђе код вас, ни то више не може? Да се сама вратим, ни то није добро. Зна се шта чека побјегуљу. Нити ће ме ко оженити, ни запросити. Неће ме узети ни као најамника. И шта ми остаје? Камен на врат, па у воду. Или конопац на врат па на дрво. Гроб без опоја и ван гробља.

- Ћути дијете моје, ћути! Не помињи ни воду ни гору. Не ваља такво што ни рећи, а камоли помињати. Кумим те Богом, прекрсти се и помоли Богу, одма, сад, у кревету.

- Шта ћу баба? Разуми се. Назад немам куд. То знаш. Напријед пут закрчен. Препрека до препреке. Ја ниједу прескочити не могу. Нешто се мора решавати.

- Е дијете моје! Да ти оћеш послушати бабу Мару, па да те привјенчамо за Сима? И да оће Симо послушати, па да се ви вјенчате? Он себе сматра богаљем. Да није вриједан тебе. Умислио да га никаква ваљана ђевојка не

би узела, сем неке богаљуше. Па вели што ће богаљ богаљу. А од богаља сто богаља. Да усоји богаље у здраву породицу. Стотинама пута је то поновио. Постао је разговорљив кад си ти дошла. Више је ријечи изговорио од кад си ти дошла но за читаво вријеме свог живота прије. Ајде ти дијете спавај. Смислићу ја нешто. Ријешити ово уз молитве и уз Божију помоћ. Кад се повратим из Дубочице. Даће ми и даће нам Бог неки знак шта да радимо. Осјећам.

Прије зоре устане из кревета баба Мара. Оде до Сава. Пробуди га. Замоли да је одведе до цркве у Дубочицу. Без икаква коментара устаде Саво. Опреди коње. Па са бабом Маром прије сунца кренуше на пут. Дођоше у Дубочицу. Црква отворена. Уђоше, помолише се богу и дадоше прилоге. А онда баба рече свештенику да би се исповиједила.

- Исповиједа се након поста. Но, ако си тако одлучила и толики пут прешла, да се исповиједиш, ја као пастир народа, немам ништа против. Није моје да браним. На исповиједи исприча баба Мара свештенику своје снове. Кад је завршила свештеник јој рече:

- Ти ми не рече да имаш неких гријехова. Тако да ја у својим молитвама нема зашто молити Бога да ти да опрост. Но ћу се молити за оне твоје гријехове за које ти и не знаш да постоје. Нити да си их починила. А можда их и немаш? Нешто ћу ти рећи прије молитве. А ти види шта ћеш предузети. У Пљевљима постоји гроб, такозвано тулбе попа коме су Турци одсјекли главу. А онда га сахранили. Да сам на твом мјесту овако бих поступио. Исповштовао бих тај сан. У цјелини. Отишао бих до гроба. Запалио му свијеће, Помолио се за његову душу. На његов гроб се заиста стављају новчићи. Колико ко хоће. Од њих се одржава гроб. Гроб је ван гробља. И на самку. Нешто има? Нешто. А ти и не знаш за тог попа. Ни за попа Милутина гроб. А он ти се јави и јављао у сну? Црква има своје вјеровање. Народ своје. Прекрсти се. Па завршише исповиједање.

-XXVI-

Ноћ. Зорка са младожењом у постељи. Он нешто стално запиткује. Зорка на нека питања одговара, а нека оставља без одговора. Сјети се он да му је Зорка рекла да ће му нешто саопштити насамом. Није хтјела пред свима.

- Што оно ти рече јутрос да ћеш ми рећи кад останемо сами. Након што мајка рече да си трудна?

- Зашто ти омаловажаваш Сава? Истог и не знаш. Он никад не би урадио теби што си ти урадио њему, уз помоћ оних из мог рода.

- Ја сам констатовао истину. А шта се то тебе није свиђело што сам ја рекла? Имам тебе. На путу наследник. И то са тобом. Ја сам презадовољан. А шта он има? Причају да мјесецима пије и плаче за тобом. Пропила га ти и твоја удаја. Не гледа бијела дана. Не излази из куће. Шмокљо је шмокљо. То забоље Зорку до срца. А онда из чиста ината рече мужу:

- Није како ти кажеш. Нешто јесте. А нешто није. Немаш све. Мене имаш. А да ли имаш наследника са Зорком, то не знаш? Не питаш се да није Савов? Можда је брат онеме ђетету што ти поможе да добијеш мене?

На те Зоркине ријечи, он ућута. Окрену се од Зорке. У њега се увуче црв сумње. Пита се да ли Зорка говори истину? Или му се свети? Око срца осјети неку зебњу. Од те вечери па до краја живота те се зебње није могао ослободити. То је у њему изазвала толику мржњу према Саву, које до тада није било. Осјетивши да му је повриједила сујету, код Зорке, то изазва радост. Још се насмијеши онако у мраку. А помисли, што си тражио, то си и добио. Лажно си ме оптужио да сам ти узела биљегу. На основу те лажи си ме отео и добио. Ево и тебе једна лаж. Кувај се у њој. Она ће те прогањати годинама. А од Зорке нећеш добити истину. Никада! Ево ти мило за драго. И ти си сада у шкрипцу ко и Зорка. Оћеш да се светиш недужноме. На моју муку. Пије. Пропио се због тебе шмокљо. А он не би да је на Савовом мјесту. У Савовој кожи. Нити има образа ни стида. Ово ти је први ударац хвалисавче. Од те вечери младожења је престао да помиње Сава и да га назива шмокљом. Зорку ослободи увреда. Те увреде упућене Саву биле су њене личне. Тако их је осјећала. И доживљавала. Колико је Саво боловао за Зорком, толико је и Зорка боловала за Савом... А онда се поче питати да ли је истина за оно што јој рече муж? Да ли Саво болује за њом? Да ли је њу могла замијенити Анђа? Да ли је Анђа завољела Сава? Да ли је Саво заволио Анђу? А онда се поче молити Богу да Бог споји Анђу и Сава. Да се заволе. Да срећа бар њих не мимоиђе, ако је прошла њу и Сава. Но да их срећа и напредак прате у заједничком животу. Није ни могла сањати шта се све дешава код Сава и са Анђом? И у том размишљању је и заспала. Пробудио је излазак сунца и његови први зраци кроз прозор. Није чула ни када јој је муж устао из постеље и отишао. Заборавио на свакодневно јутарње уживање са Зорком. При доручку Зорка га је гледала подсмјешљиво. Радовала је његова замишљеност. Тихо напуштање патње. Црв сумње који му је убацила да њена трудноћа није захваљујући њему. Нарочито јој је пријао доручак без помињања Сава и његовог имена Од тог јутра нестане мучнина

од њене трудноће. Питала се Зорка због чега? Да ли је јутарње повраћање изазивала трудноћа или су то биле приче и прибадања мужа јој на рачун њен и Савов. Знала је да је од трудноће, али није сумњала да није било и примјеса од разговора. И неумјесних коментара њеног мужа.

-XXVII-

Враћајући се путем из Дубочице, од цркве, баба Мара и Саво водили су разговор. На сва њена мољења да вјенча Анђу, Саво остаде неумољив. Све бабине предлоге одбијао је, осим једног. Задњег. Да се не противи вјенчању између Анђе и Сима. Ако на то они пристану? И тако дођоше кући. Вечераше, а да не причаше о цркви ни на пречац бабином захтијевању да иду на пут. Плашили су се да бабу не увриједе ако је буду питали о томе. Можда баба мисли да ће мријети, па ишла исповиједити се. Истину су знали Саво и Анђа. Но, нису коментарисали, нити давали објашњења. Када остадоше саме, баба Мара и Анђа упита Анђа:

- Како би у Дубочици?

- Добро дијете моје. Добро. И да знаш да ми није жао што одох. Напротив. Даће Бог да све буде добро. Но, дијете моје, морам ти рећи нешто? Постојао је онај поп што нас је посјећива у сну. Њему су Турци одсјекли главу. Сахранили га. Ван гробља. У касаби. На самцу сахрањен. То ми рече свештеник што ме исповиједао. Бог да том попу душу прости, а да се нама више не обраћа. Да га не сањамо више. Нити да нам се приказује у сну. Па се прекрсти три пута окренувши се према истоку. У правцу иконе на зиду.

- Баш постојао?

- Постоји Анђо, постоји и постојао. Кажу да му пролазници поред гроба пале свијеће. Бацају новчиће на његов гроб. Од тих новчића гроб му се одржава. При бацању новчића замисле нешто ! Па им се те жеље кажу остварују. Свештеник ми рече да у то вјерује народ.

- А Саво? Је ли се он исповиједао?

- Није дијете бабино. Није... Вели бог је од мене дигао руке. Приложио је у цркву. Много ме брине Саво. Много. Бојим се да није овременио.

- Како овременио? Први пут чујем ту ријеч? Шта ти то значи?

- То је ти је болест. Кад нас обали због љубави. Може то. Не може да заборави твоју сестру. То је јаче од њега. За ту болест нема лијека. За њега народ не зна. Једино вријеме. Вријеме је кажу лијек. Некад траје деценија-

ма. Некад до смрти оверемљеног... Забрину ме то што уђе у цркву. Дар стави на икону. Нити се прекрсти нити поклони икони. Изађе из цркве ко да је изашао из куће. Из цркве не шће изаћи натрашке. Све сам то посматрала и тражила опрост од Бога за Сава и његово понашање...Ти оверемљени нити се жене нити удају. Па ме страх да то није снашло Сава? И да га не снађе. Не дај Боже.

- Шта ли ради моја Зора? Како се она осјећа? Много је била заљубљена у Сава. Много га је завољела. Да ли се она може кутарисати те љубави?

- Неко то лакше подноси. Како и све недаће. Неко не. Све зависи од чељадета.

- Шта урадише, Бог их проклео.

- Не. Не куни дијете моје. Ђевојачке сузе су много јаке. Много снажне. А ти их још лијеш. А клетве су остварљиве. Не куни никога Богом те кунем дијете. А кога кунеш но своје? А да њих погоди клетва, погодиће и тебе. А доста те је и погодило и задесило. Ти испашташ због њиховог гријеха.

- Да, само ја испаштам, то бих им лако опростила. Но не могу што учинише Зорки. О њој, њеном стану, не могу нити имам начина да нешто сазнам. Е, да ми је знати шта ради? Како је? Шта бих дала.

- Све ће се средити. Само треба вријеме. Но што да чинимо ми? Све зависи од тебе и Бога. Више од тебе. Мало зависи и од Сима! Тебе Симо воли и обожава. Привјенчали би тебе и Сима. Па да сви данемо душом... Баба би шћела знати шта ти мислиш? Но, на Сава да не рачунамо. Рекао ми је данас у путу. Он нити одобрава нити се противи да се ви вјенчате. Каже да ви то усагласите. Без присиле. А да вам он жели срећу. Но, неће да се мијеша. А ја Симу не смијем ништа рећи док не чујем од тебе... да ли пристајеш да се удајеш за Сима. Па ми реци шта да радимо?

- Рећи ћу ти ујутро. Остави ноћас да добро размислим. Ја ћу одлучити. Но, шта ћу ако ме Симо одбије?

- Добро дијете моје. Добро. Ајмо заспати.

Легоше. Кад Анђа заспи, те се учинило баби Мари да је утврдила сан, искраде се кришом. Оде до Сима. Пробуди га! Шта су и о чему разговарали, то Анђа није могла знати. Али је била будна при Марином одласку и повратку од Сима. Гледала је бабу Мару како се након повратка од Сима моли Богу пред иконом, онако у мраку. Чула је изговорене шапатом ријечи на крају молитве: „Фала ти Боже што учиње да Симо пристаје и да учиниш да пристане и Анђа“. На основу тог шапата, Анђа је знала да је Симо пристао на женидбу са Анђом. И не би јој мрско. Напротив. Коначно знаће и зна на чему је. Овако ни на небу ни на земљи. И поче размишљати о

Симу. Згодан је. Што храмље, то није нека мана. Досјетљив. Радан. Ја му не видим неке мане, да бих одбила вјенчање са њим. Нисам ни заљубљена у њега, да не бих му примијетила мане, да их има. У том и таквом размишљању превари је сан. Спавала је тог јутра мало дуже. Скоро до доручка. А укућани је нису будили. Кад је умала и након умивања, сјела је за синију. А ту су били сви. Баш сви. Доручковаше. Па понеко шће устати. Но их устави за синијом баба Мара.

- Ђецо не устајте. Сједите ђе сједите. Има нешто врло важно да ријешимо и усагласимо. Ријешимо Анђину отимачину. Анђа је отета. Доведена Саву. Саво неће Анђу. Заклео се да то није због Анђе. Но неће ништа што има везе са Анђиним родитељима. Због Зорке. А како је Анђа од исте мајке и оца, то је разлог што одбија женидбу са Анђом. Па сам питала Сима да привјенча Анђу. Он је Анђу и отео. Учинио јој неправду. Починио гријех. Ред је да Симо исправи своју грешку. Сима брине Саво? Каже да нема ништа против да се вјенча са Анђом, ако то благослови Саво. Саво то одобрава и даје свој пристанак под условом, да је са тим сагласна Анђа. Саво не жели да се по други пут нешто учини против Анђине воље. И одлуке. Сад Анђо, знаш што мисле и Саво и Симо.

- Па Анђо, Анђеле бабин, дијете моје, најмлађе, све је на теби. Твојој одлуци. Би ли ти пристала удати се за Сима. Размисли добро. Добро, не жури са одлуком. Ако пристајеш, реци одма ту да сви чујемо....Ако хоћеш, ти остави па нам реци касније. Кад добро размислиш...

- Мени нема друге. Није ми било суђено да се удам како доликује и како сам маштала. Отета сам. Нисам имала прилику ни да се виђам са момцима, нити да ме просе. Не би ми суђено ни да се удам за Сава, коме сам отимачином била намијењена. Опет и то је било без мог питања. И мимо моје одлуке. Сад ме ти питаш шта да радим? Просиш ме? Да ме прошиш од родитеља, па да ме они дају? Но ме просиш од мене.. Живећи међу вама мјесец и по дана, ја сам вас добро све упознала. Ко је какав ! Какви сте да сте, а добри сте, па вам морам рећи да сте бољи од мојих родитеља, који су ме родили. Изузимам сестре и браћу. Они су добри и моја права браћа и сестре. Но, сад ћу вам рећи нешто о Симу. Симо је срчан. Болећив. Срамежљив. Паметан. Радан. Ја му не знам мане.

- А што сам богаљ? – упаде у ријеч Анђи Симо... Још ме зову Скорчко, Кратеж, Гељо, Кривић..и још још...ко зна како?

- Богаљ по мени није онај што је имао незгоду па остао храмајући. Богаљи су они што су тако рођени. Што су то наслиједили. Не дај Боже то никоме. И помози им Боже. И за то они нису криви. Богаљи су за мене они

што лажу, краду, олајавају и онакви што сплеткаре, сплеткароши олајаше Сава. Чула сам те приче. Те лажи... За мене ти Симо ниси богаљ. И ја пристајем да се удам за тебе. Но, имам своје захтјеве. Први је да се вјенчамо у Дубочици, у цркви. Други да одемо до касабе, до гроба неког попа коме су Турци одсјекли главу и који је сахрањен ван гробља. Да му запалимо свијећу. Осим тих другијех захтјева немам.

- Захтјеви нијесу тешки. Напротив, то бих и ја казала да урадите. Све да то Анђа није тражила – рече баба Мара. Први пут након повратка сватова Саво се насмија. А онда насу себи ракију, устаде и рече:

- Фала Богу милосноме, оном Богу што се мене одреко, што вас двије споји. Сретно вам било. Испии ракију, а чашу разби. Приђе Симу па га пољуби. Онда приђе Анђи и њу пољуби. А онда настави са ријечима:

- Сретна ти удаја Анђо. Нисте погријешили ни ти ни Симо. Мене је Бог казнио. Вама је указао милост Божију, на моју велику радост. Бог вам дао оно што ви жељели и све жеље вам биле испуњене. А, да знате ја сам се свога Бога одрекао. Узео ми је оно најмилије. Оставио ме без ишта. А радује ме што је вам указао милост. Још да знате, са моје грбаче, и са мог срца, ваша женидба и удаја скинула ми је огромни терет. Тешки, претешки камен.

- А шта ће рећи народ? – опет ће рећи Симо.

- Народ ко народ. Пљује, завађа, лаје, олајава, сплеткари. Прави сплетке. Мени приписаше бруку. Туђе дијете. Уништише ме. Нека народ глође кост. Или то или што ће олајавати, све је исто. И вама младенцима, и нама свима, нека то не смета. Да су глодали кости што су мене олајавали, више би имали користи. Само су мени нанијели штету. Па зато да свако гледа своја посла. На народ нема офтања. Ни на њине приче. Пашчад.

-XXVIII-

Вјенчаше се Симо и Анђа трећи дан по пристанку у Дубочици у цркви. На вјенчање иде и Саво. Као ђевер. Тог дана Саво је био веома весео. Радовала га је Симова женидба и Анђина удаја. Нестало оног притиска што је осјећао због Анђе и њене ситуације. Сви су били и раздрагани и весели због ријешене скоро нерјешиве ситуације. Пред црквом запјеваше. И шенлук из оружја. А кад се вратише, у кући настаде славље. До зоре. Тек у освит разиђоше се. Пуче по селу глас да је за Сима отета Анђа, а не за Сава.

А иза тога пришише јој много тога. Ништа добро и лијепо. Напротив, све што не ваља. Приче се преносе од уха до уха. Злонамјерници и алапаче. Први глас до Зорке о удаји Сима донијела је алапача. Дошла у госте код својих наводно. А прави разлог био је преношење удаје Анђине за Сима. Но, не може она то да саопшти Зорки. Зорка је отворено показивала презир према њој. И недобродошлицу. Чак је није ни поздрављала, нити одговарала на њено добро јутро. Из тог разлога ту вијест саопшти Зоркину мужу.

- Сретан ти нови зет Зорка!

- Какав нови зет? Да се није Радојка удала?

- Не. Не. Но ти се Анђа преудала.

- Како преудала? Напустила Сава па побјегла за неког другог? Оћеш то да речеш? Да ти то није рекла ова ту лажуља и алапача? А она дође, стижу лажна обавјештења и приче.

- Није ти се Саво оженио Анђом. Није ти он зет. Но је Анђу привјенчао Савов брат. Сакарић Симо. Није хтио да је привјенча Саво па се удала за богаља. Отишла за једног богаља, а удала се за другог.

- Од тебе и те твоје шпијунке, лажљивице, сплеткарошке, све се може очекивати осим истине. Није она ту код тебе дошла нити од користи, нити од неког добра. Што она трабуња, то мене не интересује. Да се ја питам, у ову кућу не бисте је пустили ни да уђе.

- Јесте, ћеце ми моје. Боже им у мртве очи гледала ако лажем. Анђа се вјенчала са Симом звани Кратеж. Нико не зна из којих разлога? По мени, Саво је није хтио што је твоја сестра.

- Све да је тако, што то тебе брига? Зашто завлачиш нос тамо ће му није мјесто. Прешла си толики пут да би донијела абере. И лажи. Аберушо једна.

- Немој да је називаш тим именом. У кућу нам је – опомену је муж.

- Него? Треба да јој љубим руке што је налагала да Саво има сина. Да неће да привјенча његову мајку, што је лажима позавађала родитеље и ћецу. Ко овој оштроконци вјерује? Још је примаш у кућу, и тимариш је, исти си ко и она. Рече Зорка мужу.

- Ви као да се не слажете? Не живите добро?

- Не. Сваки дан се кољемо. Звечи село од нас. То желиш да чујеш? Чула си. Иди, потрчи, разгласи то. Ту си да видиш шта се овђе ради. А онда да љагаш. Ко до сад и од сад. То рече Зорка па напусти кућу.

Ушла је у кућу тек кад је аберуша отишла. Намјерно је оставила мужа и торокушу саме. А у том времену је размишљала о оном што јој саопшти торокуша. А онда осјети страشان бол. Бол за сестром Анђом. За њеном судбином. Тај бол нанесе јој заклетва у ћецу, да је њена прича истинита,

била је увјерена Зорка. Зар да је даје богаљу? О њену је чула из приче о отимачини Анђе. Тог Сима нити су кад помињали ни Загорка ни Саво. Зар да снаху љепотицу удају за богаља?

- Е, Саво, Саво ! Што ми учини са сестром? Зар се твоја сестра сведе на то? Да ми сестру удаш за богаља. Успједе торокуша својим доласком и причом да загорча живот Зорки. Но , опет јој неки глас говори да Саво то није учинио. Не због ње. Њине љубави. Није Саво оно што кажу? Лагала је за дијете. За осрамоћену комшиницу. И ово мора да је лаж ? Онда се због тога појави код Зорке мржња према мужу. Како има срца да се поспрдује? Да ми честита, не удају сестре, но преудају и то за богаља. Још вели воли ме. Осветиће се теби Зора за ову честитку. Кад тад. Имаће прилика да и ја тебе честитам тако нешто. Даће Бог. Сава не помену од оне вечери? Нека. Нека. Сврби, сврби ће не треба. Ни то те не умири но се спрдаш са мојом сестром Анђом, њеном удајом за богаља, а узрок си ти. Ти, само ти. Боже, да ли је истина оно што рече оштроконца? Да ли је Анђа присиљена да дијели постељу са тамо неким богаљем. Да га се гади. Ко што се ја гадим на овог мог. Сваким даном све више и више. Да ли трпи оно што и ја? Још горе. Да подноси да је милује рука тамо неког богаља. Е сејо, сејо, шта те снађе? А ја узрок. Не ја, но наши родитељи. Е Боже, ја умрла одма, ако би отишла на гроб оца или мајке. Неће Зоркина нога у вашу кућу. Неће. Никад. Кунем се. Ни на вашу сахрану нећу. Немам коме.

-XXVIX-

Након тога, спремише се да иду код пријатеља, код Зоркиних, на помирење, у пријатеље. Заказали и дан. Иду младожења, брату му, отац, мајка, сестра Зоркина мужа. Снаха младожења, крштену кум и први комшија. Искупили се. Све спремно. Осим Зорке. Она нити се спрема, нити учествује у припремама.

- Оћемо ли Зоро? – упита је свекрва.

- Ће мајко?

- Па код твојих. У првичи. На помирење што си отета. Све је заказано и договорено.

- Ко вама брани да идете. Ништа се не задржавајте због мене. Ја не идем.

- Па како без тебе?

- Мене мајко ништа није ни питао. Све радите мимо мене. Нико и не упита оћу ли ићи или не? Имам ли куд ићи? И ће?

- Па чула си све док смо о томе причали? И за наше договоре.

- Ви причали и договарали. Ви и идите. Моја нога неће прећи праг те куће. Ни на сахране нећу ићи ако умру они што су ме родили прије мене. Нећете ме овако бремениту везати и водити, као што сте ме доводили! Вала вам то неће сад успјети. Прије ћу коноп на врат но тамо ићи. Прије отићи у загрљај какве безданице. За све друго ћу те послушати. За одлазак тамо не. Не и не.

На сва убјеђивања и молбе оста Зорка при своме. При свакој одлуци. Најпосле одоше у првичи без Зорке. На питање ће је Зорка, одговорише да је носећа. Па нешто није добро. Разбољела се па су дошли без ње. А истину је рекла Зоркиној мајци Зоркина свекрва. Пренијела је сваку ријеч Зоркину. Да је Зорку нарочито увриједило што јој се сестра Анђа удала тамо за неког богаља. Да су они за то криви. Да им због тога неће прећи прага. Чак ни на сахране им неће доћи.

А ко јој то саопшти?

- Она што вам је рекла за Савово дијете и Сава.

- Није тако пријо моја. Није. Следеће нећеље долазе Анђини на помирење. У пријатеље. Заказано је и то. Анђин муж није богаљ. Но, мало нарамљује, након што је ломио ногу. Па није добро прерасла. А колики је богаљ доказује то, што је козбаша пред тридесет косаца на мобама. Рекли су нам да Саво неће доћи. Љут на нас. Сазнао све. Жали за Зором. Не може да се помири да Зорке више нема. Много су се његови плашили да Саво не учини нешто Зорки и њеном мужу. Нарочито док је пио. Престао сад пити. Па данули душом. А Анђи смо припремили рухо. Исто два сандука. Нису га слали. Зорка нас опамети. Па ће рухо кад пођу они однијети, или ће ко ми поћерати кад будемо узвраћали посјету. Тако се прије повјерише једна другој. Друге нису обавјештавале. Проведе се обичај првичи. Испише ракије помирења и добродошлице. Па се пријатељи вратише. Кад стиже кући свекрва позва Зорку. У повјерењу јој рече:

- Зоро дијете! Имала си право, што нијеси повјеровала оној торокуши. Јесте, удала се Анђа. За Савова брата од стрица. Али није богаљ. Ломио ногу па мало нарамљује. Кажу да на мобама иде први у косидби. И то пред тридесет косаца. Ће би богаљ могао обављати тако тежак посао. И бити козбаша.

- Фала на ти на ту вијест.

- Кажу да је лијеп ко и Саво. Можда и љепши. Да је Анђа сама приста-

ла. Нико је није силио. Да је задовољна својом удајом. Да се сјекира само за тебе. И због тебе.

- Баш си за муштулука. Скиде ми бреме терета са душе. А опет ми срце зебе. Док то моје очи не виде, имаћу сумњу и зебњу.

- Нису је присиљавали. Вјенчање било у цркви у Дубочици. Саво био на вјенчању као ручни ђевер. Анђу њени обожавају. Сви редом. Да се Анђа њима хвали на сва уста. Саво био сретан кад је Анђа одлучила да се уда за Сима.

- Хвала ти мајко. Посебно ми је драго да је Анђа сретна и задовољна. На срцу носи жаоку што је доживјела отимачину и што сам ја била узрок њене пропасти. То мене тишти. Никако да попусти. Често Анђу сањам. Видим је у сузама. А када се разбудим, онда ми саме сузе теку, жалећи Анђу. Изјутра ми јастук пун суза. Макар ја лажем да нису сузе но зној. А није. Но сузе. Још то што није шћела узети Сава, но се удала за његова брата је доказ да сам опет ја узрок. Није што јој Саво није био по вољи. То је урадила да се не би замјерио мени. То је још један разлог за моју патњу. Ја од рода имам само сестру Анђу. И никог више. Никог.

- Да сам знала да ће те то толико погодити, не бих ти ништа говорила. Но најпосле би то дознала. А ко зна како би ти то други пренијели? Но знај, ово ти је из прве руке. Од мајке ти је. А по мени, мајка никад не може бити непријатељ своме ђетету.

- Осим моје мајке мени – рече Зорка. На томе се заврши њен повјерљив разговор. А Зорку сузе залише.

-XXX-

Заљубљен Симо у Анђу још поодавно. Но, те је осјећаје скривао све због Сава. А и због Анђе. Ће да она пристане удати се за неког ко храмље ? Од Анђиног пристанка на удају и објашњења да он за њу није богаљ, почео се тако и осјећати. И Анђа сваким даном увиђа да није погријешила. У Симу гледа великог човјека. Сваки дан све су ближи једно другом. Види се да уживају једно у другом. То се види из њиховог понашања. Ће Симо ради, ето Анђе да му помогне. Кад Анђа обавља своје женске послове, ето Сима у помоћ. Не либи се што су то женски послови. За трпезом смијеше се једно другом. Заједнички су донијели одлуку кад и да иду у првичи. На помирење код Анђиних. Кренуше фамилијарно осим бабе и Сава. Баба не

иде због дуга пута. Старости. А Саво је дао ријеч да он неће ићи. Још је рекао снаји Анђи да му за то не замјери. А брату Симу да му опрости. Они се нису ни љутили на Сава због тога. Знали су разлог. А гледају неђељама његову патњу за Зорком. Његово нервирање што је изигран. Што не може ништа да промијени. Што је оклеветан, а да за то није било ни повода ни разлога.

Кад дођоше у родбину Анђину, сјახаше са коња. Дочекани како се дочекују пријатељи. Анђа се изљуби са свима, осим са оцем и мајком. Пружи им руку, а одби љубљење.

- Зар и ти Анђо? – упита је мајка.

- Да! Али не због мене. Мене Бог није унаказио. Но ме помиловао својом руком. Али због Зорке и ђевера Сава нисте заслужили ни да вам се пружи рука. Нека вас је стид што учинесте.

- Нека Анђо. Нећемо сад то. Ни овђе – рече стрина Загорка.

- А када ћемо? Ако вам не кажем сад, а када ћу? Ни твоје масло није за рамазана. Ако ниси учествовала знала си за издају Зорке. Нема праштања за то што си ћутала. Ћутање одобравање.

- Прекините и ти стрина и ти мајко. Знате да Анђа нема длаке на језику. Фала Богу што нас нијесте обавијестили. Па се не осјећамо кривим. Но да смо знали да биљега није узета оно се не би онако завршило. Отели би је ми у путу ка њиној кући. А и сада се кајем што те онда не послушасмо Анђо.

- Фала ти брате мој. Вас двојицу нико и не криви. Загорка је некада била стрина. Вољена стрина. Но вас закле сисом и мајчиним млијеком да не идете. А шта сте могли учинити након заклетве. Ништа. Морали сте заклетву испоштовати.

- Тако је сестро Анђо – рекоше јој браћа. Па приђоше те се изљубише са Анђом.

У првичи бише двије ноћи и један дан. Други дан поранише па се вратише. Задовољни Анђини што им је Анђа бар опростила. Још што су примијетили да је Анђа задовољна удајом. При поласку паде договор кад ће узвратити пријатељску посјету и доћерати рухо ђевојачко. Но, при поласку, опет Анђа одби љубљење са оцем и мајком. И са стрином Загорком. Тиме им даде до знања да им није опростила Зоркину издају. То веома растужи њене родитеље. Остадоше све плачући. При поласку док се поздрављала са сестром Радојком Анђа шапну:

- Сумњам да си и ти знала за издају? Да си и ти учесник. Нисам баш сигурна? Да знам да јеси не бих се ни са тобом љубила. Ако јеси, стиди

се. Ако нијеси, онда ми опрости на сумњи. Нешто ми је чудно да ти ту отимачину не помињеш? Нити проговараш ни ријечи?

- Мене је мајка била убиједила да је Зорка била узела биљеги још онда кад су је просили. Из тог разлога се нијеси мијешала. Но сад ме гризе савјест, након што сам дознала да је то била мајчина лаж. Себи не могу опростити што ту лаж не повјерих теби? Мислила сам да то Зорка зна? Зорка чујем никако да опрости. Нико ме. Једино браћу не криви. И тебе. Још се заклела да неће прећи наш праг њена нога. Да неће ни на сахране ни родитељима па ни стрини Загорки. То сам сазнала прислушкујући Загорку и мајку.

- Нијесу ни заслужили – рече Анђа. Помилова Радојку по образима са обје руке. Узјаха на коња, па крену за Симом и осталима. Радојка оде у кућу кријући сузе. Што због Зорке, што због измирења са Анђом. Сузе и жалоснице и радоснице.

-XXXI-

Сестра Зорина и Анђина Радојка била је ђутљива по природи. Ништа мање лијепа од њих двије. Све што се јуче дешавало крила је у себи. Није испољавала своја осјећања нити се бунила па било јој право или криво. Након удаје сестара осјећала се усамљеном. Сестре ту нису. Стрина и мајка имају своје приче и тајне. Браћа од стрица момци. Проводе своје момачке дане. А она је упуслена као домаћица или као чобаница. Разумију да је млада. Да јој ништа не фали, па ни друштво. Не примјећују да јој фали друштво сестара. Њини разговори. Још свјесна њихових неостварених жеља. Пита се шта њу чека. Оће ли бити боље среће од сестара. Дознала је да Зоркино неслагање са мужем још од првог дана брака. Прве брачне ноћи. Код Анђе је виђела задовољство. Но се пита да ли је Анђа задовољна или прикрива истину? Посебно је забрањива што се не пољуби ни са оцем ни са мајком Па чак ни са стрином Загорком. То је наводи на помисао да Анђа можда вјешто прикрива своје незадовољство. И муку. Да је задовољна, изљубила би се са родитељима. Пољубила их у руку. По обичају. Анђа то одби при доласку и при одласку.

Мајка стално плаче. Повукла се у себе. Можда нешто више зна, па прикрива. Живнула је мало након доласка Анђе са њенима. Понекад се и насмијеши кад браћа од стрица испричају нешто смијешно, или на њихово

шегачење. Стрина Загорка од отимачина сасвим је друга особа. Стално у неком грчу. Послује невољно. Отац од удаје Зорке и Анђе занијемно. Ријетко кад изговори коју ријеч. Чак неће ни да затражи нешто. Не заповиједа. Сам све то решава. Ради оно што је другима препуштио. Синовце не зове у рад. Нити их савјетује. Све се промијенило. Нема вечерњих сједељки. Нит разговора. Па ни кућа јој не изгледа исто, као што је била. Пита се зашто? Можда због оправљених врата? Није због тога. Врата су остала ће су и била. Само су им штокови измијењени након што их је Саво одвалио. Па се Радојци нешто тешко увукло у груди. Има осјећај да има сметње при дисању. А од толико тога што се збило у кратком времену, пробада јој у срце. Од толико момака, нежења, нико да се за њу заинтересује. Ни она нема своју симпатију. Неће нико ни да је погледа, а камоли да је запроси. Рано се повлачи на спавање. Као и сви. А онда нема сна на очи. До пред зору. Устаје ненаспавана. Нема апетита. При обједоњавању презалогји понешто. Недостају јој Зорина и Анђина препуцавања. Па Анђине и мајчине препирке. Њих двије су се стално нешто препирале. А Зорка им се само смјешила. Понекад би држала Анђину, а понекад мајчину страну. Па кад би препирка утихнула, Зорка би понешто додала, те се препирка настављала. По Радојки, Зорка је бранила ону што није била у праву. Ваљда да би се што задржавале у препирању. На крају би пришла оној што је у праву, а што је била против ње, пољубила је и рекла:

- Ниси била у праву. А можда јеси ! Знам ја ко је крив и ако је у праву. На страну сам оне коју тренутно више волим. Ко зна шта ће други пут.

- Ти Зорка у једној руци држиш ватру, а у другој руци воду. Час палиш, час гасиш. И смијешиш се. Благо теби кад можеш да уживаш у њеним препиркама и шегачиш се на њен рачун.

- То тебе нервира стринице?

- Ко да се на њу наљути. Чим јој нешто речеш или проговориш, она те дочека тепањем. Кад ми каже стринице, одма ми завеже језик. Након тога би и мајка и Анђа усмјериле причу према Зорку. Зора би им се само смијешила и ћутала. Молећива би погледала у стрину Загорку, па је упитала:

- Оћеш ме бранити стринице?

- Оћу Зоро, но шта ћу. Њих двије устремиле се на тебе. Мисле да су јаче. Ја сам сад на твоју страну. Ни мој језик није краћи од њиног. А онда слиједи Зоричино грохотно смијање. Пришла би стрини, па би је пољубила и загрлила.

- Знам стринице да мрзиш кад те љубе...Не знам јеси ли покојног стрица мрзјела пољупце? Тебе ко зна, љубљење је било баљење. Но, пољубац твоје Зоре није то.

- Остави се ти љубакања стрине. Прикочи. Не троши се. Требаће ти то кад се удаш. Кад будеш морала љубити тетке, бабускаре, чичурине, свекру, свекра, што у руку... Ја сам због пољубаца твој покојног стрица љубила све редом. Чак и јетрву. Па богами и понеко теле и јагње. Имали су и шарова код тора. И њега сам могла пољубити.

- Прећера стрина, прећера ! – љутито би јој рекла Анђа.

- Чујеш ли ти њу стрина? Сад се мијеша и у наш разговор. Ја ти вјерујем. Зато сад мрзиш љубљење што си се заситила. Анђа кад се уда кака је, она ће јурити и мише по тавану да их љуби.

- Та ти је на мјесту. Оће то. А неће оно што буде потребито. Језичати мора па да јој језик завежу у чвор. Додаде на Зорин коментар Анђина и Зоркина мајка. И онда би настао општи смијех.

- Кад би се браћа покошкала, Зорка никад није реаговала. Нити би се стављала на страну ниједног ни другог. Анђа јесте. Бранила би увијек млађег. Сматрала је да је слабији и да га треба бранити.

- Шта ти оћеш. Ако си старији, мислиш да си у праву. Треба да ми млађи увијек испаштамо од вас старијих. Срам вас било.

Након тих присјећања Радојка би зажељела да се врате ти дани. Да смо здраво, весело и без трзавица. Да са нама не испирају уста гори од нас. Да се не деси Зоркина отимачина. Да се удаде Зорка по својој жељи и вољи. Сад би и Анђа била ту. Бацише пред Зорку бреме лажи на Сава. А због тог бремена издадоше Зорку другоме.

За пјевање ни Зорка ни Радојка нијесу биле много загријане. Чак ни за прела и сијела. А Анђа јесте. Кад би њих двије сјеле једна од друге, Анђа би им прилећела, загрлила их, па започињала пјесму. А оне би је пратиле. Анђа је знала загрлити браћу па им почињала пјесме. Они би то са смијешком прихватили. А тако су лијепо слагали да се пјевање са Зором и Радојком није ни у чему одвајало. Утањили би они своје гласове, па би сложили са Анђом, тако да нико не би рекао да то пјевају мушки, но женске. Разлике у пјевању између Анђе и сестара и Анђе и њезине браће скоро да није ни било. Једне прилике би сијело у њиној кући Загрли Анђа браћу па започе пјесму. Браћа се загледаше, насмијешеше се, па је почеше пратити. Сви зинули од чуда. Питају се, зар је могуће да једно женско уз пратњу два мушкарца тако дивно пјевају, да се не може разликовати од пјевања трија, три женске. Кад завршише пјевање, добише толики аплауз и честитатања.

- Алал вјера.

- Ко да пјевају ђевојке.

- Тврдим да нема женске групе да ће овако дивно запјевати и сложити.

- Има ли те тројке да се такмичи са њима? Да вас чујемо удаваче?
- Како неће?! Од малена су пјевали. Додуше, Анђа је увијек започињала. А они су у атар њој прихватили њену пјеванију. И успијевали бога ми – рече Загорка сијелцијама. Од тада, кад би се чула пјесма из куће, пролазници нису знали ко пјева. Анђа са сестрама или Анђа са браћом.

-XXXII-

Код Сима дође у првичи Анђина родбина. Доћерали два сандука ђевојачке спреме. Сандуци обојени у зелено. На врху нема оног што се ставља. Није га Анђа ни плела. Још се није надала удаји, а удала се. Све би на брзину и мимо плана. Кад отвори сандуке насмијеш се:

- Шта се смијуриш? – упита је заова.
- Ништа ! Одговори Анђа па се поче грохотом смијати.
- Како није ништа, а толико смијање?
- Сјетих се нечег! Кад се Зорка вјерила за Сава рекох јој да се на врх руха ставља оно што ће јој најприје затребати. А она не зна шта је то? А ја чула од стрине Загорке, да удаваче на врх руха стављају накурњака. И да то удавача плете онако отприлике. По замишљању. Зорка није била присутна кад нам је то стрина причала. Па мислила, ја измишљам. А, ево види сад ни у мом руху нема накурњака.

- Е јеси ђаволица Анђо. Са тобом никад није досадно. Увијек имаш нешто што ће насмијати. Морам је упитати моју старију сеју да ли она то има. Јеси га исплела? Ће си узимала мјеру. То рече, па се почеше обје смијати.

- Мора да је Анђа нешто рекла, што не треба, па засмијала заову. Јесам ли у праву? – упита Загорка.

- Јесте пријо, Бога ми. У праву си. Даде ми савјет. Каже да је то твој савјет њој био.

- А шта је то? О чему се ради?
- Нека ти каже Анђа. Ја нећу. Па се са грохотом удаљи из куће.
- Знам да вам неће бити досадно уз Анђу. Увијек има нешто за причу. Од пелена је така.

- У праву си пријо. Пропричао и Симо уз њу. Па сад од Сима не мош ријеч изговорити. А док Анђа не дође, волове смо упрезали, па их још четворили да му исчупамо ријеч из уста – нашали се баба Мара.

Након више испијених чаша ракије поче и пјесма. Смјењују се здравице и пјевање. Веселје увелико. Но, Анђа приђе до браће. Загрли их обојицу, пошто бијаху сјели један до другог. Шапну им нешто. Они климнуше главама. Нешто јој одобрише што их пита шапатам. Анђа врисну пјевати. Започе пјесму. Утањаше браћа гласове, па је почеше пратити. Домаћи зинули од чуда. Загледају се и погледима питају једни друге, да ли је ово што виде у чују могуће. Отпјеваше праву женску пјесму ђевојачки.

- Нека сам и ово видео и чуо – рече Кушљо. Дошао као најближи комшија да дочека пријатеље својих комшија. И да призове на конак код себе неколико пријатеља. То је обичај од давнина. Оне што дођу у пријатеље, или у сватовима у недостатку толико постељина, презивају комшије код себе на коначење. Чак их тамо и госте.

- Ко ваља, ваља. Ваља моја Анђа, па јој и браћа ваљају. Нема везе што су од стрица. Крв није вода. Нијесам ја у кућу добила Анђу, но Анђела – рече баба Мара.

- Фала теби баба Маро. Фала. Но, како би било да ја и ти мало запјевамо. Баба Мара и њено анђелче?

- Анђеле бабин. Прошло бабу звиждање. Па и пјесма. Богами да могу и да имам гласа, пјевала би. Веселила се што сам добила тако дивно дијете. Сад ми није мрско ни умријети. Кад ожених Сима овим анђелом. Још да ми је ожени и Сава, ишла бих на онај свијет код мог покојног човјека. Са пуним и препуним срцем.

- Не иди ти баба Маро још. Ко би свако јутро лупао тојагом по вратима. Будио нас. Сви би спавали до попаска да није тебе – рече Мари Анђа. И изазва смијех осталих.

- Не љути се шћери на бабу Анђу. Не будим ја тебе. Но Сима и остале. Навикла од раније. Ја кад лупа тојага заборавим да ти спаваш. А у чобанију се мора ићи. Ја све мислим да си ти у мојој одаји, ко раније. А ти напустила бабу Мару.

- Ето ти бабе Анђо, ето. Рекох ти ја да баба није оно што мислиш. А ти баба па баба. По теби је она најбоља овђе. А мени од малена није давала да одспavam. Будила ме у цик зоре прије изласка сунца. Онако неразбуђеном тискала ми је коре премазане масти, па пошећерене. Или покривене кајмаком, а на кајмак додај меда. Корама ме лијечила од поспаности, рече Симо.

- Неће вас више баба будити тојагањем по вратима. Неће. Не због тебе Симо но због овог мог анђела. А како би кајмачио да ниси гонио стоку на попасак.

- Тако је било. Тако. Ти мене и ниси будила. Но, тојагала врата. Но, да

оће Симо слушати мене ко што је тебе слушао, добијао би и од њене коре. Моје би му биле слатке и без кајмака и без меда у саћу.

- Боље он тебе слуша но бабу. Видим ја. Прионула маца уз цигарицу, Анђеле бабин.

Пријатељевало се двије ноћи и дан. Други дан одоше пријатељи после доручка. Задовољни. Почашћени. Сава није било дома. Све док пријатељи не замакоше ка својој кући. Ће је био није казивао. Нико није ни питао. Кад је дошао испричаше му само како је Анђа пјевала са браћом. Да је Анђа почињала пјесме, а они је пратили. Да њих два брата и Анђа пјевају љепше и боље но било које ђевојке да су пјевале. А то му исприча комшија Кушљо. А и комшијама је разнесе по читаву комшилуку.

-XXXIII-

Након што су се обавили првичи, договорише се Симо и Анђа да иду на пут, у Пљевља. Да потраже гроб попа Милутина. Кренуше прије зоре. На коњима. Симо на Зекану, Анђа на дорату. Уз пут испретресаше све до-годовштине. То им омогући дуг пут. Кад стигоше у варош, нађоше вези-лиште коња. Платише везивање и чување коња чувару. Кренуше тражити тулбе. По распитивању, нађоше га. Гроб ограђен. Капија забрављена. У ограђеном простору око гроба разбацани новчићи. Кад су пришли, помо-лише се Богу. Још и за душу покојнику. Онда Анђа приђе до оградe. Прет-ходно из њедара извади четири свијеће па их припали. Протури руку са свијећама кроз ограду па их прислужи уз гроб. Док чекају да изгоре око њих, окупи се више њих. Ћуте и посматрају, осим једног бркајлије. Грмаљ, својих педесет - шест година. Приђе до Анђе и загалами.

- Зашто палиш свијеће ту? То није каурски но наш светац. Гроб нашег свеца.

- Што то тебе интересује? – одбруси му љутито Анђа.

- Чујете ли народе ову каурску бештију? Умјесто да ми одговори на питање она се још буца? Сиктер одатле и гаси те штерике.

- Нити ћу ићи, нити гасити свијеће! Чекаћу док изгоре. Зашто свецу палиш свијеће постоји разлог. Теби се о томе нећу исповиједати.

И док се они препиру, скупина се увећава. Појави се и оца. Приђе до Анђе. Погледа у Анђу, а онда у свијеће. Па упита:

- Ко је од вас упалио ове свијеће?

- Ја! – одговори Анђа.
- Мора да постоји неки разлог?
- Да. Постоји. Нисам прешла толики пут, а да се вратим необављеног посла.
- Да ли је разлог за причу?
- Не! Но ја знам зашто сам дошла. Што сам кренула на дуг пут да дођем до овог гроба. Што сам дошла на ово мјесто и што ми је радити.
- Удаљи ову бештију. Да не ждије штерике нашем свецу и светитељу – громогласно рече бркајлија са фесом на глави.
- Не. Нека ради оно што је наумила. Ништа не ради да би скрнавила овај гроб. А ми немамо право на питати зашто то она ради. Молим вас оставите је да ради оно што је наумила. Да заврши започети посао – замоли оца скупину. Након оцине молбе, смири се скупина фесоваца. Смири се и робусни бркајлија. У то и свијеће изгорјеше. Анђа завуче руку у џеп. Извади три новчића и златник. Њега је добила од бабе Маре кад су је довели. Окрену се оном бунцији са фесом па му рече:
- Погледај! Ово ћу да дарујем овом гробу. Сва три новчића и дукат. Да се употребе за одржавање гробнице. Ако не вјерујеш да је ово дукат, приђи и провјери. Па рашири длан. А на длану међу три новчића сија дукат. Преста жагор. Наста мукла тишина.
- Што? Да нећеш приложити свецу шарман?
- Оћу... А ти за читав свој вијек ниси приложио вриједности овог дука-та. Но, ту се кочоперски ко упуштао.
- Валах Авдо ако она приложи дукат биће у праву за твоја прилагања. Дуката имаш више од нас. То сви знамо. И нијеси се предро у досадашњим прилозима.
- Лаже ова бештија. Нешто врача. Нејће нашем свецу дати толику вриједност.
- Виђећемо – завика више њих. Она ћути. Он узима новчиће из оградe и одржава гроб. Код њега су и кључеви од обрађене гробнице.
- Ако ја дарујем ова, оћеш ти дати више? – враголасто упита Анђа бркајлију.
- Чујете ли је. Ако и дако су најгори људи. Знао сам да нећеш шарман приложити. Још вели, ако ја дам? Јасно је да неће дукат приложити.
- Ти кажеш да је ово твој светац ? Бранио си да му заждијем свијеће. Још и вријеђаш. И то женско. А види се да си циција. Види ти се на челу. Ја ћу одржати своје обећање. Да је твој светац и ти би приложио дукат. На мој приложени шарман ти би требао да приложиш два. Ја имам овај један

једини. Кунем се. Добијен на дар при удаји. И прилажем га моме свецу. А ти цицијаш јер није твој. Рече то Анђа. Прво убади она три новчића. Па тек шарман. Засија дукат међу оним новчићима. Позамашан па се добро разазнаје.

- Нека је невоља наћерала.
- Нешто приснила.
- Фата нафаку.
- Неко јој нешто много згријешио, па свецу алали дукат.
- Нешто јесте. А шта? То Алах и Бог знају. Не баца се онолика вриједност тек тако. Скупина се поче удаљавати коментаришући.
- Остадоше Анђа, Симо, оца и бунција са фесом. Оца откључа вратанца гробнице. Покупи новчиће и дукат. Новчиће стрпа у џеп. А шарман подоро разгледа. Кад установи да је прави, окрену се и Анђи и рече:

- Хвала ! А онда се окрену ка Авду. Пружи му шарман да се и он увјери да је злато. Кад га Авдо добро разгледа и испита зубима, врати га оци. Анђа и Саво поклонили се гробу, па се онда прекрстише по три пута и почеше се удаљавати. Авдо постиђен од Анђе и оних што му приговорише за слабо давање новца за одржавање гроба, завуче руку у џеп, извади дукат, па га убади у круг гробнице. Додуше, дукат би мањи од шармана. И оде без ријечи. Љут сам на себе. А оца мораше поново улазити код гроба да би покупио и Авдов дукат. Читава касаба сазнала је да је млада, лијепа, дарезљива кауркиња приложила шарман тулбету. А та истина прошарена је многим нагађањима зашто је то учинила.

У повратку Симо упита Анђу.

- Зашто си упалио четири свијеће? Зар се не ждије по три по нашем обичају.

- Да нам Бог подари четири шћери.
- А што приложи три новчића и дукат?
- Да нам Бог подари четири шћери.
- А што приложи три новчића и дукат?
- Да нам Бог подари четири сина.
- А што причека да свијеће изгоре па тек приложи дар?
- Да нам прво буду шћери па синови. Да шћерке поудамо па тек синове да женимо.

- Дивних жеља Анђо? Да оће Бог дати да ти се жеље испуне. Ни мени то не би било мрско.

- Дај Боже да се рађају здрава, па била женска или мушка. То за мене уопште није битно. Да их што не снађе ко мене. Па патња. Додуше, патња

би до твог доласка. Због тога, прије твог доласка живот ми је био неподношљив. Сад ми ништа не смета што сам хром. Не осјећам ни да ми је једна нога краћа.

- Јеси ли ти чуо ону пјесму што пјевају некој Какмужанки? И она има једну ногу краћу.

- Не! Како гласи?

Ој ђевојко из Какмужа,

Једна ти је нога дужа,

Једна краћа, једна дужа,

Међу њима расте ружа – изрецигова Анђа.

Пригна Дората до Зекана. Нагну се ка Симу, па га пригрли и приљуби.

А онда настави:

- Истеглићу ја теби ту краћу. Ако не будеш добар према мени, онда ћу ти скратити ту другу. Па се грохотом засмија. Том коментару насмија се и Симо. Уз причу и смијеху стигоше дома. Таман на вечеру.

- Како би у вароши? – упита баба Мара.

- Свашта би баба Маро, свашта - одговори Анђа.

- Како свашта?

- Навалише ми буле на Симче. Шћагу да му истегле краћу ногу. Да је поравнају са оном дужом. На тај коментар изазва општи смијех. Насмија се и Саво. Након тог коментара често је погледивао Сима и смијурio му се.

- Што ме често погледујеш Саво ? Још се нешто смјешкаш?

- А што да не? Колико си се пута наљутио кад би неко поменуо краћу ногу. А смијеш се и није ти криво на буле, и њихов покушај истезања.

- Ђевеце Саво! Да је само то? Има још тога.

- А шта је то?

- Она једина умота га у димије. Једва сам га исчупала из њих.

- Ха, ха, ха – одлијеже кућом.

- Мило ми је што си весела и раздрагана. Што збијаш шалу. Нас развеселаваш, својим досјеткама. Опростиће тебе Симо то ноћас све. Под губером – завика баба Мара.

- Чујте бабу. И она пођетинила, уз ову младеж – рече Анђина свекрва.

- Нека. Ускоро ће нестати мене и ова два моја шкрбелка. На ова два зуба преживаш још. Још ми остало и ово мало језика.

- Баба Маро, немој да се љутиш. Мора те твој анђео нешто упитати.? –рече Анђа.

- Питај дијете моје, питај?

- Да ли би вољела и да ли би било боље, да имаш два језика и један зуб

или то што имаш два зуба, а један језик? – па приђе баби Мари и пољуби је.

- Не знам Анђо Бога ми? Кажу да су све бабе језичаре. Не дај Боже да имају по два језика. Са два језика не бих могла јести. А са два шкрбава зуба добро зобљем и пршуту. И мељем. На то питање и бабин одговор наста општи смијех у кући.

-XXXIV-

Зорка ради по кући. Извршава и брачне обавезе све невољно. У приче укућана се не уплеће. Не коментарише ни кад су приче о њеним. О оцу. О мајци. Радојки и Анђи. Ни онда кад причају о Симу. У причама о Симу предњачи њен муж. Њега воли да оговара. Сава нико и не помиње. Па Зорки сметају оговарања Сима. Поготово од њеног мужа. Размишља како Сима да огади мужу, као што му је огадила Сава. Па Сава и не помиње. Никако да нађе разлог. Сава му је избацила из уста убацивши му бубицу да дијете што носи можда није његово но Савово. А шта да ради да му огади Сима? Искрснуће нешто. Оће сигурно. Не зна о Симу ништа, као што не зна ни њен муж, а стално га оговара. Зашто му Симо смета и зашто га оговара? Смета њему Саво. Због Сава мрзи Сима. Сава мрзи што зна да јој је у срцу и у души. То му је дала до знања. А он јој је сваким даном све даље и даље. Док о томе размишљаше, зарза коњ пред вратима куће. Погледа. Угледа оца како сјахује са коња. Одакле он? Запита се. Што ли је дошао? Истрча пред пунца зет. Наста љубљење. Гледа Зорка то кроз прозор, па се пита одакле онолика присност.

- Зоро, изађи, дошао ти је отац – повика Зорин муж. Не доби одговор. Зорка не шће ни изаћи из куће. Сви прилазе госту. Здраве се са њим, осим Зорке. Зорка ничим и не показује да зна за његово присуство.

- Зорка шћери зар нећеш рећи тати добро дошао? – упита је свекрва. Ни на те ријечи. Зорка не реагова. Обавља кућне послове.

- Дошао ти отац. Зорка – повишеним тоном завика јој муж.

- Зорка није глува. Чује се добро. Ништа се не дерњај. Ако ти је дошао отац, а ти га дочекај. Од мене ништа не очекуј. Ја оца нити сам имала нити имам.

- Нека сине! Нека ради шта хоће. И прича. Нека је исказала што осјећа. Ја знам умјесто шћери да сам добио сина. Рече Зоркин отац па загрли зета.

- Видиш како је татко оженио сина! Баш личите. Ко јаје јајету. На то ће Зорка рећи, па изађе из куће.

- Пријатељу. Молим те. Разуми Зорку. Није она љута због себе, на тебе. Но због сестре. Криви и себе за сестрину отмицу. За удају њену... А још и носећа је. Не каже се тек тако за женско кад је трудна да је у другом стању. Што се тиче лично мене, и наше куће ми смо презадовољни Зором. А вријеме ће излијечити све ране. Још су свјеже. Ове ријечи изговори Зоркина свекрва.

- Фала ти, пријо, на тим ријечима. И што је разумијеш. Ја као њен отац, ето још је носим у срцу, па не могу бити тако разборит. Није моје срце од камена пријо. Не разумијем да ме од срца не прима у свој дом моје дијете? Моје дијете ме ћера из свог дома, својим понашањем. А по свој прилици изагнала ме из свог срца. То не може, а да не заболи. Ја сам све учинио за њено добро. А она то види сасвим другачије и наопако.

Преноћио је Зоркин отац код Зорке и Зоркиних. Од свих је био и сти- ман и прибран. Не од Зорке. Према њему се понашала као да није ту. Да не постоји. И доиста он није постојао у њеном срцу. При поласку сви су га испратили осим Зорке. Зет му обећа да ће ускоро узвратити посјету. Покушаће убиједити Зору да и она дође. Да дођу заједно. Презадовољан зетовим понашањем, дочеком укућана, што је видио Зору и сазнањем да је Зора у благоносећем стању, вратио се дома. А ракија је умањила бол због Зоркиног понашања и љутње. Тјешила га је и то што ће добити унуке. Па о свему обавијести укућане.

- Је ли се Зора изружњала? – упита супруга.

- Како изружњала?

- Обично се трудније разружњају кад су трудне. Постају ружне. Изобличе се. Поготово кад носе женско.

- Не вала. Но, ко да се још прољепшала.

- Онда носи мушко – рече Загорка.

- Зашто? По чему ти то знаш да је мушко?

- Ако трудница носи мушко, онда се у трудноћи прољепша. Још ако јој се стомак рашири. Ако стомак пада доље и проружња се, кажу носи женско.

- Тако кажу. А понекад буде и другачије – рече Зоркина мајка.

- Пољуби ли те у руку? – упита Радојка.

- Не! Богами не! Не шће ме ни погледати. А камоли да ми руку пољуби. Ничим ме није понудила ни послужила. Све друге је послуживала мене не. И старо и младо... А мене су послуживали други. И зет. Зетом сам задовољан. Није зет но зетина. Син. Ваља и он и његови. Не ваља наша Зорка. Не би да се чује. Али тако је. Одбацује рођеног оца. А прибира друге?

Одбади оца. Онако ви са ћедила одбацујете брабоњак.

- Немој ђевере тако. Немој. Разуми је.

- То ми рече и прија. Зоркина свекрва. Још наброја више разлога. Те боли је Анђина отмица и удаја. Те да је у другом стању. Те да су женске раздражљиве када су носеће. Говорила је то из душе и из срца. Још похвали Зорку.

- Да није тих разлога не би се стринино мезимче понашало тако. Ако је ко срчан, онда је то наша Зора. А баш та срчаност је узрок њене љутње. Сигурна сам у то. Ко зна што је она осјећала при њеној отимачини и проживљавала. Па ту је и Анђа. И Анђино стање. Ко зна шта је преживљавала док се тако понашала. Некад инат нађача срце и разум. Често радимо оно што неће срце. Не слушамо срце. А због тога нас душа боли.

- Ја тако не бих могла. Упаде стрини Загорки. Радојка у ријеч.

- Не погодило те оно што је Зорку потрефило. Прво отимачина. Одвајање од вољеног. Отимање Анђе. Па удаја Анђе. Јопет за недрага. Присилно. А онда и то што зна да је за Анђину срећу крива њена удаја. Прича да је Анђа удата за богаља. Не зна Сима. Још трудноћа. Дијељење постеље са неким кога није желела. Разочарење у нас све. И оца и мајку. Издајство. Сијасет накаламљених разлога за њену љутњу.

- Обећаше зетина и његови да ће ускоро да узврате посјету. Зет обећа да ће порадити да и Зора дође. Но, по мени, мрка капа, зла прилика? Колико ја видим, обећање лудом радовање, бар у овај вакат. Кад зет нешто рече, а Зорки се то не свиди, Зорка га убија погледом. А нарочито ако зет помене Анђу и Сима.

- Да ли неко у разговору помиње Сава ? –упита Радојка.

- Поменух га ја нешто. Напоменух да Сава није долазио кад су Анђа и њени долазили у првичи. Да није долазио са снахом код њених пријатељевати. А они ме сви опоменуше погледима да Сава не спомињем. Па ни Анђу. Још ставише прсте на уста. Сви осим зета. Он то није радио. Не. Па се још мало насмијеши. Зорки у руци би онај већи земљани ланац. Пун паште. Ја се побојах да га Зорка оном ланчином не гађа у врх носа. Сијевну очима Зорка на њега и његов подсмјех. У очима виђех нешто стравично. Чак и убилачку мржњу. Са њега погледом пређе на мене. Осјетих јој мржњу из дна душе и срца.... Тада ме је једино и погледала за читаво вријеме мога боравка тамо. Очи одају све. И љубав и мржњу. А из Зоркиних очију је избијао бијес и мржња. Убилачка мржња. То ми заледи срж у костима. Још се јежим од тог погледа.

Анђа и Симо сваким даном су се више зближавали. Показивали су све већу и већу заљубљеност. Нарочито је то исказивала Анђа. Симо се уздржавао. Но, осјећало се то у опхођењу. Укућани су стално засмијавани Анђиним досјеткама. Чак је успијевала насмијати вазда намргођеног Сава. У предвечерје код Анђе и Анђиних стигоше гости. Анђин отац и сестра Радојка. Отац се надао добродошлице од Анђе, које није било кад је био код Зорке и од Зорке. Обрадовала се Анђа њином доласку и видно то показа. Изљуби се са сестром Радојком. Оцу захвали на добродошлице, али му не пољуби руку, како налажу обичаји. Не шће се са њим ни изљубити. Забоље то оца. Тешко га повриједи. При уласку у кућу на вратима сретe Сава. Застаде да се упита и поздрави га. Да му пружи руку помирења. Но, Саво прође мимо њега. Са Радојком се поздрави и зажеље добродошлицу. Па се удаљи од куће. Није се враћао дома док Радојка и отац не одоше својој кући, сјутри дан по подне.

- Како сви тамо Радојка?

- Добро. Добро. Имаш поздраве од свих. Стрине Загорке и браће – одговорише у један глас отац и Радојка.

- Како је стрина?

- Добро. Сад јој милост прешла на Радојку – рече отац Анђин.

- А браћа?

- Момчадија ко момчадија. Јуре за цурама. Траже себи албабе. Онај млађи агилнији од старијега. Би да се жени.

- Баш ми је драго.

- Морам их поженити. Немају оца. Па ту је стриц најпречи.

- Немој их ти женити кумим те. Нека траже себи и за себе – нешто оштријим тоном рече Анђа. А онда наста тајац.

- Анђо, дијете моје, приспи де ракију пријатељу. Или ја добро не видим или је чаша празна? Приђе Анђа да оцу допуни чашу. А онда узе и Симову, па док је пуни ракијом рече:

- Симчету шупља чаша, баба Маро. На све стране цури. Чим је доспемо, она се испразни.

- Па ред је дијете да се попије кафа. Ту су нам гости. Симов таст. Људи су увијек пили. Па, наздрављали једни другима. Дај улиј и мени једну. Да баба наздрави пријатељу и пријатељици. Додаде Анђа баби Мари пуну чашу ракије. Кад је прими, баба Мара рече;

- Здраво да сте ми дошли гости моји. И добро дошли, родбино овог мог ђетета, што вам га украдосмо... Е нека јој је алал млијеко којим је подојена и одгојена. Ваљаста ми је. Умиљата. Радна. Разумна. Насмијана. Послушна. Због ње вам баба Мара и наздравља. И бога ми ћу ову ракију попити. До дна. А ви би требали слиједити мене. Па за овог мог анђела да испијемо по једну. Онда испи чашу. Преврну је, да увјери друге, да у чаши ракије више нема. Баби Мари придружише се и остали. Испише чаше до дна. Док Симо присипаше ракију у чаше и пију, Радојка и Анђа издвојене разговарају. Размјењују информације једна другој. Анђа прича Радојци о својој удаји и себи. Да се не каје што се удала за Сима. Да је Симо веома добар. Да су се сродили и завољели. А онда упита Радојку за Зорку. Зна ли шта о њој?

- Знам. Ишао тата код Зорке и њених неки дан.

- Је ли се Зорка разљутила?

- Не она, бога ми. Са домовином живи добро. Каже хвале се Зором. На тату није шћела ни погледати. Нити га је дочекала нити испратила. Чак са њим није ни ријеч проговорила.

- У праву је.

- Како у праву сестро Анђо? Како ? Није му ни руке пружила. Није хтјела њега ничим ни послужити. Све друге послуживала, њега не? Еј, он јој је отац?

- Тако му и треба. Ко зна за кога је удао и дао? И какав је тај наш зет, Зоркин муж? Ја сам имала среће. Налећела на поштеног Сима. А ко зна..... она зна за кога су је удали.. Слажу ли се бар њих двоје...Зорка и муж јој?

- Тата каже да је зет добар. Да има сина, он бољег не би зажелио.

- Е ето му га, па нека га посини. Нашао је зета умјесто сина. По жељи и вољи.

- Од доласка од Зорке, тата је стално тужан. Није се надао таквом Зориним дочеку.

Док оне причају, Симо сједи са тастом. Смирено. Не показује ничим никакво узбуђење што му је ту Анђин отац. А то Анђину оцу смета. Упо-ређује понашање Симово и Зоркина мужа? Зоркин муж му је поклањао велику пажњу. Уважавање. Поштовање. Док од Сима тога нема. Понаша се према тасту као и према сваком другом госту. Случајном пролазнику.

- Вала зете Симо, морам ти нешто рећи. Нашалити се. А у шали је пола истине.

- Реци? – рече Симо сталожено.

- Био сам неки дан код оног другог зета, Зоркина мужа. Одушевио се

кад сам му дошао ненајављен. Трчао је око мене. Угошћавао. Више но сви остали. Исказивао неко поштовање. А ти не показа ништа од тога?

- Код мене ти је овако. Сви који дођу у нашу кућу су добродошли. Па и ти. Ако си дошао, дошао си у кућу своје шћерке Анђе. Примљен си као што све примамо. И као пријатељ и као мој пунац. Да се ја нешто истичем у добродошлицу, нема потребе. Нити има разлике између тебе, Радојке, или да су ту још и други пријатељи. Наравно, ја те поштујем ко Анђина оца. И неку посебну пажњу што си ти Анђин отац од мене нећеш добити, нити има потребе за тим.

- Богами, Симо сине, други не мисле тако. Неки зетови љубе своје пунчеве у руку. Можда је пријатељ свога љубио, па то очекује сад од тебе – нашали се баба Мара.

- Нисам прија Маро, бога ми. И не тражим љубљење руке. Ни шћер ме не пољуби. Па шћедох скренути мало пажње. Не би ми сметало мало више пажње. Ни од зета ни од шћери.

Док се овај разговор води, Радојка и Анђа се запричале, па и не чују.

- А још има нешто сестрице да ти кажем. Нешто што је за муштулука и што ће те обрадовати. Оћеш дати муштулук ако ти речем?

- А шта то може бити за муштулука? Чега се тиче?

- Тиче се Зорке, Анђо. Зоре.

- Шта може бити везано за Зорку? Удала се. То знам. То не може бити за муштулук. Нити ме то обрадовало. Напротив. Ни то што је љута није за муштулук. То сам и очекивала. Једино за муштулука је ако ме поздравила. То би ми обрадовало. А није. Није имала по коме. Са оцем није контактирала. Није ме могла ни поздравити. Па ни распитати се о мени није могла. Исто као што и ја о њој и њеним мукама и радостима немам се ђе распитати. Једино. Знам ово што ми ти сад рече.

- Има Анђо, има! И то добар разлог? Зорка је носећа. Добићемо сестрића или сестричину. То је за муштулука.

- Кад прије? А то јесте за муштулука. Нека јој је са срећом. Мора да су је прву ноћ смјестили са мужем у кревет. Бојали се да им не утече. Нису чекали мјесец дана по обичају.

- А тебе? Кад су тебе смјестили?

- Кад сам ја шћела. И пристала. Мене нико није присиљавао. Спавала сам са бабом Маром у соби. Могла сам побјећи кад сам шћела, да сам шћела. Зато сам им захвална. До гроба. И Мари и Саву и Симу. И мајци и оцу из домовине. Сви су се према мени понашали као према њином ђетету. Као да су ме они родили. А не као отету и на силу доведеној.

- Саво нестане.

- Ђевер Саво је душа од човјека. Кома су пришили стотину репова. Лаж је да је имао сина. Да је обесчастио комшиницу... Но, од Зоркине удаје много се промијенио. Пуно пати. Мало говори. А пио је мјесец дана. Није се тријезнио. Сад не пије. Но умјесто причљивог, разговорљивог, шаљивог, веселог Сава, имамо ћутљивог и тужног Сава. Зору никако да заборави. Да је преболи. Верети за њом... А шта Зора осјећа? Може ли она заборавити Сава? Да нам је знати? Рећи ћу Симу да одемо до Зорке. Да је подсјетимо. На мене сигурно није љута. Нема зашто. А на оца, мајку, стрину, има дебео разлог. И те какав. Не задесио те Радојка оно што смо преживљеле Зорка и ја. Но, ја сам опет имала среће.

- Отели су те за Сава? А удали за Сима?

- Тако је. Да је Саво био присутан, не би било моје отмице. Не би дао Саво. Био је изричит од почетка да је почињен гријех надамном. Да то није требало урадити. Да су ми учинили нешто неопростиво. Да он за тај гријех није крив. Да не долази у обзир да замијеним Зорку. Тада сам била на муци. Но, завољех Сима. И он мене. Мени ништа не смета што он рамље. И Саво и Симо су људи од вриједности. Да оће дати Бог да ти нађеш неког попут Ђевера Сава. Да сам на Савовом мјесту, не знам да ли бих се уздржала да нашем оцу не кажем свашта. Заслужио је. Саво све зна. Ја му рекла истину оног дана на пашњаку кад ме отеше. Од муке је побјегао из сватова и одјездио на Зекану. Ево и сад. Побјеже из свог дома. То је урадио и кад сте прошли пут пошли у првичи. Све због мене. Поштовања према снаји. Ноћивао је код тетке. Доћи ће он кад ви одете. Од тебе није побјегао. Но од оца... Били су се нашли Зорка и Саво. Пар кога не би било у десет села. Е Боже боже, што их раздвоји? Зашто их прво споји па и раздвоји да пате једно за другим. Бар их обрадују и награди нечим другим, ако си им ускратио љубав. Помози Боже! Развесели их нечим другим, у замјену. Молим ти се, Боже. Учини да забораве тугу и јад који их задеси.

-XXXVI-

Кренуше кући Радојка и отац јој. Опет Анђа пружи руку оцу. Без љубљења. Не шће га пољубити ни у руку. Наслућивао је Анђин отац разлог. Неће да му опрости оно што је учинио Зорки. За себе се није љутила. Но ради Зорке. Поздрави Анђа мајку, стрину Зорку, али некако са пола уста.

А браћу поздрави од свег срца. И то осјети отац. Па то успут рече Радојки.

- Радојка, шћери. Анђа још љута због Зоре.

- Јесте тата.

- Због себе није. Задовољна својом удајом. Сматра да се добро угодила. Но ти морам рећи да је Зорин муж далеко далеко изнад Анђиног. Да си само виђела како ме је објеручке дочекао. Раширених руку. А овој не! Је не могах што му то не прибодох.

- Не знам тата? Мени је драго што је Анђа задовољна. Презадовољна. Рече ми да су оне приче о Саву све чиста лаж. Још сумњају...

- Шта Радојка?

- Да у тим причама и лажима има удјела и Зорин муж. Да је он то измислио. Протурио кроз народ преко комшинице. Оне жене што је ви призвасте па се о Саву распитивасте. Ако је то истина....онда, онда....

- Шта Радојка?

- Он је онда подлац. Ти га окиваш у звијезде? Још ако то Зора сазна? А знаш Зорку...

- Није то зет могао измислити. Није. То мушки не раде. Ни људи. То раде само жентураче. Ја ти јемчим да је наш зет људина. Знам ја да процијеним људе. Какав Саво? Ни руку ми не шће пружити. Оцу своје снаје. Ето му чојства!

- Анђа мисли сасвим другачије.

- А шта то она мисли?

- Каза ми...рече.... Каже да је она умјесто Сава да она не би бјежала од куће. А ти би добио што си заслужио.

- А шта сам ја то заслужио, по њеном?

- Да ти свашта рече. И покаже врата.

- Он не зна да смо ми наручили отмицу?

- Зна тата, Бога ми. Зна ! Зна све. Рекла му Анђа. Исто онај дан на папњаку прије но су је одвели.

- Зато је Савово понашање према мени онакво. А и зета Сима. Пунац му ко сви који наврате у њину кућу?

- Анђа каже да је Саво срце од човјека. Ћевер каквог нема надалеко. Да ћевера нема нико ко она, и по доброти, по поштењу па и љепоти...Но додаде да се од Зоркине удаје много промијенило. Скоро занијемно. Раније био ненапричљив.

- Вјерујем да је и Зорка то начула или сазнала. Из тог разлога је онолика мржња према мужу и оцу. Значи да зна да смо жена и ја наручили отмицу. И за оно друго.

- Које Зора зна? И које друго? На што мислиш?

- Сазнала је да је она жена, комшиница Зоркиног мужа, прва донијела и раструбила приче о Саву. Но знам и сигуран сам, да те приче није измислио наш зет. Не потичу од зета. Можда од оне жене? Не од зета. Не од зета.

- Не буди толико сигуран. Зорка је толико лијепа, а њему недоступна била. Из заљубљености могао је учинити свашта. Па и подвалу Саву? Испланирао све. Са комшиницом спровео план. Ако то буде, а Зора сазна, бојим се да између ње и мужа јој никада неће доћи до слоге?

- Треба спријечити да те приче дођу до Зорке. Негирати. Прогласити сплеткама и завадом. Да Анђа ону ноћ не поткаљака синовце те кренуше да врате Зорку, са оружјем, те Загорка мораде рећи истину, то би занавијек остала тајна....Сад не би било ни стида ни кајања. Ни срама. Нити мржње. Љутње би биле заборављене већ. Све би се досад смирило. Ах Анђо! Ах!

- Оће Анђа са Симом да иде код Зоре.

- Кад?

- Ових дана.

- Пи белаја?

- Каква белаја оче? Иде код сестре.

- Те приче, сумње, Анђа ће пренијети Зорки. Сигуран сам. Да је зет осумњичен за приче о Саву. Да је те приче прво у село, и код нас, донијела зетова комшиница. А то ће изазвати још већу заваду међу Зором и зетом. Па између Зорке и нас.... А да ти не причам о досадашњој нетрпељивости између Зорке и мужа јој. Да ти је бастало рећи да о томе Анђа ништа не говори. Да то прећути. Затаји.

- Мислиш да сам јој то рекла да би ме Анђа послушала? Не би ! Можда би помогла да је мајка заклела у сису и млијеко. Можда би се уздржала? Можда ? Ако јој се зет не свиђа, или јој нешто наглуми или рече о Симовом храмању. Или Симовој краћој нози. Има да му саспе све у лице.

- Неће се ваљда зет посправдати свом пашеногу и његовој краћој нози, у свом дому. Неће! Но се бојим да га Зорка не изазове својим понашањем. Ко зна како ће се понашати према мужу пред Анђом и Симом? Мене је било стид како се према њему понашала у моме присуству. Можда је изазвало моје присуство. Њени ми рекоше да се тако није опходила према мужу прије мог доласка. Зет ми је то потврдио док ме испраћао. Далеко, далеко од куће ме је пратио и испраћао... А Симо не шће се помоћи од прага. Дачеко ме на прагу куће и испратио са прага... Па ни Анђа? Ни Анђа? Ах! Шта сам доживио од своје ћеце? Зорка не збори са оцем, Анђа се поздравља ко с јабаном, зет ни метра од прага га одмакне да ме испрати...

Касније, послвије неколико дана Анђа са Симом оде код Зоре. Кад стигоше, угледа их Зорка. Истрча пред њих па се изљуби и изгрли са Анђом. Једна другој не честитају удају. Симо стоји. Држи коње за поводце. Потраја док се Анђа и Зора не раздвојише. Објема теку сузе низ лице. А онда Зорка обриса сузе па упита Анђу.

- Сејо, је ли ово твој изабраник? Или неко други?

- То је Зорка Симо, мој изабраник. Твој зет.

- Добро дошао, зете. Нека ти је сретна женидба са мојом сестром Анђом. Да вам Бог да оно што би вољели и зажељели. Приђе до Сима па се изљубише.

- Фала ти, Зорка. Исто ја теби желим што ти зажеље нама! – рече Симо након љубљења. Изађоше и остали из куће, да дочекају госте. Прихватише коње од Сима. А онда госте позваше у кућу. Први пут укућани угледаше радост на Зоркину лицу. Анђа одмјерава Зорку од главе до пете. Види то Зорка па је упита:

- Шта ме то смјераш?

- Чула сам радосну вијест. Гледам има ли што од тога?

- А шта си то чула?

- Да си трудна. Гледам има ли какве разлике. Ја сам најмлађа од нас била. Такорећи труднице нисам ни гледала. Па нека вам је сретно.

- Фала – одговорише сви у један глас.

- И ја се придружујем Анђином честитању – додаде Симо.

- И теби неизмјерна фала – доби одговора.

- Још да и вама убрзо будемо честитали исто – зажеље Зоркина свекрва.

- Док Симо улазаше у кућу одмјери га Зорка погледом. Штрецну. Исти Саво. Личе ко јаје јајету. Разлика је што Симо нарамљује. Па је ухвати туга. Замијени пређашњу раздраганост. И веселост због посјете. Туга то поче нагризати. Нарочито кад би погледала у Сима. Закључи да се Симо и Саво разликују само по понашању. Сава памти као враголана. Симо озбиљан. Оба отресити. А онда поче упоређивати Сима и свога мужа. Ухвати је мука. Сама себи рече: „упоређујеш Зорка дан и ноћ.”

Слуша разговор Зорка између Сима и свога мужа. Па закључи, да њен муж себе велича, и видно показује да себе сматра вишим од Сима. На то је Симо равнодушан. За вријеме тог разговора и док вечераше Зорка у Симу откри добра и весела човјека. Питомост, поготово је то зрачило из његовог понашања. Па му то и рече.

- Знај Симо, о теби сам чула све и свашта. И добра и зла. Но осјећам да сам добила добра зета. Још ми то показује својим понашањем и сестра

Анђа. Види се да је задовољна тобом. Код ње увијек је било што на уму то на друму. Још знам да не глуми. Нити је глума занима. Кресала је сваком у брк оно што она мисли. Свиђало се то коме или не. Због таквог њеног понашања често је критикована. Док смо биле скупа. И ја сам приговарала често. Говорила притрпи се Анђо, не језичари.... Сада се кајем. Да сам била ко Анђа и да нисам држала језик за зубима, боље би ми било.

- Така ти је Анђа и код нас. Баби Мари неће одговорити. Симо јој се насмијеши. Додуше сви смо задовољни њом. А баба Мара, Анђу обожава. Не раздваја јој и од мене. Једино баби Мари смета кад Анђа почне да се шегачи око мога оца.

- Не куди ме Симче. Не бацај ми грану на пут. Нећу се моћи удати – рече враголасто Анђа. Изазва смијех код свих.

- Постеља вам је спремна. Кад шћеднете лећи и спавати реците. То да знате. А ја бих вољела да још посједимо и не лијежемо. Да се добро испричамо. Дуге су јесење ноћи – рече Зорка.

- Ако је Симо уморан нека иде лећи. Ја ћу му се придружити мало касније. Да се ја и сеја мало испричамо.

Нако тога, одоше сви на починак. Остадоше Анђа и Зорка.

- Де причај селе како ти је? Како си задовољна овим твојим?

- Он ми припада, па какав да је.

- Трудноћу како подносиш?

- Добро. Бљуцнем кад устанем из јутра. То траје минут, два па престане. Нестане.

- Како тако на брзину оста трудна?

- Како нећу? Прву ноћ ме закључаше са овим њиним. Бојаху се да им не утечем. А да не би тога Бога ми бих утекла... Овако, што би би?

- Мене нико не би ни закључавао ни присиљавао. Но, била сам на муци. Поготово ноћу. Спавала сам до удаје у соби са бабом Маром. А она ти је легенда. Душа од бабе. Волим ја њу. А Бога ми воли и она мене. Сваком ће замјерити, мени не. Ја то знам, па је понекад пецнем. Она ми се само насмијеши. Што се тиче ђевера Сава, од њега не може бити нико бољи. Повукао се у себе. Одговара само на питања. У разговоре се не мијеша. Насмије се само кад ја нешто враголасто речем. Након што нас отеше, мјесец дана је пио. Ни са ким није ни разговарао. Каже, раније Симо био ћутљив, а Саво причалица. А сад ти је обрнуто.

- Ко ти рече да сам трудна?

- Радојка. Долазила код мене.

- Сама?

- Не. Са оцем.
- Значи, он их обавијестио. Ја сам његаfino и дочекала и испратила.
- Знам све...Но, докле ћеш тако?
- Док не умрем.
- Разљутићеш се ти. Проћи ће те. Знам то.
- Неће Анђо! Неће! Неће Зорка отмичарима прескочити прага. Можда ни на сахране. Ни на сахрану, ако их надживим.
- Разумијем те Зоро! Била сам ја у твојој кожи. Но?
- Шта? Што си шћела рећи?
- Радојка ми рече. Оне лажи о Саву у наше село донијела је она жена. А родом је из овог твог села. Још се питам шта је то што је лагала, због каквог разлога? Ни наши не знају? Не могу да открију разлог?
- Ко зна? Надам се да јој то Бог врати. Ако бог да, оће. Нико ничију срећу није видио да је мачке вуку на репу. Кажу, да највећи човјек паметар најпослије пођетини. Постаје ђетињаст и дијете. Што чујеш у свијету надај се у вијеку. Може јој се то вратити у кућу? Има ли она шћери и синова?
- Рекоше да има. Четири шћери и два сина. Нити се ко удаје ни жени. Сви стасали.
- Нећу да кунем. Нека њу Бог награди према заслугама. Да јој ђецу не дира. Нису крива.
- Тако је сејо.
- Но сестро...опет.... што је учињела Саву? Да није шћела њену шћерку за Сава? Против тебе није имала ништа. Нисте се ни познавале... Нешто је ту треће у питању ? Нешто ми се ломата по глави? Но, нећемо о томе. Какви су други према теби?
- Сви се понашају људски и присно. Гледају ме ко да сам њина. Не осјећам ништа супротно. А он, отмичар, сваким даном све више и више ме нервира. Још кад се почне хвалити и уздизати. За њега моја отмица је хајдучко дјело. А то мене убија. Па сам тада прећерано дрска према њему. Мука ме што то покажем пред њима. Касније. Па се покајем. Али изазива? Изазива. То његово понашање и прича у мени изазива и презир. Још и мржњу. Понекад га ни очима не могу погледати. Они то приписују мојој трудноћи. Можда? Нисам сигурна.
- Трпи душо, Бога ради.
- Све сам изгледа изгубила. И душу. И Бога. И вјеру. И љубав. Све то замијенила љутња па се претворила у мржњу. Мрзи и себе саму.
- Немој сестро тако. Не ваља. Помири се са судбином. Све је кажу од Бога. Види мене. Одвели ме за Сава. Саво ме не шће. Нисам му могла бити

ни твоја замјена. Удадох се за Сима. Па нисам ни тужна ни несретна. Напротив... Можда и мене нешто тако ухвати кад затрудним и ако затрудним?

- Ја, Анђо немам ни оца ни мајку. Да имам отишла би до њих. Бољи ми туђин од њих. Они што су ме родили наручише моју несрећу. Отмицу. Још ме кори онај мој. Стално пребацује. За све криви њих. Кад размислим и јесте тако. Да нису наручили отмицу до ње не би дошло. Па ни до твоје отимачине. Зато Анђо себе мрзим због тебе. Но, мало си ме умирила твојом посјетом. Чини ми се да ти ниси несретна? Очитава се то на твом лицу. Лице одаје све. И очи. Знаш да си се прољепшала.

- И ти си за мене биља љепша сад но кад смо биле скупа. Тада се нисмо ни разгледале. А сад, теби се чини да сам ја љепша, а мени се чини да си се ти прољепшала. И нека смо љепше. Бар са тим нека си ми задовољна.

- Ваш долазак умирио ми је душу.

- Дај Боже да тако и остане! Остаће!

- Идем спавати! Сјутра настављамо причу. Иди види да ти Симо није спао са кревета. Први пут од удаје – нашали се Зорка.

- Подићу ја њега. И ушушкати – враголасто одговори Анђа. Приђе па пољуби Зорку.

- Ово је други пољубац који прија од удаје. Први је био кад дођосте, те се изљубисмо.

- Иди у кревет. Нека ти након њих још нечији буде ноћас пријао. Да ти присне уз усне – рече Анђа. То насмијеши Зорку.

И све би како треба до поласка Анђе и Сима од Зоре и Зориних. Зоркин муж љубоморан на Сима и Анђу. Што су заљубљени једно у друго. Што се слажу. Што то говоре сви њени гестови и приче. А његова Зорка никако да дође себи? Не показује ништа што би га развеселило. Читаву претходну ноћ питао се зашто је то тако? Па и Анђа је отета? Није само Зора. Још се удала за пола човјека. Кажу да онај који нема руку или ногу није човјек, није човјек, но пола од њега. Симо има ногу. Но храмље. Штулуца. Ја исправан. Он хром. Њега Анђа и воли и обожава. Мене Зорка не? Први пут ноћас осјетио је да је Зорка уживала у вођењу љубави. Да није једва чекала да се он одвоји од ње. Ваљда се разњежила што је сестра посјетила. Још и што је виђела да Симо није богаљ. Но само храмље. Задовољна и весела Анђа је одобривољила и Зорку.

Кад шћедоше појахати на коње, после поздрављања, не знајући ни сам зашто, Зоркин муж рече Симу:

- Пашо! Да ти не треба столица за испод краће ноге? Да лакше узјашеш?

- Не пашо! Не! Ако је краћа, у функцији је – одговори Симо ладно и нимало увријеђен. Али то погоди Анђу. Погледа зета па му рече:

- Зете! Симу Бог дао краћу ногу. Но, мозак му је у реду. Некима је мозак фелеричан. То се не да сакрити.

- Ти то мени?

- Да, теби зете. Сјела ругла поред пута па се свакоме руга. А њој сви.

- Вала ти то Анђо није требало! Ја се само мало нашалио. Много сам ти замјерио.

- Замјерио, не замјерио, ни мени ни Симу није важно. Ни твоја столица, ни твоја замјерка. Но, знаш што ћу ти рећи још. Ти и она твоја комшиница што олајава ђевера Сава и олаја, нимало се не разликујете. Сумњам да и твога масла има у њеним причама. По мени зете између ње и тебе нема никакве разлике. Напротив! Исти сте... Збогом пријатељи. Збогом Зорка сејо моја. Фала вам на дочеку. Сtimaњу. Ред је да нам узвратите посјету. Дођи Зоро код сестре. Имаш дивну свекрву. Немој без ње да долазиш. А ти пријо дођи са Зором, да упознаш нашу бабу Мару. Бабе Маре и њене доброте нема у свијет бијели.

Захвали се и Симо на дочеку, стимању, гостопримству, па одоше весели и раздрагани ка својој кући. Дуго и дуго испраћала их је Зорка погледом и махањем рукама.

-XXXVII-

Чујући оно што Анђа своме зету рече, Зорка се забездекну. Зар се људи онако испраћају? Што она њему оно одбруси? Какво је то његово масло у лажима оне торокуше? И завађалице? Да он није преко ње наручио олајавање Сава? Анђа нешто зна! Није ми шћела рећи. Уздржавала се због мене. Ни оно не би рекла но је изазва столицом и увредом на рачун Сима. Без икаква разлога. Чудим се како је до тада издржао да то не спомене? Да то раније рече испипала би истину од Анђе. Ако зна? Сазнаће Зора истину. Кад – тад. Оно задовољство и веселост због посјете Анђе и зета ишчезе. Појави се љутња на Анђу. Ако је знала да је учесник у лажима и олајавању, што јој то није повјерила? Врати се у кућу. За њом уђе и муж јој. Још није ни сјео на столицу, а мајка га нападе са ријечима:

- Што ти оно шће да помињеш Симу краћу ногу? Зар се људи испраћају са увредама? Још пашеног и свастика! Срам те било! Дочекасмо их како

треба. А ти то посра на крају. Рђо једна. Мало ти је Анђа рекла. Мало! Да сам ја била на њеном мјесту, упљувала би те. Пи, смраду један. Не може наћи Симу никакве мане, па га увриједи са краћом ногом. Да си ми по сто пута син, а не једном, ја ти ово не могу нити ћу опростити. Зар би имао образа отићи свастиси и пашеногу у посјету после оваквог свог понашања?

- Ја се хтио само мало нашалити.

- Не лажи сине! Знам те од малена кад лажеш, а кад не. Истину ти Анђа сасу у лице. Да си исти као она алапача. А то си доказао при испраћају гостију од куће.

- Изгледа да је имао удјела у срамоћењу Сава? Напомену му Анђа. Рече му да је и његовог масла било у тим причама. Нешто му зна? Но није рекла. Само напомену. Ни то не би рекла, но је изазва. Заклела се земља Рају да се тајне све дознају.... Поквари ми ово мало радости, што ми у посјету дође неко ко ме воли. Што сазнадох и увјерих се да се Анђа добро удала и удомила. Да је нашла добра мужа. И што се увјерих у њено задовољство. Што коначно сазнадох истину да јој муж није богаљ. А овај твој син мајко тражио је од мене и муштулук за вијест да му се Анђа удала за богаља.

- Слушај Зоро дијете, Анђа је за све у праву. Ја ти обећајем, кад год оћеш, кад ти пожелиш, само ми реци, ја са тобом идем код Анђе. Одазваћу се њеном позиву. Са задовољством. По мени, и колико ја видим, што се дало и закључити, имаш сестру ко једна по једна. А добила си зета који нема мане! Све му људско. Изглед и понашање. Из њега зрачи људскост и понашање. А не ко у овог нашег. Завидност и поганлук.

- Фала ти мајко – рече Зорка свекрви, па приђе до ње па је пољуби. А онда је пригрли. Поред Анђе знам да имам још неког. А то си ти. Па заплака. Кад јој виђе сузе, са Зорком, заплака и свекрва јој.

- Бога ми и душе ми Зорка Анђа те можда више воли од мене. Сестра си јој. Али ни Анђа ти ништа боље не жели што ти желим ја. Ништа !

- Види, види што су се слизале. Она и свекрва. Ће ти је материнство мајко?

- Отишло са твојом столицом сине. Изроде мајчин.

- Чуј сине – први пут му се обрати отац. Све што си урадио и рекао при испраћају гостију није примјерно. Коси се са нашим обичајима. Са гостопримством. А посебно наглашавам ово. Ничим изазван ти обрука и себе и мене и Зорку. И нашу читаву кућу. Још нешто! Црв сумње проради и код мене код ове маните тинтаре да си ти имао удјела у оним опричавањима, оног момка Сава? То не приличи људима. Само женетинама. Не женама. Но женетинама. Права жена и кад зна некеме нешто лоше, прећутаће...

А ова наша комшиница што се удала у Анђин крај, у Анђино село, а што донесе приче о Саву, ја знам да је била и као ђевојка нико и ништа. Сплет-карила је о ђевојкама, удавачама, које су биле љепше од ње. То је радила и својим родицама. Није ни чудо што о њој лоше мисли Анђа. И Анђини у дому. А убијећен сам, да је оног момка облагала, само не знам разлог?

- Ишао је брат тих дана код њих у посјету. Баш тих дана кад је и до-нијела те приче. Ја вала не знам нити сам чула да неко више радује од ње? – рече Зоркиног мужа млађа сестра, Зорина заова.

Зорка то све слуша и сабира. Ближи јој постадоше свекар, свекрва и заова, због изговореног. Осјети да и они имају сумњу, да је Зоркин муж имао удјела у лагаријама на Сава. А то је увјери да они нијесу учесници нечастивих прича и радњи. Но се љутила на Анђу зашто јој то не повјери, ако је знала? Можда је посумњала? Да је била сигурна, скресала би Анђа то зету у брк. Час је Зорка брани код себе, час је криви. А црв сумње рови ли рови по њеном мозгу. Никако да престане. И тако оде на спавање. Сму-шена. Мужа ништа не пита. Зна да неће рећи истину. Ко ће себе окривити? Ко? Одати своју тајну? Нико. У његову злобност се увјерила. У то нема сумњу. Но је брине да ли је то Анђа начула неће? Можда од Радојке?! Или је сама дошла до закључка? Да ли Саво о томе нешто зна? Што неће Бог дати и неког окренути на прави пут, ко то зна тачно, да је обавијести. Само да зна истину!

-XXXVIII-

„Ђаво не оре, нит копа” – каже народ. А докази за то су многобројни. Нема мира у трачари. Крену опет у род. Да види своје. Но, то повод њеном доласку није био. Хтјела се торокуша увјерити какво је стање након њене отимачине. Да види крајњи продукт њене улоге у лажима о Саву и отима-чини! Да ли је млада приљубила? Шта ради младожења? Колика је његова захвалност за учињену услугу? За оно што му је помогла? Да се ожени оном љепотицом? Да ли је дошло до измирења?

Кад је дошла код својих сјећела је ко на иглама. Једва је чекала да оде у комшилук код Зоркиних. И не казујући ће ће упути се у комшијску кућу, код Зоркиних. На вратима је дочека Зоркин муж. И то веома присно. То Зори не промаче. Као и одређена резервисаност код Зоркине свекрве. А посебно код свекра. Препирајући суде то Зори не промаче. Пошто Зорци

бише руке масне и у цијећу изљуби се торокуша са Зором без руковања. Тако Зорки честита удају. Још то потврди и са ријечима.

- Нека је срећан твој долазак у овај дом. Да се тобом поносе. И ти са њима. Да се једни на друге не покудите

- Фала ти – рече Зорка, па настави препирати суђе. Кад сједе торокуша настави са причом:

- Једва сам чекала да дођем и честитам вам новину. Посебно младожењи. Видим да је срећан што је успио отети најљепшу удавачу. А Бога ми и она је добила правог ђувегију.

- Хвала. Фала – рекоше отац и мајка младожење.

- Чујеш Зоро што каже комшиница. Ко сам ја? – рече Зорки муж.

- Прећера комшиница. Прећера. Но није ни чудо. И раније си то радила.

- Ми се други пут видимо у животу. Одакле ти та помисао о прећераности?

- Још из рода.

- Тамо сам једном била. На позив твојих.

- Зато и знам. И код њих си прећерала. Исто много.

- То, ти твоји рекли?

- Не! Рекао ми муж. Са њиме си правила планове и сплетке.

- Е вала то је било по његовом наговору.

- Нисам јој ја ништа рекао. Што лажеш Зоро?

- Јеси, јеси. Признао си да је њено било што је рекла и лагала о Саву. А сад она каже да си ти ковао и сковао план. Што поричеш?

- Ја јесам рекла твојима. А он ме наговорио да тако речем. Да протурим ту причу. Да те твоји спријече да се удаш за Сава.

- Баш ти фала. Испало је много боље него што је било уговорено. Она поган Саво има дијете и осрамио је комшиницу. Уништио јој младост – као помирљивим тоном рече Зорка, а у њој кипти. Срце стало. Плаши се да јој муж не поквари намјеру да дозна истину. Комшиница се засмија, па се окрену Зоркину оцу и мајци рече:

- Ето видите да је све испало добро ! Добили сте снау према вашој кући. Вашем ану и гласу. А за то треба да ми захвалите. Све је било како смо се договорили ја и ваш син. Ја предложила, младожења дорадио. Ја спровела. Моје умијеће и његова заљубљеност у изабраницу довели су вам ову снају у кућу. Огадих ја њеним несудућеног зета, те вас позваше да је отмете. Ево и млада признаје да је срећна због удаје за вашег сина.

- А тако! Ти си стожер лажи. По наговору мог сина. Узрок двоје отимачине. Заваде. Заваде која је могла довести до крвопролића. Још се тиме и

хвалиш. Тражиш захвалност. Још дотрчала да ми то испричаш. Да ставиш кост између младенаца. Фиштијо једна. Бруко. Марш из куће нам. Да те моје очи више не виде – рече Зоркина свекрва, па сподби цјепаницу испод шпорета, да њом гађа придошлицу. И гађа је. Но промаши. Удари цјепаница у супротни дувар. Начини и рупу. Скочи јој син. Ухвати је за руку. Да не би то поновила. А онда догоди се још нешто. Како Зорка препираще суђе поче гошћу пустимичити њима. Погоди је земљаном ћасом по сред носа. Од силине ударца торокуша се заокрете. Шћеде пасти. Да не падне спријечи Зоркин муж. Чим мало дође себе, комшиница торокуша излеће ван куће. Посрћући, псујући и кунећи. За њом иде младожења. Кад се окрену и виђе младожењу за собом, торокуша му рече:

- Псето једно шогаво. Буваро једна. Наговорио си ме да ово урадим. И платио ми новцем. А онда то одао својој воловотки. Не зна се ко је све имао? Не би се зачудила да ти не роди и Савово дијете? Копиле!

Те ријечи зауставише Зорина мужа. Истог трену присјети се и Зорине приче, да можда дијете није његово. Па не чује друге увреде и ријечи торокушине. А увреде су такве да ни пас са маслом их не би прогутао. Одмаче торокуша са убрзаним кораком и дисањем. Из разбијеног носа и расјеченог лица тече крв. Ону из носа покушава зауставити рукама стискањем. Но, крв цури између прстију, капље јој по одјећи. Младожења стао. Ни тамо, ни амо? Никуд пред Зорку и мајку? Дознаше истину. Схватише његову кривицу, подлост. Још у присуству оца. Све изазва Зора својом лажи, да јој је он испричао истину и признање. А нагађала је само да се тако што могло десити? Анђа јој убаци бубицу његове умијешаности. Наведе Зорка алапачу на признање, те призна што су радили и постигли. Наивно то признаде комшиница.

Но, мораде се вратити у кућу. Зорка, свекрва јој, свекар, све чуше и разумише. Чак и сваку ријеч торокуше изговорене младожењи приликом удаљавања. Зорка купи комадиће разбијене земљане ћасе, од торокушиног носа и главе. Отац сагао главу и ћути. Мајка проклиње комшиницу и њену кућу.

- Тако се, мајко, дочекују, комшије. Комшинице из најближе комшијске куће? Тако ! А она херојски их изгони. Гађа чим стигне и достигне. Чак разби и црепуљу о њен нос. Хајдучки, нема шта?

- Ћути псето, са псето. Са кучком. Да ми је бијели свијет причао на које гране си спао, не би вјеровала. Да се сама не увјерих. Гори си ти од оне оберкурве, завађалице, лајавице, сплеткоруше. Гори. Што Зорку не оте чојски. Јуначки? И то су радили. И нико им није имао замјерке. Но су их због таквих радњи и поштовали. Признавала се заљубљеност тим и таквим. А

ти? Ти? Пи! Пи! Слизо се са торокушом. Торокушо једна. Бацио љагу на момка. Испљувао и попљувао бољег и честитијег од себе. Починио тешки гријех. Не могу да те кунем. Немам срца да проклињем оно што сам девет мјесеци носила у утроби. Са пуним правом има да те куне и проклиње његова мајка. Мајка испљуваног без повода и низашта.. Зорка је мој син. Моје дијете. Руке ти се позлатиле што разби нос... њушку оној кучки. Тражи захвалност, и нека и нека си јој онако дала. Жао ми је што о ону кују не поломи и лонац. Шта је очекивала заузврат? Шта? Што ће јој Бог дати помоству? Сустиићиће је сузе Зоричине и Савове мајке, ову оберторокушу. Па Анђине сузе. Бог никоме не опрашта. Неће ни њој, ни моме штенету. Неће ни тебе псето једно. Кад-тад кајаћеш се што си учинио. Онда поче плакати. Суза сузу не стиже. Чувши то и виђевши свекрву да плаче, приђе Зора до свекрве. Загрли је. То је урадила од свег срца. И док грли свекрву, погледа у мужа. Поглед пун презира. Препун мржње. Од тог погледа задрхта јој муж. Мајчине ријечи и Зоричин поглед простријелише му читаво тијело. Па се окрену ка оцу. Отац сагао главу, неће ни да га погледа. Сестра гледа у мајку и не трепће. Мајка загрљена изазва код сестре младожењине сузе и јецај. А онда завика:

- О брате, брате? О брате....

- Небрате – загрмље отац.

- Оче?

- Шта оче? Носиш гаће! Сукњу обуци, сукњу. Котулу торокушо. Нити си мушко, ни мој син. Несоју. На кога се бачи? Жентурача једна. Жентурачо. Моји су синови моја шћерка и моја снаја Зорка. То су моји синови и моја ћеца. Са сузама у очима изађе из куће, да би сакрио сузе и несносни бијес. Од тада Зорку није звао снао Зоро, но сине Зорка. А сина Зоркина мужа Онај. Никако другачије.

-XXXIX-

Пошао Саво по дрва. Упрегао волове Шароњу и Дивоњу. На саони ставио љесу. На прве ступце ставио влачег. На њега објесио сјекиру. Кад би поред куће Кушља пред Сава истрча Незнани јунак. Моли Сава да му дозволи да се провоза на саоницама. Саво га одвраћа. Док из куће изађе дјечакова баба Кушља.

- Како си Саво?

- Добро! Како си ти?
- Добро сам и ја. Ти кренуо по дрва?
- Јесам. Но овај твој унуцић тражи да га ставим на саони. Да се провоза до брда. А ја га одвраћам.
- Што ?
- Знаш, дијете је. Кад је Симо настрадао са саоница, нероди стављали ђецу. Плашим се. Кога су змије уједале и гуштера се боји.
- Стави га. Неће он пропасти. Љеса је ту. Није више ни мали. Нека се возака до на брдо, па га скини. Вратиће се он брзо. Хитар је. А и несташан. Стално прави зијане.
- Добро. Добро. Дођи овамо – рече Саво Кушљину унуку. Стави га на саони. Рече му да се држи за развучени влачег на ступцима саоница, а он узе сјекиру, па је носи нараменице. Док он то ради пристиже торокуша. Сва подбула. Очи и нос јој упали у отеклине и модрице.
- Помоз Бог – назва јој Саво.
- Некоме поможе, некоме однеможе. Сава зачуди њен одговор. Али не коментарише.
- Ко како заслужи – придодаде баба Кушља.
- Да је тако, ти би овако изгледала ко ја?
- Шта ти је? Што ти се то десило?
- Падох успут са кљусине. Поплаши се, па ме збаци. Добро сам жива. Плашљиво клусе, вуци га дерали.
- Како ја видим ко да си ти од вукова дерата. На њему нема вучјих трагова. Изгледа сасвим нормално.
- Ја за тебе изгледам ненормално? Је ли ?
- Изгледаш ко да те рој бумбара изуједао? Отекла. Модра око очију. Носа такорећи немаш. Утекао у отеклину. Боже ме сачувај!
- Ти се светиш?
- Не! Зашто би ти се светила? Нема разлога. Ниси се ти гледала у огледало. Стравично и изгледаш.
- Оно Саво возака сина! Копиљана!
- Кукавуља једна. Е си избличена. Сводљива. Е и стално тражиш кавгу. Од тебе нико с миром не може да прође. Саво ти назва Бога. Ти му не шће отпоздрављати, како се, каже, збогом пошао....
- Личи на Сава...Исти ћаћа.
- Ко?
- Савов син, Незнани јунак, онај што му је на саоницама.
- А тако! Тако! Сподби Кушља гранчину ту испред себе, што се нађе

при руци, па оном граном право ка торокуши. Поче је тући. По леђима и по глави. Торокуша пусти поводац коњски па поче бјежати. Сустиже је баба Кушља па грана ли је грана. Замори се баба, па стаде, а торокуша утече. Онда Кушља пребаци поводац коњу преко врата па га ошину истом оном граном. Коњ откаска за торокушом.

Саво уставио запрегу па то посматра. А гледа и Незнани јунак.

- Што баба бије ону жену?

- Не знам! Богами је изграна подобро!

Па се Саво насмијеши.

- Бије ли тебе баба? – упита ђечака.

- Не, само ме грди. Понекад и псује. Пође да ме удари, но никад ме није ударила. Никад. Баба је пуно, пуно добра.

Кад стигоше на брдо. Устави Саво валове. Скиде дјечака са саоница. Он отрча ка кући и баби Кушљи. Саво са воловима замаче за брдо, ка шуми.

-XL-

У Зоркином дому створише се два табора. У једном је Зорка, свекрва јој, и свекар. У другом је Зорин муж и сестра му. Разговарају само пословно. И у постели је тако. Одраде се радње без њежности и разговора. Покушавао је младожења изгладити односе. Но је наилазио на зид. Зид ћутања. Све друго је Зорка испуњавала. Па и брачне обавезе. Њено ћутање поче нервирати младожењу.

- Ко ће више причати дувару? – рече јој једну ноћ. Но, не доби одговора.

- Дувар и у глави и у срцу! Опет ништа.

- Прозбори нека ти то дијете чује глас, да не мисли да си глувонијема. Ни то не изазва одговор. Након тишине, младожења ухвати руком Зорку за вилице. Најприје ни на то није реаговала. Но је забоље. Покуша се отети шутке. Доби јачи стисак. То је разљути. Шчепа га руком за бијеле бубреге. И притегну.

- Јој, јој! Пуштај, блесачо једна. Зорка ћути и стеже. Кад младожења одвоји руке од њене вилице и уста, пусти Зорка и њега. Чувши галаму и јеку младожење, у собу улеће младожењина сестра.

- Шта је бато? Што ти је? Каква је то дрека и кукњава?

- Нека ти то објасни ова блесача – рече јој он.
- Не јауче она, но ти?
- Она је крива.
- Снао, оћеш ми рећи шта се дешава? Што је он јаукао и кукао? Дречи ко сињи кукавац.

- Шћео ме удавити. Вилицу ми замало није исчупао. Ја се морала бранити. Ето зашто! – рече јој Зорка, па се прикри поново.

- Што је отима и доводи? А сад оћеш да је давиш? Нека си ти мени брат, али Зорка је у праву што се брани. Па било да је што радила и урадила је бранећи се. Нико се не да давити. И маца гребе с врх себе. То рече Зорина заова па изађе. При том, љутито залупи врата.

- Види што уради? Диге читаву кућу на ноге!

- Слушај гњидо од човјек. Будеш ли још једном покушао да ме повриједиш, или да ме удариш, отсјећи ћу ти мошња. То ти се куне Зорка – рече му па му окрену леђа. Неђељу дана младожења је ишао раскорачке. Зоричини стисци су били узрок. И угнијездише се код младожење. Улише му страх. Схватио је да је Зорка сваким даном била све ратоборнија. Да је постала тврд орах. Који се не да поломити. Поред nelaгодности што је Зорка дознала за његове нечасне радње, ту се појавио и страх, шта му се може десити. Па се почео питати да ли би Зорка могла испунити пријетњу? Да ли би то могла урадити? Од те вечери Зорка код младожење осјети мекши став. Нема коментара који су је вријеђали. Нема ни захтјева за обављање тешких и тежих послова. Она је ту мекоћу приписивала нечем другом. Никако није схватила да је то страх код њеног мужа од ње. Ко зна да је то схватила што би му Зорка радила? Лијегао би и устајао у страху. Не казујући никоме, оде Зорин муж у тазбину. Код Зоркиних. Дочекаше га веома присно и раздрагано. Ко једвачека. Поготово Зорина мајка. Шћела је дознати о Зорки. Је ли се смирила? Да ли је опростила? Какво је стање са трудноћом? А на питања је добијала штуре одговоре од зета. Као све је у реду, али је изостајала увјерљивост. Кад остадоше сами зет и тест, упита га таст:

- Зете, сад ми реци истину. Ништа не скривај. Знаш да те поштујем ко зета. Ко човјека.

- Па скоро је готово да је све у реду. Трудноћу подноси добро. По мени, одлично. Слизала се са мојима, оцем и мајком. Поготово са мајком. Ја сам им кукољ куће... Вама није опростила. Још јаче вас мрзи. Настаде мржња од доласка Анђе и оног њеног сакараћа. Дознала да сте ви наручили отмицу.

- Што се излаја? Што не сачека да вријеме уради своје? Да се прво Зо-

рка породи. Дијете спаја родитеље. И ђеца одагнавају љутњу...А долазила вам Анђа?

- Долазила ! Са оним њеним сакараћем. Ни нашалити се не да. Ако га одмјериш погледом, Анђи то смета.

- Мене вала није прионуо за срце. Не као што си ти. И Зорка ми је изнад Анђе. Увијек је Зора била послушна. А Анђа робусна. Зорка је ћутала, па било јој мило или не. Још би се насмијешила.

- Зорка је постала сад нешто друго. Два пута се изненадила. Разбила је главу оној нашој комшиници што је звасте код вас. Распитивасте се о Саву.

- Шта? Ђе?

- У сред наше куће. Црепуљом је погодила у главу. Посред носа.

- Зашто?

- Навуче је Зорка на разговор. Слага да сам јој ја рекао како сте ви наручили отмицу. Да је она оне приче донијела о Саву. А ова наивна. Па то Зорки потврди. Настаде хаос. Прво од моје матере, па од Зоре.

- Није њу Зорка гађала! Није! То ти не могу повјеровати? Зорка не би мрала згазила, а камоли да црепуљом тамо гађа некога? Још жену која јој је жељела све најбоље. Ко и ми....

- Јесте, Бога ми ! Прва лаж. Па погодак црепуљом у лице. По сред носа. Расцопи јој и носи и главу... Што је мени урадила не могу ти рећи. Подршку има и од мојих. Оца и мајке ми. Понекад и од сестре ми. Сви се удружише против мене. Дошао сам да ти се изјадам и пожалим. Другом немам коме.

- Нека си им рекао. Ја код Зорке немам куд. Видио си и сам. Поготово сад, кад зна, да сам учесник отмице. Било шта да јој речем, упутим савјет, неће имати вајде. Ти се притрпи мало. Исто тако и са женом ми.... Но, послаћу Радојку... Дако је Радојка уразуми? Треба да се договоримо шта да јој Радојка рече.

- Да негира све. Да је те лажи она жена потврдила Зорки од пакости. Да је и прича о Саву била пакост. Да има мржњу према мени, нашој кући, још од дјетињства. Да ја нисам хтио њену причу негирати уз инат мајци и Зорки, због њиног понашања и сумњи према мени и вама. Да је признање оне жене чиста лаж. Ти прво у то треба да увјериш Радојку. Да Зорка види да је у ту причу сигурна Радојка.

- Добро. Радојку ћу ја лако убједити. Да је у питању Анђа то би било тешко. Радојка је нешто друго.

Преноћио је Зорин муж у тазбини. Кад крену кући био је далеко испраћен од таста. Стигао је даље и не казавши да је био код Зориних. Чак не шће рећи ни ђе је преноћио. То Зорку много није ни интересовало. Први

пут је сербез спавала од оне ноћи кад је приведоше. Након отмице. Гледајући кроз прозор зета и мужа, мајка Зорина и стрина Загорка прокоментарисаше:

- Заиста су се слизали. Види ђевера, види? Милост са синоваца прешла на зета. Но, за мене, Симо је далеко одвајао по свему од овог Зориног.

- Вала је и мени нешто чудно оно њихово грљење и самопоштовање? И разговор успут? Ко да се нису испричали у кући? Још га испраћа тако далеко?

- Добио сина. Оног што га је годинама чекао од тебе. Ти му то не подари. Доби зета па му заузео мјесто сину... Чуди ме што одабра њега, а не Сима? То се ја питам?

- Лијепа ријеч и гвоздена врата отвара. Овај се улизује. Симо не. Симо се понаша као да је старио, па младио. Бог му узео дио ноге, али га је наградио са Анђом... Ко те тапше по леђима, тог се чувај. Тај ти ради о глави. Тако каже народна изрека... Види овог Зоркиног? Руку не скида са пунчева рамена!

- Узео ми те твоје ријечи из уста. Исто тако и ја мислим. Исто! И шћах то рећи. Побојох се да ми не замјериш. Зет нам је. Но, руку на срце, теби је пречи. А ја твоју ћецу, твоје шћери не одвајам од мојих синова, нити сам то икад чинила. Бог ми је свједок.

- Знам ја то Загорка, о Бога и Божију вјеру.

-XLI-

Радојка на полици. Нема неудатих старијих сестара. Удавача. Пријатно у друштву. Не сијела и прела иде увијек у друштву. На сијела са браћом. На прела са стрином Загорком. Браћа момци. Пазе на сестру, а при томе загледају ђевојке. Стасали за женидбе. Но, нешто не штима? Ђевојке мање лијепе од Радојке интересују момке. Имају и просце, а Радојка не. Чак момци ни погледе не упућују ка њој. То примијетише и Радојка и браћа јој. Браћа рекоше Загорки:

- Загорка, чудно је? Док идосмо на сијела и прела, на вашаре, са Зорком, за њу готово сви неожењени бијаху заинтересовани. Па просидбе. Радојки нико да приђе? За Анђом су многи момци луђели, упркос томе што није била за удају, и што је имала двије старије сестре. Знали су да још није стасала за удају. Радојка је љепша и од Зорке и од Анђе, по нама... Шта то има код Радојке те не привлачи момке?

- Наћи ће Радојка себи пара. Ја Богме не знам да је која удавача у овом нашем крају надмашила љепотом нашу Радојку. Има ли која љепша? Ако ви неку знате, реците ми? Ја да знам нема! Свако носи своју срећу. И удају и женидбу. И то зависи од среће. Неко има среће па нађе себи друга. Неко не. Проведу живот, израђају ћецу, у слози и љубави. У ратлуку. Чак и кад се не бирају. Но их родитељи удају и жене. Опет има их што се сами изабирају. Крену у живот из заљубљености и љубави. А онда окрене све наопачке... Све уређује онај одозго. Примјер су ове наше. Раздвојише Зорку и Сава. Па Анђа и Симо. Они се завољеше, а никад се нису ни видјели. Зорка је знала оног њеног и он њу. Просио је. Није га Зора напрасно одбила. Није! А Зора и онај њен никако да се сложе. Сваким даном су све даљи и даљи. Ђевер каже да Зора због неслагања са мужем мрзи и оца и мајку. Једино признаје Анђу за сестру и вас за браћу. Вас кажу обожава. И ја јој отпала од срца. Мене сматра непријатељем. Мисли да сам јој нанијела зло. А шта сам урадила? Само ћутала и прећутала оно што су јој припремали њени најближи.

После три дана од посјете Зорина мужа тазбини, из тазбине спремаше Радојку код Зорке. Отац је прије поласка убиједио Радојку, да она жена што је донијела приче о Саву, сад ради да завади Зорку и мужа јој. Лаже по селима како су Зоркину отмицу припремили и извели она и Зорин муж. Да су то радили плански и смишљено. Сад је припремила приче како би завадила Зорку и мужа јој. Оће да их растави. Мрзи фамилију у коју је Зорка удата. Та мржња је још од давнина. Од њеног ђевовања. Завидница једна, завиди што се Зорка добро удала и у добру фамилију. Још за добра, поштена, вриједна момка, из домаћинске куће. А строго јој забранише да прича да је зет долазио и преноћио код њих. Да то прећути. Зет то крије. Код Радојке дође до Зорке, те то Зорку обрадова. Зарадовао се и Зоркин муж. Надао се да ће Радојка умирити Зорку. Увјерити Зорку да је признање оне алапаче чиста лаж. Да је тако облагала и Сава. А понаша се као да о Радојкину доласку није ни сањао а камоли знао.

- Ене! Одакле ти Радојка? Које тебе виле донијеше до нас? Да нијеси ријешила да се удајеш? Дошла да зовеш на свадбу? И весеље? Добро дошла! – рече јој зет.

- У добру вас нашла зете. Од удаје нема ништа. Но се пожељела Зоре. Сеје моје. Па умолих моје да ме пуште да дођем. А много су затезали. Нарочито отац.

- Како су твоји? Како ми је пунац? Да се пуница није удостојила да зету пошаље гурабију?

- По мени није ништа слато. А сви су добро. И све вас су поздравили стрина Загорка и браћа ми.

- Што још ко не дође са тобом? Мило би ми било!

- Не знам! Мене су једва пустили. Кажу пут далек. А сама? А бога ми шуба је ићи сам на овако далек пут. На оволику удаљеност. Поготово мени што до сада без друштва и пратње никуд нисам ишла.

- Да се нису плашили да ми и тебе неко не украде ? И одведе? И отме?

- Можда ! Но неће. Нисам ја ни лијепа ни привлачна ко Зора, па да се око мене отимају. А за Анђу да не причам. Заинтересованих имала још од малена. Прије мене и Зоре.

- Љепша си ти од њих. И боља. Паметнија. У њих језици раде, а памет стоји. Но, није то важно. Ајде улази у кућу. Тамо ћемо наставити разговор. Улазећи у кућу Радојка настави:

- Код Анђе сам ишла са оцем. Било је лако. Сад сам се плашила да не залутам.

- Упућиваше ме правим путем чобани и чобанице. Успут. Стално сам приупитивала идем ли правим путем?

Зора је била одушевљена Радојкиним доласком. Сестра је сестра. Једна крв. Једну сису сисале. Од једне мајке. Кратка ђевовања. Па Зорка одмјерава Радојку од главе до пете. Пита се да ли се и Радојка прољепшала, или јој се то чини? Зажеље да бар она нађе момка по свом укусу и одабиру. Да се уда ће жели и за кога жели. Да не буде среће њених сестара. Да је отму. За немила и недрага.

Би све у реду док не осташе насамо. Поче Радојка да убјеђује Зорку у оно што њу убиједи отац. Па слуша Зорка. Прислушкује Зоркин муж прислоњеним увом уз врата.

- Доста Радојка, доста. Ни једну више.

- Сејо, све је овако како ти ја кажем.

- Одакле ти то знаш?

- Па прича се.

- Ко то прича?

- По Анђину селу.

- А ко то теби дотури?

- Па...па...тата неће чуо. Ишао тамо. Кад су то рекли, није свратио Анђи ни до Анђиних. Вратио се.

- А тако! Тата чуо. Тебе убиједио. А ти му повјеровала. Имала си вала коме и вјеровати.

- Зорка, сејо, сабери се. Како родитељи могу бити непријатељи својој ђеци? Како ?

- Мени јесу. Шуровали су са овим овђе, што тебе онако срдечно дочека. Ко да си њему сестра, а не мени. Чуди ме и твој долазак? И твоја прича? Приче? А да она гуја није долазила до вас? Да се жали на мене? Да вам покаже разбијену главу? И нос?

- Какав нос, каква глава? Разбијање?

- Оној лажљивици разбила сам тинтару. Црепуљу сам поломила о њену главурду. Само жалим што у овом свом јаду то не урадих у истом тренутку... Ниси то знала?

- Не! Одакле би знала?

- Па од оних што си дознала оно што ми причаш. Од оних што ти то исповиједаше. Од оних што те упутише да ми то речеш. Пренесеш. Да није касно, показала би ја и теби и оцу.

- Немој, селе, тако. Немој. Ја говорим оно у шта сам ја убијеђена. Што сам начула. Сазнала.

- То што ти причаш је лаж. Лаж оног твог тате коме вјерујеш... Кад мало размислим то је опет његова и њена сплетка. У њу су увукли и тебе. Не могу се отети утиску да је у тој твојој причи уткана прича твог оца? И твога зета? Татина миљеника. Ко да га је он начинио? И родио. Мени је ближа твог зета мајка од твоје мајке. Ко да ме она родила, а њеног сина да је окотила твоја мати. Стално се питам како онако добра жена да роди онаквог изрода? Сплеткароша и лажовчину. Код вас није ишао. Али сплеткари преко неког свог потрчка. Сигурна сам. Хоће да лажима замаже оно што је радио. Што су радили. И то што причаш урадио је преко оне сплеткарошке. Очерупане кокошке. Или да он није долазио код Вас?

- Не није. Ја га нијесам виђела.

- Лажеш Радојка, лажеш! То осјећам. И видим по теби. И немој случајно да ми помињеш ту тему, ако мислиш да преноћиш код нас.

Чувши младожења пријетњу Зоркину Радојки, уђе на врата. Да би спријечио повјерљив разговор сестара и признање Радојчино, да је он био у тазбини.

- Па Радојка, има ли који просац на помолу?

- Нема, зете.

- Ајде остани који дан код нас. Ићи ћемо на сијело. Да упознаш неког момка из нашег села. Да се ту удаш. Да будеш комшиница Зорки. Да тебе виде и упознају наши момци.

- Нити ћеш ту остајати, нити ћеш код нас сијелити. Сјутра да одеш одакле си дошла. Па ако те твоји пуште ти им иди на овдашња сијела. Од мене нећеш. Код мене си дошла. Ја се питам док си код мене... Треба још да и тебе натоварим на грбачу.

- Ћераш сестру из куће? – рече јој муж.

- Сестра је моја. Ћерам своју сестру а не твоју. Виђеле смо се. Попричале. Свак својим путем – рече Зорка мужу повишеним тоном.

Преспавала је Радојка код Зорке. Доручковала. Оседлаше јој коња. Спреми се за одлазак. Па се поче поздрављати. Најпосле са Зорком. Након што се изљубише и поздравише Зорка рече Радојки:

- Срећан пут сестро. Поздрави ми браћу. Пољуби их умјесто мене. Кажи да сам поручила да се жене. Неке себи нађу вољене и од кога ће бити вољени. Након тих ријечи Радојка крену. А зет за њом завика:

- Чекај Радојка да те мало испратим. Бар до главне цаде.

- Не треба – рече Радојка.

- Треба, треба. И пође зет упоредо са Радојкиним коњем, на коме бијаше узјахала. Гледа то Зорка. Подобро се замисли. Закључи да се поново ствара врзино коло око ње. Да су у том колу остали, муж јој, и да су уплели и Радојку. Кад јој се муж врати, упита га:

- Што сте се договорили? Колико вас је у групи? Ја нити имам оца, нити мужа!.. А вас упозоравам да оставите Радојку на миру. Њу не уплићите у ваше сплетке и лагарије. Бар она нека остане неповријеђена. Да тражи и нађе срећу сама. Да јој не тражиш ти, ни онај твој пунац. Назови отац. Да јој се не догоди оно што су јој преживљавале сестре. Да је не удају торокуше и њине пришипетље.

Тај њен коментар остао је без одговора. А изазвао је смијешак код Зоркине свекрве. Саосјећала се са Зорком и оферчила да јој отац не мирише чојством. Као и њен син. Од кад је угледала Зорина оца, осјећала је неку одбојност. Зорку је завољела. Обожавала је. Као што је завољела и Зорину сестру Анђу. Њену отвореност. Знала је да Анђа нема длаке на језику. Осјетила је она и нешто туге у Анђи. А та туга је због њене сестре Зоре. Па и сама је била тужна. Нема мирна сна кад је сазнала шта су јој урадили њен син и она торокуша.

-XLII-

Освануо је диван сунчан јесењи дан. Ниђе облачка. Зоркини насадили вршај. Гувно добро и истругано. Па и око гувна. Око стожера врте се четири упрегнута коња. Разгажавају још неовршену сламу. Дохваћа их до трбуха. Голем вршај. Зоркин муж ћера коње да трчећи разгажавају сламу.

Фијуче кандија изнад коњских рабата, али их не дотиче. Зорка бременита не прилази вршају. Обавља друге послове. По кући. Но се појави изненада мали бијели облачић. Све друго ведро. Прво направи ладовину. А онда удари киша. Јака киша. Праћена снажним и јаким вјетром. Не успједоше ни коње извести из вршаја, а огромна вода и јак вјетар однијеше жито и сламу испод коњских ногу. Разнијеше их око вршаја. По отави око гувна и вршаја. Гувно оста чисто. Ни зрна жита ни сламе на гувну. Кише није друго не би до око вршаја.

- Шта ово би? – питају се зачуђени.

- О, Боже ми помози !

- Од вршаја не остаде ништа. Све закисну па оде у ђавола. Све ведро, чисто, само нас задеси чудо. Само Алекса врше. И не види што се код нас деси и дешава? И даље ћера коње у вршају.

Како киша и вјетар нагло дођоше, тако и нагло несташе. Неста и облака. Изгуби се. Опет небо без облака.

- Неко је тешко згријешо те нас Бог овако казни? Оде онолико жито. Онолики рад око орања, влачења, ваљања, кошења па и нагођивања? Стиже нас нечија клетва.

- А зна се чија је, Бога ми!

- Чија?

- Ђевојачка суза. Не једне, но двије ђевојке. А можда и момачка?

- На чију клетву и сузе мислиш мајко? – упит Зоркин муж.

- Знаш ти то добро. Знаш и на кога мислим. Дај Боже да се на овом заврши. Зло рађање готово суђење. Спаси нас Боже од даље пропасти.

- Чудно? Није облачка. Свуда око нас се ради и врше, а код нас киша и невријеме? Ено Алекса врше, растреса, ћера коње у вршају, а не види што се код нас дешава и шта би? Окле але да се побију баш код нас? То нам ђаво однесе све – рече отац младожење.

- Треба ићи у цркву. Дати прилог. Помолити се Богу. Затражити Божији благослов. Ово је нека опомена Свевишњег, сигурна сам у то – рече му младожењина мајка.

Зорка ћути. Ништа не проговара. А поглед упиждрила у мужа. Из њега чита се све. Да је он крив за сву штету. Да је то његов гријех. Осјећа он тај оптужујући поглед на себи. Још прије погледа погодиле су га и мајчине ријечи. Нагло крену ка стожеру и коњима код њега. Ту су били привезани за стожер, док је невријеме бјешњело. Скиде куку, коње пушти, а конопац обави око стожера. Коњ халапљиво почеше зобити зрневље заједно са отовом.

- Бар се ви почастите – рече младожења коњима. У то код њих пристиже комшија Алекса. Своје оставио да раде око вршаја, а он дошао да види што им се то десило.

- Забога људи шта ово би? Ово је неко чудо? Код вас киша, невријеме, вјетар, а код нас сунце? Шта учине онолико мали и бијели облачић? И друго, није ни облачка ни кише? Све на брзину? Чуди ме како избриса сво жито и сламу из вршаја? Очисто гувно? Да ми је ово неко причао ја му не бих вјеровао. А ево видим. Ни причати не смијем. Рећи ће ми да сам лажов.

- Не знам комшија Алекса, Бога ми? Не знам? Ово је неко Божије давање или узимање? На добро или на зло? То не знам !

- Једино образложење треба тражити у причама старих. Да су се овђе на гувну побиле Але. Здуе. Кажу да оне могу ишчупати и стољетно стабло и однијети пут небеса. Право да ти кажем ја сам мислио да су то измишљотине. Но, ово што нам се деси, увјерава ме да тога има. Да су то неки доживјели и виђали. Па причали. Но им нико није вјеровао, као што и нама нико неће вјеровати. Што чујеш у свијету надај се у вијеку.

-XLIII-

Од како се вјенчаше, Симо и Анђа све ближи и ближи. Симо, који би некада ђунтрао, сад постао причљив. И шаливција. Анђа док се не вјенча била је тужна и невољна. Од вјенчања поправи се њено расположење. Увече, нарочито по вечери, настајао је смијех. Ни бабу Мару не остављају на миру. Највише Анђа. Каже нешто на рачун бабе, тако да све насмије. На Анђине досјетке смије се и баба Мара. Рекла би:

- Нека Анђо, нека Анђеле бабин. Даће Бог да и ти постанеш баба. Да имаднеш буљук унучади и праунука. Неко од њих наћи ће се да и тебе дирне, ко што ти радиш мени. Мене не дираше док ти не дође. А сад се удружили са тобом. Баба Мари то не смета. Напротив. Да баба Мара може расти умјесто што ураста до неба би израсла због вас. Толико ми годи ваша срећа. И пријају ваше приче... Једино ме чуди што Саво постаде ђутљив. Шта му би те се остави његових враголија и прича! То ми смета. Савову улогу преузела Анђа. А и једно и друго су у бабином срцу.

- У којем баба? У мом срцу, оном на лијевој страни, или у оном са десне стране? – упита Анђа.

- Ваљда човјек има само једно срце. Тако је баба начула од учених људи.

- Ја знам да ти имаш два срца. Једно иза лијевог, а друго иза десне сисе. Хоћу да знам која је страна и које срце Савово, а које моје?

- Да ти каже баба Мара анђеле мој право. У оба срца и са лијевог и са десне стране, ако ја имам два срца, налазите се и ти и твој ђевер Саво.

- А ће ти је Симче? – опет враголасто упита Анђа.

- Симо је у твојем срцу. А како је твоје срце смјештено код мене, и Симо је ту. Док га ти не избациш из твог срца, нека га тамо. Нема потребе да правим преграде, да би и Сима смјестила. Он се налази у твојој прегради, у срцу.

- Преграде су за прасад и телад – са осмијехом на лицу рече Саво.

- Благо баби, проприча и Саво. Врати се код нас и наше приче. Пробуди га Анђа и њена прича.

- Ђевере Саво. Баба је рекла само за Сима да има преграду.

- Није Анђо. Није. Баба је рекла да смо ти и ја смјештени у оба њена срца. И са десне и са лијевог стране. Да није тако, она би мене смјестила у једно, а тебе у друго срце. У ком би ти вољела да си бакину срцу? Оном са лијевог или оном са десне стране?

- Ја у лијевом срцу. Са лијевог стране.

- И ја са лијевог стране срцу. Зна баба да би се ми ту споречкали па и посвађали, зато је срце испреграђивала. Да се ми не би препирали. Је ли тако баба?

- Јесте! Јесте! Све је тако како ви кажете. Ја вас вала не одвајам. И Анђу сам завољела. Волим је колико и тебе Саво. Љутио се не љутио. Тако је. Ви сте обоје бабе Маре срца.

- Е мој Симо ? Ја и ђевер Саво смо у бабиним срцима. И њена срца. А шта јој ти можеш бити? Привезак. Ништа више. Привезак за бабе Маре срце. На тај Анђин коментар сви се засмијаше. Чак и Саво. Он се најдуже смијурio.

- Пушти Симо нека они причају шта им пада на памет, и шта оће. Ти знаш твоју баба Мару. Ко до сада, то и од сада. И сад. Тако ће бити све док баба Мара не оде на онај свијет. Сви сте ми подједнако мили и драги. Немам разлике.

- А кад одеш тамо, на онај свијет, шта ћеш ти радити? – опет враголасто пита Анђа.

- Гледаћу мога Анђела, моју Анђу, како ми на гробу ждије свијеће. На Задушнице. Ето шта. Још ће плуснути који гутљар ракије ближе споменику, да попијем коју... Но немој кад будеш полазила да ме посетиш и заждијеш свијећу заборавит да поведеш и Сима.

- Напоменућу му ово што ти рече, при поласку. Ко зна оће ли шћети послушати – рече Анђа грохотом се смијући.

- Напомена, напомена! Ваља упозорити. Од кад ти дође гледајући у тебе он слабо памти што му баба прича. Но, то и пристаје бабину Симчету.

-XLIV-

Чува Радојка говеда на пашњацима. Док се бавила радњама шара при плетењу из стада се издвоји и некуд нестане крава. Стеона. Треба да се тих дана отели. Тражила је Радојка. Вабила. Но не нађе је. У први сумрак мораде ићи кући. Без краве. Обавијести их да није догнала краву Јелуљу. Да је неђе нестала. Дају се у потрагу. Ноћ. Не нађоше је. Вратише се кући необављена посла.

У цик зоре кренула Загорка у потрагу. Пролазећи поред долинице обрасле шумом почела је дозивати Јелуљу. У честару налазио се изворчић воде. А изнад њега стјенчина. Испод стијене израстао велики храст. Гранат. Подебео. То мјесто мјештани зваху понор. Доби назив што вода из извора понире на два три метра ниже. Храст је био шупаљ. У њега су се увлачила и скривала чобанчад за вријеме киша. А уз њега чобани су за вријеме хладних дана ложили ватру. Поред те долинице пролазили су кад су је тражили и вабили. Но, она се није јављала. Прошла Загорка поред долинице а ни сама не зна што, врти се. Посумња да крава није отишла пити воду, па да се ту заглавила. Ето, да то провјери. У то стиже и Радојка.

- Ту смо је синоћ тражили. Није је било – рече Радојка.

- Да није дошла јутрос на воду? Није згорег погледати. Па се заједно упутише ка изору у честар. И где чуда? Стоји Јелуља, а испод ње сиса теленце.

- А ту си! Што се не јављаш? Отелила си се - рече Загорка. Па приђе до Јелуље. Она и не мрда. Гурну јој задњи крај у страну. И угледа веће изненађење. Између рогова Јелуљу и храста причуљен уз храст стоји вук. Правцати вук, још мртав. И тако мртва и причврљена уз храст држи га роговима Јелуља. Кад се отелила напао је вук њено теленце. Бранећи теле приклијештила је вука уз дебло. И није га пуштала из тог положаја. Читаву ноћ. Теле устало на ноге неолизано. Пришло вимену и само се подојило. Једва су Радојка и Загорка краву одвојиле од мртва вука. Вук већ укочен.

- Боже мој, како је ово могуће?

- Побјегла ти из стада да се отели. И ту се отелила. Вук је напао теленце. Бранила се и бранећи теле прибила је вука роговима уз дебло. И тако држала. Није смјела да га пушти. Види што је материнство. Ко зна кад се то дешавало и колико сати га је држала приклијештена?

- Да није жив? Може ли оживјети?

- Не Радојка! Ево пипни вука. Ладан и укочен. По вуку гледајући мора да се то десило синоћ. Иначе вук не би био ни укочен ни ладан.

- Онда Загорка поведе Јелуљу. Радојка за њом помаже теленцету да иде са Јелуљом. И тако дођоше дома.

-XLV-

Отишао Зоркин муж код комшије. Ракија по ракија па се понapiro. И окаснио. Тек око пола ноћи крену кући. А поред пута гробље. Уз саму цадy. Стотинама пута дању и ноћу је тyда пролазио. И никада ништа није ни примијетио. Иначе није био страшљив. Пијан тетyра поред гробља, још пјевyши. Но, чу наредбу која долазаше из гробља:

- Стој! Ово ми се нешто причини. Мртви нит говоре нит мроморе. Па настави ићи. Док из гробља искочи човјек. Обавијен бијелим чаршавом.

- Стој! Зоринoм мужy заледи се крв у жилама. И чу наредбу и види чoвјекa у бијелом. Још виђе како искочи из гробља, лако прескочивши oграду. Па стао ко yкопан. Човјек у бијелом из руку испусти двије канте пуне нечега. И то пред Зорчина мужа. Па нареди:

- Ово носи кући. Једну канту у једну руку, а другу у другу руку. Пpавaц кући. Не окрећи се. Ако се окренеш кући нећеш стићи жив. И yспут читај Очe наш молитвy. Ако то не будеш радио, са мном ћеш у ледарy. У гробницy. Ако испустиш канте до куће исто ти се пише. Па лаганим скоком прескочи oграду и уђе у гробље. Неста међу споменицима.

- Кад то чу и виђе, Зоркин муж брже боље узe канте у руке. Па крену кући. Нити се окреће нит смije. Моли се Богу и чита „Очe наш” А кућа подалеко, Скоро трчећим кораком стиже кући. Уз сами праг баци канте. А онда улеће у кућy. Блијед у лицу. Дошло му лице ко креч. Из њега не избија ни ријеч. А пијанства нестало. Истријезнио га претрпјели страх. Постаја мало на ногама па се стропoшта на патос. Паде у несвијест. Виђевши то укућани се узнемирише. Умивају га водом. И тако га растријезнише. Кад дође себи, yпиташе га:

- Шта ти је? Шта ти би? Зашто си тако блиед?

- Ништа...ништа. Дајте ми мало воде. Мајка га добро попрска водом, па му додаде да пије. Након пола сата исприча он укућанима шта му се десило. Запалише фењер па изађоше пред кућу. Кад тамо двије канте пуне камења. Врати се мајка му у кућу па вели:

- Е мој сине? Мртви не устају. Нити имају канти. Неко се тешко поиграо са тобом. Мртви нит могу говорити нит наређивати. Не треба се бојати мртвих но живих... Но, ујутру право да идеш до бабе Стане да ти салије страву. Па га смјестише у постељу. Три неђеље лежао је Зоркин муж у постељи. Сломљен од терета. Но и поред саливене страве, никако да се ослободи страха. Чак и по дану. А о том чу читаво село. Па и даље. Ишли су у гробље. Нађоше тамо гомилицу камења код гроба комшије Панта. Сређивали му око гроба, па остало ту. Нису је били уклонили. Уз гомилицу биле су прислоњене двије канте. У њих је шаљивџија натрпао камен и дао Зоркину мужу. Да су канте њине потврдили су и Пантови наследници. Имали су још нешто да доврше око гробнице, па зато оставили канте у гробљу. Правдаше се и клељали да Зоркину мужу нико то није направио из њине куће, чак ни из њихове фамилије. Да му је то неко направио и урадио коме се много замјерио. А можда неко и од шале. Можда неки сеоски ђилкоши што лутају удружени ноћу селом беспослени? Нека млађарија која није била свјесна шта може произвести њихова шала. Кад то чуше Зоркини дођоше у посјету зету. Да га виде и распитају се што је било. Дођоше стрина Загорка, отац и мајка Зоркини. Па и овог пута Зорка ни да погледа госте. Нити се са њима поздрави. Понаше се као да они нису ту, нити постоје.

- Шћери Зоро, што сам ти ја учинила? – упита је стрина Загорка. Но не доби одговор.

- Како си Зоро шћери моја?- упита је мајка. И она оста без одговора. Са укућанима Зорка комуницира, али са својима из рода не.

- Носиш мушко ! – опет Загорка рече Зорки.

- И ја мислим ! – потврди Загоркин закључак Зоркина свекрва. Осим стомака све јој друго ко у ђевојчице. Нека је здраво и живо, па било мушко, било женско. Млади су. У најљепшим годинама. Биће ђеце. Даће бог.

- Дај Боже! – рече Зоркина мајка. Но ти коментари не изазваше никакву реакцију код Зорке. Оста нијема. Преноћише они код Зорке и Зоркиних. Зет лежи. Не диже се из кревета. Но, сјутрадан кренуше ићи, а из кревета устаде зет. Да их испрати. И од тог дана поче устајати и шетати. И у лице почео се поправљати. Ишчежава страх. Испуњавају му се образи, који бијаху утекли, подобро упали, након страшне преживјеле ноћи. И сам схвата да се

неко страшно грдно нашалио на његов рачун. Можда неко од пакости? Па се данима лежећи питао ко би то могао бити? При испраћају пунца рече му:

- Неко ми се за нешто осветио? Колико знам никад се никоме нијесам замјерио. До Саву. Но окле би он знао да ћу ту ноћ наићи поред гробља? Сумњу имам на њега. По његову упутству. Може бити! Може бити! – одговори му пунац.

- Шта то може бити? – упита Загорка.

- Ништа Загорка. Ништа. Нешто ја и зет причамо. То није за женске уши.

- Толике милости и повјерљивости, до сада ја не виђех, до код вас двојице, између пунца и зета – искоментариса Зоркина мајка.

- Ђевер и зет имају неке тајне ? Крију их од нас ? Као њини мушки послови, који нијесу, за причу ни код најближих. Ко смо ми за њих? Зар ти нијеси Зорина мајка, а ја стрина? И зар он није наш зет? Нас не признају. То је ђеверу зет само. А зету је пунац само пунац. Другу страну не признаје... Нису приче за женске уши...

-XLVI-

Пошто је испратио пунца и друге госте уз њега, врати се Зорин муж. А онда оптужи Зору да је она узрок његовог страдања.

- Како ја?

- Фино ти! И твој Саво!

- Одакле Саво? Три сата коњског ода да пређе до тебе и дочека те у гробљу? Како знаде да ћеш ти туда проћи? И то налокан? Да си мушко ти не би носио канте. Срам да те буде. Још мене кривиш? Да ја нијесам била у бијелом и чекала те у гробљу? То да рече, па да ти неко повјерује, ајде. Но Саво из петог села?

- Нека сине! У праву је Зора. Не блати човјека ни дужна ни крива. То је само из те твоје маните главе. И из љубоморе на момка.

- Није мајко тако. Није. У то сумња и Зорин отац.

- То ти он тим лажима напунио уши? Или си ти то сам измислио. Умислио. Смислио. Е мој јадо! Да је умјесто тебе био Саво, он би том вампиру скинуо и плашт и откинуо главу. А ти напунио гаће. Јунак. Јунаштво? Ђе ти је оно јунаштво што се њиме хвалиш кад си мене отимао? Био би ти јунак да је уз тебе било десет њих. Можда ни тада не би ? И између њих би

напунио гаће. Тебе штогод да се деси неко ти је крив. Ја ти крива што си пијанчио читав дан и до поноћи? Што си ноћу ишао поред гробља. Што су се спрдали са тобом и твојим јунаштвом. Што ти мртви товаре камење да га теглиш? Још сам ти крива што је тамо неки Саво претворио се у тицу, па прелетио толику даљину, доспио у гробље и тебе испрепадао. Тебе ко да је родила она торокуша. Твој савјетник. Твоја миљеница. А ти њен миљеник. За тебе су требали довести њу. Шта ћу ти ја? Ви бисте се лијепо слагали и сплеткарили. Још да је са вама и онај што ме зове шћери. Ваша тројка задивила би свијет својим изумима.

- Била би ми мајка?

- А што је то немогуће код тебе и твога вољеног пунца? Шта? Испратио си га како би се договорили да опет љагати на Сава. И мене. Оволико дана не устајеш нити устаде из кревета и устаде на ноге кад ти дође пунац. Усправи те његов долазак? Подалеко га испрати. Подалеко? То рече па заћута. На причу мужа не обраћа пажњу. Искључила је и мозак и уши. А то је урадила из поштовања према свекрви која је погледом замолила да му не одговара. Док он прича своју причу, Зорка са свекрвом води дуги разговор. Кад схвати да га оне не слушају и он умукну. А онда постави себи задатак. Да протури причу да му је то урадио Саво из освете што му је отео Зорку. Па поче размишљати како да то учини? И одлучи како. Спреми се сјутрадан и оде у комшилук. У родбину код торокушених. Сједио је дуго. Исприча му да су му из тазбине долазили у посјету. Да га обиђу. Још да су донијели причу врло занимљиву. И могућу. Да за оно што му се десило оне ноћи крив је онај проклетник Саво. Из освете што му је преотео Зору. Нашао неког из близине. И они му намјестили оно. Данима су чекали да му нешто намјесте. Сигурни су у то да је то Савово масло. Није смио јуначки се са мном суочити. Па да се ко људи огледамо. Не би му живот ваљо ни пребијене паре. Радио је то Саво кукавички. Иза леђа. А наплатићу ја то Саву кад – тад.

- Ма ко ти то рече? Од кога ти то дозна? – упиташе га.

- Пунац ми рече. Он то сазнао. Хвалио се проклетник. Хвалио.

- Како се могао хвалити кад не збори са Зоркиним. Није долазио њима у пријатеље, са снајом Анђом? А би јој ручни ђевер ?

- Па њему није ни рекао. Рекао Радојки, Зориној сестри кад је била у посјети код Анђе. И то у повјерењу. Да не чује Анђа. Прави се Анђи добар, и запалио би и Анђу и Анђине. Укрива се.

- Ако је тако стварно је тај Саво ништавило? Одриче се свог ђетета, оног копиљана. Онда је уништио живот мајци оног ђетета. Жигосао је за

читав живот. Тебе скоро убио? Могао си од страха и пореметити у мозгу? Цаба ти то што си преживио. И толико терета донио кући, па ево прележа у кревету. Је ли ти ово први излазак из куће ко обоље?

- Није. Јуче сам устајао. Назор. Шапну ми пунац да га испратим. Има нешто да ми рече. Та љутња на Сава дигла ме из постеље. Размишљаам да одјашем до Сава? Да се разрачунамо, а се мало опоравим. Чекам да ми се поврати снага. А за ону рђу снага и не треба. Да је мени неко отео испрошену ђевојку, ја не би слинио ко он. У најмању руку запалио бих му кућу.

- Имаш право Бога ми. – зовикаше комшија. Након што је спровео што је наумио врати се кући. Знао је да ће све бити пренијето и распричано по селима. Још ће то и увеличати. Проширити. Радовао се што ће та прича доћи у Зоркине и мајчине уши. Па ће их тако увјерити да је истина оно што им је рекао, а оне га ућуткале. И би онако како је зажелио. Прво ту причу дотурише његовој мајци. И то у повјерењу. Комшинице завађелице. Но им она одбруси да је то лаж.

- Лажу. Нити тај момак има везе са тим причама, нити је уплетен. Није то могао урадити. На даљини је. А ко би то за њега учинио? Никога овђе и не познаје. И да је хтио није могао предвиђети да ће ми син у по ноћи наићи поред гробља. По мени то није урадио један. Но више њих. Течурлија, скитају ноћу селом. Обијесни. Утишали радови па беспослени. Но и то ће се једног дана дознати. Ко што се све дозна. Зорки о томе није ни причала. Но, за то чуо отац младожење, Зорин, свекар, па исприча за вечером.

- Ето сад чујте! Прича се по селу. Није то измислио Зорин отац, наш пријатељ, у што сумња Зора?

- Чуј тата. Ко ти је то год рекао – слагао је. Па да си то чуо лично од мог оца лаже. То су опет неке лажи. Лаж мога оца кога сам се ја одрекла. И овог твог потомка. Знам да је то потекло од њих. Од ког не знам? А зашто то протурају сазнаће се? Као што се дознало за сплетке и лажи око моје удаје.

- Може бити дијете, Бога ми? – рече кој свекар.

- Ко је то протурио кроз народ не знам? Но, ти Зоро за то не криви ни оца ни мужа. Ја не вјерујем да они стоје иза те приче. Убијеђена сам исто као што си и ти, да је то лаж. Смишљена исто као што си и ти, да је то лаж. Смишљена због заваде. Кога завађају ни то не знам? Можда оће да туре кост између Сава и нашег сина? То ме стра? Да те лажи не донесу неко зло? То рече Зоркина свекрва па заћута.

- Шта оно ти и зет држите у тајности, што ја и Загорка не требамо знати?- упита Зоркина мајка мужа.

- То није за женске уши.

- А како то мислиш? Знамо ја и Загорка да се нешто ради о Зорки. Или њеном мужу? Ка да смо им непријатељи? А ти пријатељ. Зет се теби повјерио, и рекао ти да скријеш од нас. Или си ти њему нешто повјерио, неку тајну, што ми нисмо упознате. Ала сте се слагали?

- Није баш тако као што ви мислите? Но нешто треба и прећутати. Није све за причу. Није.

- Ако је за ћутање и ми знамо ћутати, ђевере – рече му Загорка.

- Сад је ово вријеме за ћутњу. А касније ће изаћи на виђело. Но, ако ћете баш држати језике за зубима, да вам речем?

- Прије ћеш ти то обданити другима но ми. Још кад коју попијеш.

- Кад је тако ево да вам речем. Зет сумња да му је оно приредио Саво. Из освете, што му је оteo Зорку. Каже да су му то шапнуле неке птичице. Да он на то није помишљао. Но кад добро размисли може бити. Па и ја на успут мало размишљах. Бога ми и по мени то може бити истина.

- Ђевере не ћетињи. Како је Саво са толике удаљености могао то урадити? Никако. Па одакле ће Саво знати да ће наш зет те ноћи наићи поред гробља, па да га чека? Да му упрти камење. Да то њему није дотурила оно торокуша и лажуља, што олаја Сава, да има копиљана? Они имају нешто заједничко? Да опет зет нема умијешане прсте око те приче о Саву?

- Види се и по Зорки да нешто није у реду? Опростила би она наша све ово, да нешто друго нема, неки други разлог? Нешто што она зна, а ми не знамо?

- Богами пријети зет Саву. Да ће му то Саво платити. Чим се мало оправи. Па зато и шћех ово прећутати. Бојим се зла.

- Нека нам је зет, али она нема куд на Сава. Може доћи подвијена репа од Сава. Требао си му то рећи. А могу вам рећи да ми се овај Зорин муж нимало не свађа. За њега је Симо по свему и неко и нешто. Да није тако зар би могао повјеровати да му је Саво то намјестио. Па доказује да је мало у мозгу сужен. Можда је и награбусио ону ноћ, па га треба разумити. Ни паметну ни мушку оно се није могло догодити. Окле њему памет да би мртви могли устати и товарити камење у канте? Још да их дотурају живима. То ни женска памет не бих прихватила. Зато причате кришом о нечему што је немогуће и недоказиво.

- Добро слушај Загорка што ћу ти рећи. То сам ја зету рекао, што ти мени говориш. Но ме он убиједи да је то могло бити Савово масло. Рече да је те нечасне радње Саво платио да ураде, неким из његовог краја. Да су они Савов план спровели у дјело.

- Е, мој ђевере, баш си поћетинио. Кога то Саво познаје у његов крај? Никога! Ко би тако учинио нешто за Сава? Нико! Па на кога то он сумња из његове близине да је ради Савових пара то хтио урадити? Ко су му сумњивци?

- Сумњу сад засад нема ни на кога. Још.

- Ето видиш. Све лаж до лажи да оцрни Сава. Мало му би што оцрње Сава за коpile и ону његову мајку, но још и ово. Кушље га ни терете, ни оптужују. А знају они ко је ђетету отац. Но, имају дебео разлог да то крију. Да је Савово дијете засигурно не би крили.

- Све си у праву. За све, Загорка – рече јој јетрва.

- Можда жена није? Ти заборављаш да је Загорки Саво својта. Ближа. Зато га она брани. То ти не пада на памет.

- Не браним ја Сава по својштини. Но гледам и расуђујем по оном што знам. Зар би Кушље ко комшије пошле Саву у сватове да ми је он унесређио дијете? Не би! Мрзјели би га! Не мрзе га! Друго? Зар би Кушље долазили ко комшије овђе у пријатеље, у првичи са Анђом? Не би? Нешто је друго у питању што наш зет, а твој миљеник и она женетина облагаше Сава. Што пореметише Савову и Зорину срећу? Видим ја да је Зора удајом несретна. Види јој се и на лицу и по понашању. Све друге поштује осим мужа. Помирила се са судбином да живи у тој кући, без љубави и слоге са мужем. А и оно што показује према нама није без разлога. Ви сте је издали. Да ли другоме без њене воље и жеље. Ја себи не могу опростити што је не упазарих на отимачину. Не помогах јој да се склони, док они оду. Нимало јој не замјерама што ме сматра непријатељем. Што ме не сматра више стриним. И јесам била њен непријатељ. Пуштила сам је низ воду. Ћутах и прећутах ђетету оно што нисам смјела прећутати. Зар оволике године Зора није заслужила да је спасим и да је не издам? Јесте. То ме боли. Ноћима плачем због Зорине издаје. Од дана њене удаје срце ме боли. Никако да престане. Нема ни тренутка веселости у њему. Нема ништа да ме ублажи моју кривицу. Бол за Зорком не престаје. Други бол је за Анђом. Анђелом нашим. Та је бол мања. Завољела је Сима. То ме тјеши. Осјећам да је Симо човјек и по. Ако ми је Саво својта, Симо није. Није био док се не ожени са Анђом. Док нам не постане зет. Боли ме срце за Анђом кад помислим шта је све преживјела док је нису привјенчали за Сима. Нека им Бог подари

срећу и Зорки и Анђи, а мени нека опрости гријех. И гријехе. Грешна сам што ону ноћ уставих синове и Анђу да не преотму Зору. И за то се ја кајем... Ето рекох вам што ми је на срцу. Што ме тишти. Загорка није више оно што је била. Није. Није стрина Зоркина. У праву је Зора. И нека ме мрзи. Има право. Нека ми не опрашта. Крива сам. Ако не колико ви, али крива сам. Шта ви осјећате и мислите то не знам? Ближи је колијер од кошуље.

- Загорка... за све си у праву. Ни мој јастук није сув изјутра, од тог дана. Лијем сузе и кајем се. Прекајати се не могу. Схватила сам да то нисмо смјели учинети Зорки. Па све да је онај копиљан био Савов. Растурили смо двоје што су били одлучили о својим судбинама. Сад пате и Зора и Саво. Све ми Анђа испричала. Све. Што се тиче Сава. Зорину патњу видим јој на лицу. Не треба ми прича. Ни мени онај Зорин не пријања. А њему, овом ту, ко да је рођени син. Богами и о моју душу, Симо ми је много ближи. Нити се утура нит указује. А овај Зоркин чиста улизица. Да му пунац понуди овчи брабоњак би му га за атар појио – рече Зорина мајка, па проли сузе. Даде одушка и причи и осјећајима и сузама. И оном накупљеном што доживје док су били код Зорке, од Зорке. Након тога и Загорка заплака.

- Што то плачете? – упита Радојка улазећи у кућу.

- Ништа шћери, ништа!

- Како ништа ? Не плаче се без ничега? Но од невоље. Из жалости. Може и из радости. Постоје и сузе радоснице.

- Не питај шћери? Зора на нас не окрену ни главе. Не види нас. Не чује нас. Зато њих двије цмиздре. А Загорка, Загорка? Нијесам очекивао толики бијес код тебе, ни од тебе? Толико бијеса ниси излила за све ове године, колико показа сад. По теби за све сам ја крив. Ја Бога ми то не осјећам. Мислио сам добро Зорки. И мислим. И зет ми је по души. Вријеме ће показати да сам у праву. Средиће се односи између Зоре и зета. Између Зоре и нас. Живи били па виђели...

- Из твојих уста у Божије уши, да Бог да, завикаше Загорка, Радојка и Зоркина мајка.

-XLVIII-

Опорави се Зоркин муж након шест седмица. И то добро. Напустила га и претрпјели страх из оне ноћи. Но, клони се ноћних шетњи. Одлазака на ноћне сједиљке у комшилук. А кад оде увијек му то неко напомене. Након

тога коментари. Па му то смета. Дадоше му и надимак Вампир. Најприје без његова присуства, а послије га почеше звати тим надимком и у његову присуству. На једној сједиљки исприча он да зна ко му је то учинио. И намјестио. Но ћути. Чека да му то врати. Тренутак чека.

- Што га кријеш и скриваш? Ја да знам, а да ми је тако нешто учинио, ја га не бих крио. Рекао бих народу. Бар бих га спријечио да тако нешто још неком не уради.

- На даљини је. Па не могу да га достигнем. Не кунем се, платиће ми он, и то својом чапром.

- Богати не будали. Није нико из даљине дошао у наше село да шуња ноћу по нашем гробљу. Још да тебе товари? Но си ти још добро прошао. Натоварио те са обадвије – стране. Да не крива. Могао ти је још ставити наутрешел?

- Вала и ја молим да то није родио нико са стране. Можда је то тебе Зорка испрепадала, да не луташ, пијанчиш, но, да се савијеш кући.

- То ће најприје бити. Ожењен, медени мјесец, и ти отишао у село да пијанчиш? Нашла ти жена лијек за пијанчење и лутање.

- Зато он крије препадача? И вампира?

- Није Зора. Није – рече Зорин муж, након ових коментара.

- Да те није неко из твоје тазбине, по Зорину налогу?

- Није вала, ни из тазбине.

- Зорка није! Тазбина није! Са стране, кажеш. Наших нема у осумњиченим? Па ко је? Што то кријеш?

- Нека се не зна. Знаће он док га моје руке шчепају. Чуће се! Можда га ни у животу нећу оставити ?

- Не бој се кује која лаје. Та не уједа. Но оне што те шчепа одма за новацицу. Тако кажу. Тај тебе није пријетио. Но радио и урадио. Да ти опет не страдаш од њега. Ућерао ти страх у кости, па не смијеш да га поменеш. Ни њега ни његово име не смијеш поменути. А пријетиш му.

- Сазнао ми пунац. Па ми га рекао. Хвалио се проклетник. Ја му отео Зорку. Није смио на мегдан. Уш. Но се чинио Вампиром. Гркљан има да му ишчупам кад се сретнемо. Гркљан.

- Теби тај Вампир попио и оно мало разума што си имао? Не булазни јадан. Ће особа са толике даљине да тебе чека у гробљу. Знао он кад ћеш наићи па те чекао. Ја ти не вјерујем ни у једно, ни у друго. Ни да ти је то рекао пунац, нити да је крив тај што га окривљујеш. Уосталом да је долазио неко би га видио. Не би остао непримијењен. Село пуно народа.

- Чуо сам за тог момка да је силан. Окретан. Ваљан и ваљаст. Јак ко

бик. На коњу у трку се окрене у седлу. Зајаше наопако. Па се врати. Не силази са коња, но онако у седло. Лако се овђе и хвалити и пријетити. Но, да не дођеш подвијена репа од њега ако га сретнеш. Знамо твоју храброст. Надалеко се чула. Ђе ти би снага и храброст ону ноћ. Ногавице си засро до опанака. Ћути Бога ти.

- Ево вас овђе. Ево и мене. Ако њему не ставим и не набијем канту на врат не био ја, ја, но пас за колцем. Чујете што вам рекох.

- Чујемо. Но ђе ћеш га наћи? Треба дан ода до тамо. А, ко зна ђе ће он бити тај дан. Тачно треба ти дан да одеш и да се вратиш. Ако се вратиш?

- Не бацај љагу на човјека. Заслужио си да ти свашта учини. Али није. То ми сви знамо. Не дирај мечку под реп.

- Неко јесте, ако он није? Али знам да је то он урадио, тако што је потплатио неког? На тај начин је то урадио.

- Кога он познаје из нашег села. Кога? Ко од нас зна њега? Нико! Само умишљаш? Но, ако он то чује може доћи, да те још и испребија. Да доживиш још и то, поред овог што си преживио. Не плују се људи ни криви ни дужни. А, прича се свашта по селу. Да су га набиједили да има сина копиљана... И још штошта? Но примири. Не тражи ђавола. Вампира си упознао. Не тражи познанство и са ђаволом.

- Шта се то још прича?

- Да твога масла има у тим оговарањима. Ето шта. Да си са лажи и клеветама позван од Зориних да је отмеш. Да су те лажи потекле од тебе и твоје комшинице. Оне што је удата у тај крај одакле је тај момак. Да се она исторокала и одала све... Ето, ја ти то рекох, да знаш. Има тога још...

- Све су то сеоске лажи и клевете!

- Кад се ради о теби, то је лаж. Кад се ради о оном момку, по теби, то је истина. А истина је само једна. Да су се код гробља придесили тамо неки. Да су те чули како долазиш, па се нашалили. Па сад не смију да признају, знајући да си ти настрадао. Но, временом ће се и то дознати. Ни они нису остали незапажени. Сваки гријех кажу има и очи и уши. Но ћути, да се касније не стидиш својих прича и клевета. И ћоравих пријетњи.

Наљућен тим ријечима напусти Зорин муж друштво. Устаде при поласку и рече:

- Чућете и сазнати ћете ко сам ја. Још ме не познајете добро? А тај што га браните и штитите, нека је далеко, има да ми плати. Памтићете до гроба. Ако не и у гробу.

- Свучене будале.

- Попио му Вампир мозак. Шупља глава.

- Бога ми после овог, ја сумњам да је он то умислио. Да је призрио. Ко зна.

-XLIX-

Код Сима и Анђе сваким даном стање се поправља. Анђа све задовољнија удајом. Симо озарен што је добио за сапутника тако дивну особу, као што је Анђа. Љепотицу. Добре душе. Разбориту и духовиту. Увијек насмијану. Па то своје расположење преноси и на друге. Једино не на Сава. Зна га насмијати својим досјеткама. Но то траје кратко. Све више и више повлачи се у себе. Замишљен. Живи у неком свом свијету. Друге не пушта у тај свијет. И то тако би док у кућу не дође комшиница Кушља. Срела се са оштроконцом коју је хтјела ђепаничити. Ни слова код комшије. Торокуша је тамо Кушљу испровоцирала. Опет због унучета. Није издржала провокације па је оштроконци плъуснула врућу кафу у очи. А онда јој пун тањир туршије са стола залијепила за лице.

- Што ти то шће? – упита је баба Мара.

- Како нећу? Лаже. Олајава. Осуђује недужне и клевеће. Ишла је у род па тамо лагала како сам јој ја рекла да је моје унуче Савов син. И то јој мало било, но лагала, да сам Сава клела, још ударајући камен о камен на раскрсници. Па се хвали тим лажима. Не издржах њене лагарије. Најприје сам ћутала. Била ријешила пексинуљи да ништа не одговарам. Нисмо ни причале од оног дана кад је сиктерисах из куће. Одлучила била да јој дам одговор на други дан и на друго мјесто. Да не кварим славско расположење код комшије. Ће да правим џумбус на туђој слави? Но ме погоди кад поче лагати да сам вас клела. И Сава. Још ударајући камен о камен. То ме погоди. Не мога претрпјети то и учињех оно што сам урадила.

- Е комшинице, комшинице! Који је то пут како је лемаш? Колико знам још једном си је била и гранатала. Неће раније. Да сам ја на твоме мјесту, ја се не бих узрујавала. Има она народна изрека, кад пас лаје, вјетар носи, мени ништа не доноси – рече Анђа.

- Да је само то Анђо?

- Шта? Има још нешто?

- Има. Има. Прича и друге приче а које се и не односе на мене. Но на вас. Вашу кућу.

- Што оће од нас? Ми нити јој сметамо нити смо јој нешто урадили

лоше. Но и до сада је много јада нанијела нашој кући, са подметањима и лагаријама.

- Сава не оставља на миру. Рећи ћу вам. Да не лажем потвдиће вам и други. Гости са славе... Прича како је Зоркина мужа, а твога свака, по ноћи напао Вампир кад је пролазио поред гробља. Дао му је наводно пуне канте камења и наредио му да то носи кући. И то трчећи. Па он то учинио. Био је због тога ептама у кревету. Што од страха што од терета.

- Какве то везе има са мојим Савом? – запита баба Мара.

- По њој има. Каже да то није био Вампир. Но, ваш Саво. Прерушио се у Вампира. Светио му се због Зорке. Зато што му је Зорку преотео.

- Нека лаже колико хоће. И шта оће. Сачувај нас Боже те жентураче. И њених прича. Моме Саву та њена прича неће нити може ништа наудити – одговори баба Мара.

- Е, да је само то?

- Зар има још?

- Како да нема... Прича да је Анђин зет долазио у тазбину. Код Анђиних. Клео се да ће доћи код Вас. Намјера му је да се обрачуна са Савом. Да му врати мило за драго. А на питања неких, не мене, откуд зна да је умјесто Вампира био Саво, тврдио је да се тим Саво хвалио. Рекао му то Анђин отац. Однекуд дознао за хваљење. Ваљда му рекла Анђа. И то у повјерењу.

- Е нека си је замалтала тим тањиром и залила врућом кафом ! Ево овако стара, да сам ту била, допунила бих те. Радила би и ова моја тојага.

- Немојте кумим вас Богом да то чује ђевер Саво. Могао би што учињети. Не би издржао и те лажи и клевете. А нису ни примијетиле да Саво сједи до прозора, са спољне стране зида. И да је све чуо. То је све Анђа пренијела Симу. Договорише се да те лажи прећуте. Да то Саво не би дознао.

Од те вечери Саво заћута тотално. Ништа не проговара. Само ћути. Ради и оно што не треба радити. Тиме пригушује свој бијес. Стишава га радом. Но никако да тај бијес отисне од себе. Не може ни Зорку да преболи. Још те лажи. Мало им што ме раздвојише од Зорке са лажима, но га још повампиреше. Начинише Вампиром. Прва на Саву осјети промјену Анђа. Па непомену Сину и пријети:

- Он зна шта му се прича. Да то прича и пријети проклетник Зорин. Неко му пренио од мусафира са славе сигурно – рече Анђа.

- Шта да му речем? Неће ништа да проговори. На све моје коментаре, причу, одговор је ћутање. Плаши ме оно његово ћутање – рече Симо Анђи.

- Саво шта је то теби? Зашто само ћутиш? – упита Сава баба Мара. Саво не да одговора. Устаде и изађе из куће, ћутећи.

- Питај га ти Анђо. Тебе поштује. Можда тебе нешто рече – замоли баба Мара Анђу. На то Анђа изађе из куће. Он стао под крушку крај куће, окренут леђима кући. Приђе му Анђа.

- Ђевере Саво! На њене ријечи он се окрену.

- Што се то задњих дана збива са тобом? Чак не разговараш ни са бабом Маром? Ено остаде плачући? Мене замоли да те ја питам, зашто си стално љут?

- Анђо, иди у кућу. Тебе изгледа није страх од Вампира? И баба Мара да зна да сам Вампир бјежала би од мене. Вампири крв испијају.

- Ти знаш за те лажи и клевете ђевере?

- Знам! Чуо сам вашу причу ону ноћ кад причате са Кушљом. Сједио сам на клупи поред зида до самог прозора... Да знаш Анђо, да сам одлучио, да се баш повампирим. Прије умирања. Да онај твој свак – зет упозна добро Сава Вампира. Но немој се зачудити, ни наљутити, на ђевера Сава, ако Вампир посјети и твог оца... И сад се кајем што му не запалих кућу. Што је не приждих. Омете ме Загорка. Молбом и прича да је кућа и њене ћеце. Да сам је приждио твој отац би сад правио кућу. Не би имао кад бавити се Вампиром. Нити би ме повампиривао...

- Ђевере Саво! Ја тебе разумијем. За све си у праву. Схвати још нешто. Ниси само ти повријеђен. И Зора је. Ти живиш окружен љубави породице. Брата Сима. Чак и мене, твоје снаје... Замисли да живиш са неким кога мрзиш? Исто од свег срца. Па да још са њим дијелиш постељу. Како је њему? Проживјела сам и ја муке. Отимачину Зорину. Моје отимање. Сазнање да су издајце и Зоркине, и моје, наши најближи, отац и мајка. Па моје муке мјесец и више дана код твојих. Твоји ме довели теби. Ти не шће. Немам куд ни мојима, нити могу остати код вас. Па ме Бог обрадова. Удадох се за Сима. Знај ђевере Саво, да ће и тебе Бог наградити. За преживјеле муке. Нечим ће ти залијечити нанијете ране? Чуо си кад су цигани играли и пјевали кад је киша падала. Кад су упитали што то раде, они одговоре, радујемо се киши што пада. Иза ње ће сигурно огријати сунце... Даће бог да и тебе огрије сунце. Оће ђевере Саво сигурно. Приђе до Анђе Саво. Загрли је.

- Хвала ти Анђо. Знам ја за Зорине муке. И горчину. То исто преживљавам и ја. Имам мању муку од ње. Не дијелим постељу са неким кога нити подносим нити волим... Мислиш да су мене Анђо мучиле само моје и Зоркине муке? Колико сам патио због нас... толико сам патио и због тебе... и твоје ситуације. Једина утјеха је што се сродисте ти и Симо. Једино ме смирује кад видим тебе и Сима да сте срећни и задовољни. Друго ме ништа

не задовољава. Нити ми може дати тренутка одушка, ни мени ни мојој на-паћеној души... Но иди свом Симу. Остави мене у мојој патњи и болу. Без обзира што си ти мени сна и што заслужијеш моје поштовање, ја морам спријечити твог оца и твог зета, да ме блате. Да ме претварају у Вампира.

- У томе сам сагласна са тобом. Ти се мораш бранити од напасти. Свјес-на сам. Да ли мој отац има удјела у томе распитаћу се? И да онај проклет-ник Зоркин и ова наша трачара су нико и ништа и тога сам свјесна. Да ли се њима заиста придружио и мој отац, то не знам. У то сумњам? Знам да стрина Загорка ту нема удјела. Ни моја и Зорина браћа. Невини су у сваком погледу. Ни данас не могу прежалити што Зору не повратисмо ону ноћ. Што је не преотесмо прије но је кући одведоше отмичари.

- Знам и ја то Анђо. Знам. Но исто знам да ја више нисам онај Саво. Нешто у мени кува? Кипи ми у мозгу. Никога нема око мене. Џаба вам што ви вриштите? Ја вас не видим и не чујем. Око мене је само магла. У њој не могу да се снађем. Да испловим из те магле. Нема излаза. А зидови, иако од магле све су чешћи и тврђи. И без врата и прозора... Молим те Анђо, врати се у кућу. Остави ме сама. Реци баби Мари да ми опрости. Бјежим од ње. Да јој не би као Вампир испио крв. А Бога ми свјестан сам да јој пијем крв овим мојим понашањем.

-L-

Пролазе дани. Готово непримјетно. Зорка у поодмаклој трудноћи. На лицу код Зорке нема промјена. Као да није трудна. Са укућанима све је приснија. Нарочито са свекрвом. Завољеле се. Упркос чињеници да вјеко-вима снаје и свекрве су у сукобу. Па су пјевали:

Ој свекрво дугорога, одбићу ти оба рога.

То неслагање снаја и свекрва је сукоб генерација. Но овдје је изузетак. Уз Зорку је прионула и ђевојчица од три-четири године. Из фамилије. Ђе год Зорка, ђевојчица за њом. Кад сједе Зорка, ето ђевојчице њој у крило. Зорка је мази. Испуњава ђевојчици све жеље. И плете јој плетенице. Њено запиткивање онемогућава Зорки да тугује. Да се нервира због ситуације у којој се нашла. Ноћи су тешке. Тегоба и несаница. И кад није у сну и кад спава пред очима јој Саво. Не може да га заборави. Да га преболи. Ни

даљина ни вријеме не могу да то учине. Са мужем прича само пословно. Нема излива њежности. Отворена нетрпељивост код Зорке. Види у свом чоеку само љиговост. За свако његово изливање љубави остаје равнодушна. Умјесто да јој лијепе ријечи пријају, оне Зорку чине нервозном. Приписују јој то њеној трудноћи. Зорка лако трудна обавља и тешке послове. Годи јој тежина. Умањује тугу, сјету, раздражљивост.

Не осврће се на упозорења, да труднице не треба да раде тежачке послове. Нарочито ако су упућене од мужа јој. На његова упозорења Зорка наставља радити још жешће. Пркоси му и са тиме. Све јој смета код њега, и од њега. Не зна зашто? Ни у постели са мужем не разговара. Због тог Зориног понашања Зорин муж жалио се мајци:

- Проћи ће је сине. А се породи несташе то. Ту стиже још брига о ђетету. Те ће обавезе око ђетета учинити да заборави све ружно. Оно што сте јој урадили. И што је још увијек тишти. Стрпи се још мало. До порођаја. Ја ту њену отимачину никад не помињем. Нити улазим у ваше приче. Зато она мене поштује, обожава, а Бога ми и ја њу. Ти твојом причом о отимачини само дољеваш уље на ватру. И себе и њу чиниш нестретном. Ја бих девет пута била гора према теби од Зорке, да сам на њеном мјесту. Много је повријеђена. Много! Родитеље замрзла. Мрзи их више но икога. Види се. Не опрашта. Кад јој поменете родитеље њој се поглед заледи. А из очију избија мржња. Нарочито то се види кад јој поменете оца. Дај Боже да му икад опрости! Зар да они наруче отимачину. И за Зору и за мене то је несхватљиво! Пропречаће она са њима, а ко зна оће ли им опростити! Неки дан рече ми, а да је нисам ништа питала, да им неће прага преколити. Размислиће оће ли им и на сахрану ићи ако умру прије ње. Једну једину свијећу неће им запалити. Кад ми то рече, виђех неко олакшање код ње. Ваљда дала одушка себи. Ја јој нисам на то ништа рекла. Да их браним замјериће ми. Да то речем да то не би требала учинити због народа, браће, сестара, и на крају због своје ђеце, једно је на помолу, ни то у ово вријеме она не би разумила. Зато сам све то прећутала. Није се љутила ни наљутила што је остала без мог коментара.

- Жали за оним Вампиром? За оним несојем. Што је умало не уништи. Те замало не замакох под земљу.

- Не помињи то сине више, кумим те Богом. Ко може повјеровати у ту твоју причу? Ко? Ма нико! Знам да ти је то рекао њен отац. А можда си и ти умислио или измислио! Ако ниси ти, онда је он, али је то лаж. Чиста измишљотина. За те ваше, твоје приче, сви се смију и подсмјивају. Ће да те у нашем гробљу чека неко да те престраши? Да би дочекао да ти наиђеш,

што у глуво доба, морао је живљети у гробљу мјесецима. И бити сигуран да ћеш ти наићи? Те твоје приче, све више продубљују јаз између тебе и Зоре. Између Зорке и њеног оца. Недај Боже да Зорин отац ових дана дође код нас. Сигурна сам да Зора не би ћутала ко што је то радила, па ћутећи одобравала његово присуство. Бојим се да би га сиктерисала. Ни твоје ни Зорина оца приче не пријају ни приоњају мени. А камоли Зорки! Знаш да је њена замјерка већа према оцу него према теби, чак и према мајци. Док за друге укућане нема замјерке. Опростила је и нашим отмичарима. Твојој дружини.

- Ако дође Зоркин отац опоменућу га, да то не помиње, нити о томе да прича. А нећу ни ја.

- Бојим се да вас Зорка о том не упита? Пчелица је Зора. Како искуша тебе и ону твоју ортакињу. Она иде директно у чело. А шта ако приупита, ко измисли још да је Саво био умјесто Вампира? Какав одговор ви можете дати? Ни теби ни Зорину оцу ни Бог помоћи неће, ако било шта речете, или, ако то прећутите, плашим се да би могла рећи нешто непримјерно, што се не смије рећи ни оцу ни мајци. Па ни мужу... Зато ти њему поручи да ових дана не долази до нас. Боље спријечити него лијечити. Ране које би вам Зорка нанијела, не би излијечили до гроба. А Бога ми ја бих била на Зоркиној страни.

- Ти као да имаш нешто против мог пунца? Не желиш га у кући?

- Не жели га његова крв. Његово дијете. А да ти право речем, не свиђа ми се ни он, ни његово понашање, ни оно што је приуштио своме ђетету. Не смета мени његов долазак. Но ми не прија. Нарочито због Зоре. Кад га угледа изобличи јој се лик. Заледи се тако у грлу сатима. Док јој отац не оде. То сам примјетила. Ни њено лице, ни њене очи не лажу. Одају оно што она осјећа. Ја осјећам сине, да Зора има више људкости у себи, но ти и твој пунац заједно. Зора је једно племенито чељаде. Она никога не олајава. Неће да коментарише ни оно што се ње тачно тиче. Оцу и мајци не пребацује што су јој учинили. Не помиње их уопште. Трпи све у себи. Бојим се да једног дана не пукне, ко онај дан, кад црепуљу сломи оној о главу. Да то не уради оцу и мајци. Зато одбијте од ње. Помирила се са судбином да живи код нас. Лиже сама себи ране. Не тражи лијека ниоткуда. Нити од кога. Теби је лако. Добио си оно што ниси заслужио. Па онда забадаш трн у здраву ногу. Опасуљи се сине. А за забадање трна припоможе ти пунац.

Пред порођај Зорин у госте јој дођоше Симо и Анђа. То толико обрадова Зорку да јој очи засужише. Лице блесну. Осмијех са лица не нестаје. Но се усталио.

- Како напредује трудноћа, Зоро?- упита Анђа.

- Добро секо. Добро. Понекад осјетим да се копрца у стомаку. Но немирко ми не прави проблеме.

- Ако је немирно, онда је то сестрић. Може бити и сестричина? Можда личи на Анђу? Причали су ми да да сам била још као новорођенче немирка. Прије но су ми обули опанке. За касније се зна.

- Причали су. Ја се не сјећам твог немирлука као бебице. Знам да су говорили да си мушко што би правила и задавала јаде фамилији. А оно обрнуто. Теби јаде зададе фамилија. А не мислим на Симове и Сима. Но прије њих, они... Мислим да ми Симо неће замјерити. Разумије шта оћу рећи.

- Симо на Зорку да не личи?- завика Зорин муж.

- А што то зете? Што? Од моје секе нема бољег створења, нити боље сестре. Вала њене доброте нема ни међу вама овдје, нити је било тамо, док смо живљели заједно. А да не говорим о некој трећој фамилији.

- Ја тако осјећам. Мени су много бољи они што сам сада код њих. Нит кријем нит шијем. А теби није мјесто да се мјешаш, нити уплићеш ће ти мјесто није... Ако су ти трећи бољи за тебе, но што су били за мене, у праву си! - Завика Зора.

- Твој отац, а мој таст, за мене Анђо је неко и нешто. Прво је имућан. Промисљен. Увиђајан. Присан. Гостољубив.

- Добро, добро зете. Можда си ти у праву. Јеси, ниси није ми брига. Ено ти га. Ти умјесто да имаш једног оца ти имаш два. Чујем да се испраћате и балите при одласцима и доласцима. Ваљда жали што ми Бог не подари мушко дијете но три шћерке. Па прионуо уз тебе... Добио сина по жељи. Вољи. Као по наруџби...

- Нека Анђо. Остави се те приче. Да тебе нешто сека Зора упита? Јеси ли ти припремила нешто?

- Нисам ја сама Зоро. Но и Симче. Није поодмакла трудноћа, па се још не примјећује. Фала Богу ја немам мучнина, ко што то имају друге труднице.

- Сретно било!- завикаше сви присутни.

- Хвала! Хвала!- одговорише Анђа и Симо. Испред ноћи устадоше

Симо и Зорка. Хоће да иду. Но не да Зорка. Зауоставља их на конак. Можда би и отишли да Зорка не рече Симу:

- Брате Симо... не зете. Останите ноћас код нас. Ноћите. Замркли би на путу. А мене јутрос огрија сунце кад вас виђех пред кућом. Ти знаш брате да Зорка нема ниђе никог до сестре Анђе... И она два брата од стрица. Њих сам се пожељела. Они ми не долазе. Изгледа да се нису зажељели Зорке? Они да оће имају ће доћи. А ја немам ће отићи. А знаш зашто? Жељу би имала да дођем до вас, до тебе и Анђе, а знаш да је то немогуће. Још сам и носећа. Нема путовања трудницама на дуг пут... Још штошта? Па ми је пут затворен. Останите, остани због мене. Не квари ми радост што сте ту... Дај да будем са Анђом до сјутра. Да ја будем мало сретна. Да уживам у вашој срећи. Анђу немам шта молити, да остане. Она ме мора послушати. Старија сам од ње. А старији се слушају.

- Кад је тако Зорка остаћемо. Но рекосмо баби Мари да нећемо коначити. Има читаву ноћ да не спава. Да сједи крај ватре чекајући нас.

- Не брини ти о баби Мари. Да знаш колико је она непреспаваних ноћи протурила. То ја знам. Младовала сам ја више од мјесец дана поред бабе Маре. Неће она замјерити својој Анђи, Анђелу, како ме зове. Теби можда оће Симо? Ја знам, да не знам што урадим, па да се баби и не свиђа, она ми се само насмијеш. Нема бабе Маре и њене доброте у свијет.

- То си у праву. Милост са мене, Симо, пренијела на Анђу. Да ја речем баби што Анђа рече, баба би надигла нос. А кад то Анђа рече, добије од бабе само смијех. Ријетко кад прокоментарише. Рече, Анђо, Анђице, Анђеле бабе Море, не дирај ме. Не шегачи се са мнош. Може тојага прорадити. А у животу мом ја се не сјећам да је она на неког дигла руку.

- Да те тојагала боље би јој било. Па и теби. Још да те ударала по задњем дијелу. Тамо ће си ти избија краћа нога. Можда би се издушила? Овако троје, све једна од другог краће - враголасто рече Анђа.

- Доста Анђо! – љутито рече Зорка. А онда се поче грохотом смијати. Њој се придружише и други. Чак и Симо. То је био Зорин грохотан смијех, и од срца, одко су је довели.

- Овако ти се она понаша и према баби Мари. Па онда прилети до бабе и почне је љубити. Па све заглади - рече Симо.

- Кад дођоше кући добићеш и ти што и баба Мара- рече Симу Анђа, а њен коментар опет изазва општи смијех. Па и Зорке.

- Е, нека си Анђо, дошла. Нека си нас насмијала. Већа су ова два смијеха Зоркина сад и ваљанија, још су са свег срца, но за читаво ово вријеме од доласка Зоре до вечерас. То рече Зорина свекрва. Устаде па загрли и пољуби Анђу.

- Немој пријо да ме тако љубиш. И толико. Остави мало мјеста и Симчеве пољупце.

- Има воде па ти ове моје пољупце сапери.

- Неће се сапрати. Бојим се! Прала сам ја Симове. Па ништа. Предане на мени. А онда преко ноћи замалта их новим. Наслагао их је вала по мојим образима. Трпа их ко љиљак на љиљак. Или ко дрва. Нарамак по нарамак.

- Добро је док је тако! Но докле ће?- рече заједљиво Зорин муж.

- Док је кика и вијека!- одговори му Анђа, враголасто и подсмјешљиво. Све би у реду док Симо и Анђа не кренуше сјутрадан. Кад се испоздрављаше, па Симо шћеде узјахати на коња, а Анђа завика:

- Збогом остајте! Хвала на гостопримству. И стимуњу.

- Збогом пошли! – отпоздрављају Зорка и укућани.

- Збогом пошао Симо... Но реци брату Саву да ће ми платити. Не био ја који сам – рече Зорин муж.

- Зашто?- упита Симо.

- За оно у гробљу.

- Како ће ти платити?

- Можда и главом. Виђећу!

- Слушај пашо. Да си увиједио мене прећутао би. Због Зорке и твојих. Но, не могу да прећутим што вријеђаш Сава. И што му пријетиш. Прошли пут спрдао си се мојој нози. Ти си крив за то. То сам ти опростио. Кад бих ти овох пута прећутао крив би био ја. Па ме добро чуј. Утуви у ту твоју погану тинтару. Што се тиче оне твоје приче што је причаш и протураш кроз народ, да ти је Саво товарио камење на рбат, је чиста твоја лаж. А за пријетњу ћу ти рећи ово. Можеш поћи на Сава. Можеш. Но ти Симо тврди поћи ћеш, а поћеш ли нећеш се вратити, осим са ногама напријед. Мој брат Саво не боји се ни живих а камоли тебе. Да те питам одакле ти та прича да је Саво узрок твог војевања са Вампиром? Па ми реци?

- Рекао ми мој и твој пунац! Њему казали у повјерењу.

- Е лажеш зете. Лажеш ко пас. То ђевер Саво никада не би учинио. Пренијете су те поруке нама. Ја сам се распитала, код мог некадашњег оца. Он каже да ти лажеш. Да си ти то њему рекао. А ти то поричеш, тврдиш да је то очево. То је лаж. Па била твоја или твог таста. Ви се видите ко лаже. Срам да вас буде и тебе и њега. И тебе и твог пунца. Лажови једни... Мој ђевер Саво није ни гузица ни потурица. Гузица производи говна. Од говна пита не бива. А ђевер није ни потурица. Не потура се он никоме. Као што се ти потураш пунцу и он теби. Још нешто ћу ти рећи. Ђевер Саво има у задњем крају што ти имаш у глави... У мозгу... Опростите ви ово што слу-

шате. Но њему се и његовим лажима као и лажима мог оца, мора стати на реп. Да није било мене, и поштовања мене од стране ђевера Сава, давно би ви влажили гузицама. И ти који то лажеш, и што си то слагао, и твој пунац који лаже, и што те слагао, Саву. Ајмо Симо - рече Анђа па крену коња.

- До тада насмијана Зорка кад саслуша ово поплавлје од бијеса. Врати се у кућу. Усне јој подрхтавају. Од јада. Док остали остадоше ђе су се и задесили. И Зорин муж. Ни да бекне. А онда му мајка приђе. Дуго га гледаше право у очи. На то јој се син подсмјешљиво насмија. Она не може издржати тај смијшак. Најприје хтједе нешто рећи, па се предомисли. Онда плуну сина у лице. Два пута. А онда без икаквог коментара уђе за Зором у кућу.

- Зорка дијете...присједи ти сестрин долазак. Упропасти га онај мој проклетник. Умјесто клетве пса сам испљувала. Погледа у њу Зорка. Види на свекрвином лицу љутњу и бијес. Изгледа ко да је изгубила неког веома драгог. Би Зорки жао свекрве. Приђе до ње па је загрли. Ништа не говори. На Зорину њежност свекрва Зорку помиљава руком по трбуху. Тим радњама и једна и друга рекле су више.

-ЛП-

Не прође много времена по свађи. Зоркина мужа и Анђе, а о томе обавијестише Зоркине родитеље. Но, не онако како је било. Но упаковано и прерађено. Сва кривица сваљена на Анђу. Напала из чиста мира свака. И то због ђевера Сава. Због такве дојаве родитељи осудише Анђу. Ни криву ни дужну. Па послаше Радојку код Анђе. Са Савјетом да Радојка Анђи изгрди насамо. Због таквог понашања према зету. Зар се зету може рећи да је лопов и да је пас? Радојку дочекаше и Анђа и њени. Како то доликује сестри, прији и свастици. Све док Радојка не уграби прилику те оста насамо са Анђом, би у реду.

- Селе моја. Мене послаше наши да ти речем нешто. Да други то не чују. Што они мисле, отац и мајка.... Знам да ћеш да планеш кад чујеш! Но ти морам рећи. Прећерала си ти са тим својим језиком. Зет много љут. Поручио да ти никад неће опростити, што си га напала, у његову кућу, на његовом прагу. Што си га назвала псом. И лажовом. Још каже да те је дочекао ка сестру.

- О чему ти то Радојка? О коме зету причаш? И чијем зету?

- Па нашем Анђо! Зорину мужу.

- А то! А шта сте ви то чули да сам ја учинила?

- Напала си зета при поласку. Рекла му да је пас. Да је лажов. Да је олађавао Сава. Да му Саво пријети због Зоркине отмице. Чак и да му је Симо пријетио. И још, још. Да је упљуван. Код своје куће у своме дому. Како да плујеш зета? Свака? Побогу, сестро?

- Од кога сте то чули? Од њега је та прича? Од зета?

- Не знам. Неко тати то пренио. Рекао му Зоркин муж, да то тати пренесе. А онда то отац испричао мајци. А мајка мени и стрини Загорки. Крјемо то од браће.

- Слушај Радојка. Наш свак, а твог оца и мајке зет, јесте кер, са под-вијеним репом. А при том је лажов и лажац. Каквог нема ни на двије ни на четири ноге. Нисам ја напала њега. Но, он је напао на Сима. И то при поласку. Почео је да пријети Саву. Па ту пријетњу требало је да му пренесе Симо. Оптужио је Сава да је он онај Вампир, што га је натоварио камењем. У гробљу. Каза и то да му је то казао таст. Твој и мој отац. Рекла сам му да лаже. Да лаже ко пас. И нико га није плувао нити је што друго било. Но, поручи му преко таста и реци нашем оцу, да нам је зет кер. Псина. Све му је лажно. И кад лаје лажно лаје. И без потребе. А ја сам му то рекла. И рећу ћу му опет. При првом сусрету. Све је исправио и излагао псето лаживо и лајаво. Гад, пи,пи,пи...

- Не Анђо! Не кумим те. Ако и ово чује Зорка има да побезвија. И онако га не подноси. Све њихово поштује и воли, а њега мрзи из дна душе. Због њега замрзјела је и оца и мајку. Па сви кажу. Али то говоре на уво, у повје-рењу. Не стављај још већи раздор између њега и Зоре. Због Зоре.

- Све што ти рекох да се десило чула је и Зорка. И његови. Све Зора зна осим те лажне дојаве вама о мојој кривици. И да смо га ја и Симче испљували.

Кад се Радојка вратила од Анђе дочекаше је са лијепом вијести. По-родила се Зора. Родила сина. Тако да Зорин отац и мајка у једном дану дознаше за рођаке унука, првог унучета, и да је зет лажов. Да је лажаво оклеветао Анђу и Сима. Па му се помијешаше и радост и разочарење. Па то прокоментариса Зоркина мајка ријечима:

- Бог нас награди унуком. Да је жив и здрав. И зетом кога даривамо нашем Зором мислећи да је људина. Права прилика за Зору. А оно испаде да није тако! Но сасвим нешто друго.

- Није тако жено. Није. Човјек не лаже. Жене лажу. Лаже наша Анђа. Увијек је имала језичину. Додуше није лагала. Сад лаже, а узрок је Саво. Да је Саво човјек дочекао би родитеље своје снаје? А он побјегао од дома?

Скинуо Саво с коца. Па по селу док му пријатељи сједе у кући. Од таквог се свашта може очекивати, све?

- Ђевере, ниси у праву. Саво је дивно дијете, што нас није дочекао, као пријатеље, као ђевер своје снаје Анђе, то смо ми заслужили. Па и ја. Преварили га и излагали. Да не поштује Анђу, као снају, био би у праву да нас дочека ријечима, шибе. И одагнао од куће. Од свог дома. Па можда употрејебио и колац? А он се удаљио. Отишао од своје и из своје куће. Да би се ми лијепо осјећали. Ја сам читаво вријеме тамо стрепила да не дође? Да не направи џумбус. А ти га још оптужујеш. И за недјела која није могао нити је учинио. Нити је могао извршити. Бога ми ђевере, реци нам, ко је коме рекао да је Саво био Вампир, ти зету, или зет теби?

- Па...Нико то од нас није рекао. Само смо изразили сумњу?

- Чија је то сумња? Твоја или зетовска?

- Његова. Ја сам касније и сам у то посумњао ?

- Ђевере, ђевере ! Он тврди да си му ти то испричао. Да се Саво тим хвалио. Да је то истина. Да си је ти дознао, па рекао њему. Како је то измислио теби, исто тако је могао измислити и за Анђу. Ни једна ни друга зетова прича не пије воду. Бар оставите Сава на миру. Ако неће он, ти га остави.

- У праву си ти Заго. Овај твој ђевер, а мој муж, везао се за зета. Он лисац па му се улизује. Тапше га по рамену. Одувијек се говорило, бој се оног што те грли и тапше. Тај има неки наум? Нешто ти смјера? Зет са чоека мог не скида руке. И грли га и воли

- Тебе Загорка разумијем. Саво ти је својта. Имаш разлог да га браниш. И штитиш. Но се чудим женетини? Шта је њој? По мени Зорка, Анђа, Симо, нису примаћи Зорину мужу!

- За мене и Симо и Саво су много бољи и пријатнији од Зорина мужа – укључи се у разговор Радојка.

- Ене? И ти Радојка окрену против оца!

- Не оче. Но ја тако мислим и осјећам.

- Дуга коса, памет кратка. Каже народ.

- Да ти зет нема косе, да се чешља марамицом, по ономе што ми исприча Анђа, како се понио према Симу и њој, зет нам памети нема. Нит људскости....Поштења. У праву је Зора што га нит воли, нит поштује. Напротив... мрзи га.

- Ћут белеушче једно....Сиктер. Ако то не могу рећи Загорки, а заслужила је, тебе могу. То рече отац Загорки, устаде па јој лупи шамарчину. Указаше се прсти на Радојкину образу. Радојка заплака па изађе из собе. Загорка на ђеверове ријечи и поступак не шће реаговати.

- Срам те било. Зар да због оне псине да тако удариш своје дијете? И по мени је и ништавило и псина. Лажов. У праву је Анђа. Због тих ријечи. Радојкина мајка доби шамарчину.

- Ваше увреде и олађавање људи овако ћу решавати. Од сада – излазећи ван куће рече јој муж.

-LIII-

Породила се Зорка. Родила сина. Сиса и спава. Зорка препуна млијека. Мора да се измлааза, након што се дјечачић насиса. Гледа је муж док то ради, па вели:

- Добила Зора запаљење плућа. Са обје стране.

- Очи ти у зечија муда. Пи. Пи. Пи. Одакле ти те пексине ријечи? Срам да те буде – наружи га мајка.

- Добро зачала ко да смо је прихрањивали са раженим житом. Види јој вимена. Ко у крову Видруље. Ни у ње није веће више? При отељају.

- Знаш шта сине! Ти ко да си сишао с ума? Булазниш. Ко каква жен-турача. Упоређујеш жену са кровом? Немаш осјећаја ни за очинство. Ни за жену?

- Ко зна чији су? Дијете и жена? Мени се чини да ни једно ни друго нису моји?

- Скоту ко што си ти ништа није свето? – одговори му мајка. А Зора га ошину погледом. Пола љутито и пола подругљиво. Зна Зора што њега тишти. И разумије што он оће да рече. Мучи га оно њено давно речено, да дијете можда није његово? То га изједа. Па јој то причињава задовољство, насупрот увреда. Мало размисли па рече свекрви:

- Мајко! Син ти у мени види краву Видруљу. Са вименом. А не жену. Син му и није син... Но теле од краве. А за мене је ово драгуљ. Моје чедо. Моје и срце и душа. Но онај што га сматра телетом не би требало да му прилази. Зар ово макаћче поред овог што му рече може га сматрати оцем? Да види у њему оца? Но није он њему отац, нити је он његов син. Но мој. Само мој. Жене рађају ћену. Краве телад. У шта ли себе убраја ако је дијете теле? Боже да ми је знати?

- У јуне! У јуне снао. Зло говече довијека јуне. Да ми је свијет причао да је овакав не би му вјеровао? А увјерих се сам, љутито и пун гњева – рече Зорин свекар.

Изговорене ријечи Зорине, да му он није отац, ни он њему син, толико погодише Зоркина мужа, да уопште не чу што му отац рече. Пође према Зорки да је удари. На то Зорка хитро скочи, мало се удаљи па му завика:

- Покушај да ме удариш и виђећеш што ће те снаћи! Нисам ни ја без руку ни ногу. Ако немам оца и мајку не значи да ме крава родила, а бик правио. И да моје дијете није дијете но теле... Чик, удари! Чик! Присјети се он што му је Зора урадила у кревету, оне ноћи кад је хтио давити. Још у Зоркиним очима виђе одлучност да се брани. Па се заустави. Не знајући што да чини? Ако је удари удариће и она њега? Куд ће већа брука но да се прочује да га је жена била. Још кад то повежу са Вампиром и камењем, нема му живота у селу. У том између њих улеће Зоркин отац. И мајка, свекра и свекрва.

- Шта ћеш то коњино једна! Да бијеш жену која се тек породила? Која ти је подарила сина, а ти га назва телетом? Жену кравом Видруљом? То можеш само преко нас мртвих – рече му мајка

- Ти говно једно – додаде отац му.

Зорину мужу лакну. Спаси се срамоте и бруке. Да се они не уплетоше добио би ударац од Зорке. Сигуран је. Радостан што се то тако заврши, изађе вани, правећи се да је љут на родитеље. Зорка је угледала страх у његовим очима. Није јој то промакло. Чак ни олакшање што се умијешаше отац му. И мајка. Но исто је и жалила што је не удари, да му врати ударац. Ту пред свима. Жељела је задати му још један ударац. Поред оног што му је рекла, и слагала, да он није отац ђетета. То је оно што је изазвало његову реакцију. А нијесу разумјели други. Срећна је била што се све завршило његовим поразима. На велику радост Зоркину.

-LIV-

Анђи се нагло поче познавати трудноћа. Стомак све већи и већи. Па отежала. Теже се креће и мање ради. И што би радила не да баба Мара. Строго пази да Анђа не би тешко потеглила што.

- Шта је баба? Нити даш да радим, нити даш да се удаљавам од куће? – упита је Анђа.

- Нека дијете. Примири. Зна баба што то ради.

- Кад могу друге труднице радиит до порођаја, што ја не могу у раној трудноћи?

- Свак има своје бриге. Па и ти. Нећемо пропасти ако ти не послујеш? Има ко? А радили смо и одржавали кућу прије но си ти дошла. Зна баба зашто.

- Па реци ми? Бар да знам?

- По мени ти дијете носиш двије душе. То знам из искуства. Можда нисам у праву. Но ти присједи. Хранити двије душе у теби. Лакше је оним што носе једно.

- Како знаш, да носим двојке?

- Искуство дијете моје. Искуство. Године. Виђала сам ја трудноћа и трудноћа у овај мој живот. Па да је и једно, имаш да се причуваш.

Набубрише образи у Анђе. По њима пјегице. А рашири се у струку. И обистини се бабе Маре предвиђање. Дође дан порођаја. Прво Анђа роди ђевојчицу. Покрупну. А након десетак минута би други порођај. Опет ђевојчица. Сићушна. Упола мања од прве сестре. Роди близнакиње сличне ко јаје јајету. Разликују се само по дужини и тежини. Умјесто једне бешике коју бијаху припремили, требају двије. Начинио Симо нову бешику. Њу дадоше прворођеној. Па Симо изађе да прави бешику за другу шћерку.

- Ће оно оде Симо? – упита баба Мара.

- Да прави бешику.

- Зовите га. Не треба. Зовнуше Сима. Дође он, а Мара му рече:.

- Симо, не треба да прави другу бешику. Има моја бешика. У њој сам подигла сву моју ђецу. И фала Богу сви су добро и здраво. Снаје не шћеше у њу подизати своју ђецу. Правише нове... Бешике ено на тавану старе куће. Донеси је. Оперите је. Да у њој спава најмлађе моје праунуче. Знаш да се мој Анђео неће љутити.

- Нећу баба Маро. Бешика је бешика. Па била нова или стара.

Анђи нестале пјега. Доји шћерке. Млијека доста. Обје напредују. Неста Анђи и оних отеклина прије порођаја. Помрша. Врати јој се виткост. Изгледа ко да није ни рађала. Баба Мара преузела обавезу па праунуку из своје бешике његује она. А, Анђа већу и старију. Убрзо мања достиже већу. Гледа их Сава па рече:

- Анђо! Ово бабе Маре мезимче стиже твоју шћерку?

- Мора ђевере... Мора... Моја шћерка има једну мајку. Само мене. А ово бабе Маре мезимче има двије мајке. Мене и бабу Мару. Ја моју шћерку окупам и повијем. Ставим да спава. Дотле баба Мара њено окупа, па ми га да да подојим. Узме је повијену, стави у бешику па док она спава, баба Мара јој пјевуши. И она расте уз њену пјесму.

- Да није што друго?

- Шта може бити друго?
- Можда се у бабе Маре бешици брже расте?
- Могуће ђевере Саво. Могуће. Можда је баба Мара кад ми нисмо ту бије оном њеном тојагом. И то је разлог што пристиже сестру.
- Можда она брже расте што њу волите и ти и баба Мара. А првијенца само ти?
- Немојте да ја вас истојагам оба двоје. Што ви мени праунучад раздвајате? Обје су ми једнаке по милости....Мајушњију сам узела да његујем ја у бешици моје ђеце. Да Анђелу припомоћем... А види ти ње? И ти Саво? Пањкате бабу да раздваја ђецу? Још једном да ва чујем да се шегачите на рачун мојих праунучади, радиће тојага. Ја ни вас не раздвајам што се од различитих мајки и очева, а да раздвајам два Анђелчића, од једне и мајке и оца.
- Ћути ђевере! Ћути! Добићемо батине!
- Оћемо Анђо. Оћемо. Ћутаћемо. Стра образа нема. Боље је ћутати но ћутке добијати. Знамо Анђо како нас је тојагала од раније, наставиће да нас тојага и сада.
- Колико те пута истукла баба Мара, ђевере?
- Колико и тебе! Исто! Исто толико?
- Шта сте то навалили данас на мене? Ко да вам нијесам баба?
- Мени јеси! Но ђеверу Саву не знам? Знаш ли ти ђевере? Је ли ти баба Мара баба?
- Не знам питаћу бабу Мару кад се разљути и кад је видиш?

-LV-

Дођоше Зоркини на бабине. Зорка успавала сина па изашла да изапере пелене. Виђе родитеље, али се не окреће, нити их шћеде поздравити. Дочекани од других уђоше у кућу. Прије Зорке. Па право у собу ђе спаваше новорођенче. Повијено у бешици прекривено са струком. Да га не пробуде полако подигоше горњи дио струке. Дјечачић спава, па у сну мљацка. Мајка Зорина по обичају донијела два јаја. Живо, па их стави ђетету код главе. То се ставља новорођенчади да буду пунашни ко јаје. По обичају. А онда поред бешике стави поклоне. За Зорку и за дијете. Отац поред главе ђечаку ставља највишу новчаницу. И док стајагоше изнад унучића, у одају уђе Зорка. Срдито одмјери родитеље од главе до пете, па упита свекрву:

- Мајко, шта ће ови овђе?
- Дошли да виде унука. И на бабине.
- Није ово њине унуче. Но твоје. И реци присутнима да се удаље од мога ђетета.

- Шћери Зоро, немој тако. Радосније вијести нисам чула, од ове, да ми се родио унук првљенац, од најстарије шћери – рече јој мајка.

- Ја нити имам мајке, нити сам је икад имала. Поготово оца. Оног што олајава људе. Од њих прави Вампире ...

- Нисам ја то рекао. То је твој муж, а наш зет изразио сумњу? А народ, ко народ преради.

- Или лажеш ти или он? Он тврди да су твоје приче из поузданих извора. А ти сад оптужујеш зета да је он лажов. А по мени ви сте оба лажови. И што даље од мог ђетета. Нити вам је моје дијете унуче, нити сте му ви какав род.

- Шћери Зорка, мајчина ти млијека, окани се више инађења. Нисмо ми твоји непријатељи. Но родитељеи – закле је мајка. Приђе Зора ђетету и бешици. Виђе поклоне па их ишћува ногама на врата. Врати се, па кад угледа новчаницу крај дјечије главе, узео је и поцијепа. А онда спази она два јаја. Узео их у руку. Прво залијепо мајци за лице. А оним другим гађа оца у главу.

- Сиктер из ове одаје. Сиктер од ове бешике и овог ђетета. Бог вас проклео, као што је мене, што сте ми радили. Загалами Зорка на оца и мајку.

Улијепољени јајима отац и мајка изађоше. За њима изађе Зоркина свекрва. Засузише јој очи, виђевши Зоркину горчину и бијес. Жао јој Зорке. Кад изађе поче купити поклоне које Зорка иштутира ногама и избаци из одаје у коме бијаше дјечачић. Оста Зора код свог сина. А онда пребаци струку, коју бијаху са горњег дијела повукли њени родитељи, да би дијете даривали и виђели.

-LVI-

Иза брда изнад куће, Анђина оца, са друге стране простире се долина. Дуга и широка. Пола Зорине су оранице, а друга половина ливада. Покосио Зорин отац ливаде, па потрпао стогове на њој. Три стога. У сваком има по двадесетак метара сијена. Није догонио сијено кући. Но их оградио врљикама. У котар. Наумио је да у зимске дане ту положи овцама. Како би нагнојио ливаду. Боље да је овце гноје док им тамо положи, но да догоне

ђубриво. Најмање два мјесеца има сијена за стадо. Најближа кућа до те Долине налази се са друге стране брда. Иза другог брда од Зорчина оца куће. Једне ноћи неко запали сијена у котару. Изгореше сва три. И сијена и котар. А да то нико није примјетио. Након неколико дана сазнаше да у Долини нема стогова. Да су изгорели. Сумњали су на нечију паљевину? Но, нису били сигурни? Иста је могао запалити и гром? Било је тих дана и кише и грмљавине. Како било, да било, стогови су изгорели.

Након неког времена стиже тај абер код Зоркиних у дому. Сазна Зорин муж. Одмах оседла коња па оде у тазбину. Да види је ли то истина или не? Прво је наишао у Долину. Видио згариште. Чудио се како је то могло горети и изгорети, а да нико не види. Ни чује? Пријао је Зоркиним долазак њеног мужа. У њему су гледали замјену за Зорку. Нарочито Зорином оцу. Једино стрини Загорки није. Није ништа коментарисала, ни показивала нетрпељивост. А једва је чекала да оде. Радојка је била равнодушна. Нити му се радовала нити јој је сметао. Кад би дошао Симо бивало је другачије. Сима су са свег срца дочекивали стрина Загорка, Радојка и пуница. А пунац је био равнодушан. Поготово што Симо није показивао неко поштовање према њему.

Баш тих дана Саво је ишао у бабину родбину. И то на обдан. Био на сахрани бабе Маре брату од стрица. Пројахао рано изјутра, а вратио се касно. Прошао Зоркиним селом испред ноћи. До Долине није ни силазио. Пројахао пашњацима у одласку и повратку. За то су знали Зоркини. Но нијесу знали да ли је сијено било изгорело или није, при његовим просцима. Па то у повјерењу исприча Зорин отац зету. Само за Савове проласке. Није сумњао у Сава да би он могао запалити стокове. Уосталом Саво је прошао данас. Да га је он запалио видио би се дим. Ноћу је то горело и изгорело, те се паљевина није примијетила. Са тим сазнањем врати се зет кући. Оде други дан код алапачиних. Код својих комшија, па их замоли да га обавијесте, ако тих дана дође у госте. Алапача није долазила код њених на славу. Разлог што слављаху славу Светог Архангела Михаила. А за те дане увијек је бивало снијега. Бојала се да не западне снијег. Па да се не могне вратити. Но, око Аранђеловдана те године би фино вријеме. Неби снијега. Сувота. Голомразица. Па дође у род. А на слави и Зоркин муж. И ту се нађоше. Кад пође са славе шапну Зоркин муж алапачи да га испрати. Што она учиње. Иако љута на њега и његове, због Зоркине црепуље. Њена знатижеља не издржа. Морале сазнати што је он то има рећи. Исприча он њој да је био у тазбину. Да им је Саво тада запалио три стога сијена. Све због освете. Ишао на сахрану, каном пројахао за дана, а онда сачекао ноћ

па запалио стогове. Вративши се кући алапача уз свој додатак, то раструби по селу. Саво тек пропричао. Почео се дружити. А казаше му за те гласине. Најприје није знао одакле долазе. Но му Кушља рече:

- Ако је ико други Бог ме убио до она алапача? Ишла је у род за славу Светог Аранђела у род. То је она отуд донијела. Друго нема откуд? Нити може то изустити до она. Но Саво, распитаћу се ја. Па ћу ти рећи. Рећи ћу комшиници Савки. Иде она код ње понекад, па нека је испита. Након нећеље дана дође Кушља код Сава и Савових.

- Рекох ли ја. Знала сам. Ишла Савка код торокуше. Испипала све. Она је ту причу донијела из рода. Чула на Аранђеловдан од њених. Признала Савки да јој је то рекао Зоркин муж. Сигурно јесте! Окле би она знала да је Зорину пунцу изгорјело сијено, но од њега. Саву задрхта брада. Зби куку на челу. Стеже песнице. Погледа у Анђу. Без њеног коментара, схвати да је и она увјерена да је Кушља у праву. Па се у себи зарече, да ће му платити за те лажи Зорин муж. Па морао ићи у његово село да га тражи. А наћиће га!

-LVII-

Од уста до уста, до Зоркиних оца и мајке стиже та прича. У њу не повјерова Загорка. Па ни Зоркина мајка. У њу повјерова Зорин отац. Исту поче причати и препричавати. У препиркама са женом и снаом Загорком то је правдао да је та прича стигла из Анђина и Симова села.

Ето сад за те гласине не можете оптужити мога зета. За прву сте кривили и окривали њега.

- Нека си ти мени ђевер, па да си то и сто пута, ја ти морам рећи да је то лаж. А чија је не знам. Знаће се, ђевере? Све то што се деси на крају се објелодани. Никад лажи нису остале неоткривене. Радојка од оног дана од када је добила шамар од оца, у њине расправе се није мијешала. Но тада не издржа. Па рече:

- Вала стрина и ја мислим што и ти. Саво није ватропир нити то може бити. Да је од ватропира запалио би он нашу кућу, онај дан кад дођоше по Зорку. Па је не нађоше.

- Ова паљевина је доказ и оног из гробља. У то смо посумњали. Али ово то потврди – рече Радојкин отац.

Срећа те Саво није дознао за те приче Анђина оца. А зимски период. Па мања комуникација људи између суди села. И тако то остаде до про-

лећа. Сви заборавили на то, осим Сава. За те оптужбе, за паљевину којом осудише Сава није знала ни Зорка. Ћутао о томе њен муж. Да га Зорка и за то не би оптужила. Да је то његово масло. Ако би то он поменуо, знала би одмах да је то његова лаж. Па се чинио невјешт, као да о томе ништа не зна. Једва је чекао да то Зори неко исприча.

-LVIII-

Након што су се поорале њиве и посијала жита, разбоље се Зорин отац. Напрасно. Леже у кревет. Па никуд из кревета. Лијечише га доктори. Још и травама травари. А он све горе и горе. Код њега мора увијек неко бити. Сам устати не може. Ни изаћи ван куће. Па се почеше смјењивати. Највише оптерећени стрицем и његовом болешћу, синови Загоркини. И жена му. Чуо то Зоркин муж, па дошао у посјету пунцу. И тако оста читав мјесец дана. Он код пунца, а припомажу му Загоркини синови. Пунац непокретан. Зорку обавијестили. Но од ње ни коментар не добише. Шта је мислила и шта преживљава, то Зорка само зна? У посјету оцу одби да иде. Џаба поруке и молбе. Џаба захтјеви непокретна оца. И смртника. И умрије. Спремни Зоркин свекар и свекрва да иду на сахрану. Док не дође вријеме за полазак. Приђе Зорки свекрва, па је загрли и рече:

- Зоро шћери... Мора се кретати на пут. На сахрану твом оцу. Спреми се да идемо. Знаш да ти твојој свекрви никад ниси ништа одбила. Нећеш ни ову молбу. Ајде дијете, послушај ме. Шта ће рећи народ... Па и Анђа? Радојка? Твоја браћа?

- Не могу мајко. Не могу... Знаш да сам се заклела да моја нога неће прећи праг куће у којој сам се родила. Зар да погазим клетву? А коме да идем? Коме? Ја сам се њега одрекла. Да се нисам одрекла њега, његова очинства, отишла би да му опростим почињени гријех. Нећу ући у његову кућу и прескочити његова прага. Тамо ме могу само унијети мртву.

- Ајде са нама. У кућу не мораш улазити. Ни прескакати прага. Важно је да се тамо нађеш. Да те види народ. Ко ће знати јеси ли или нијеси улазила...Послушај мене. Ти знаш да се у ваше односе никада нијеси мијешала. Да си ти моје дијете. Мајка мога унучета. То рече па клекну пред Зорку. Суза сузу не стиже. Ражали се Зорка на свекрвине сузе. Па и њој засузише очи. Размишља мало па рече:

- Мајко! Идем са тобом. Да знаш да у кућу нећу улазити. Нити прага

прескакати. На гробље ћу ићи. Из гробља право нашој кући. Ако нећеш друго шта тражити и ако ће бити по моме, идем са вама?

- Фала ти Зоро. Фала шћери моја. Знала сам да ме нећеш одбити. Па узе Зорку за руке, и помаже јој се пресвући. Дођоше кући жалости. Док Зоркин свекар и свекрва изјављују саучешће, дотле Зорка прилаже пријатељски прилог и помаже у повезивању и смјештању коња. Тако да скоро нико није ни примијетио да Зорка није улазила у кућу, нити се поклонила смртнику. То су примијетили само најближи. И знали. Ко Зорки изјави саучешће, Зорки само нешто промрмља. Никоме се и не захвали. Дође вријеме кад покојника изнијеше из куће. Ставише сандук са меитом на сто. По обичају док је меит пред кућом за покојником отужи по једна тужбалица. Зорка стоји уза зид куће. Муж видјећи је, приђе Зорци. Узе је руком испод пазуха, па јој рече:

- Идеш да отужиш за оцем. Да нас народ не опричава.

- Нећу – рече Зорка.

- Оћеш, оћеш. Кажи двије три ријечи. Не мораш дуго.

- Нећу. Пушти ме. Не слуша муж што му Зорка говори, но је вуче на силу. И довуче до сандука са покојником. Па рече да сви чују:

- Оће Зора да затужи за оцем. Зорка га погледа. Присјети се како је на силу отео и одвео од очеве куће. Уз помоћ оца. Окрену се мужу, па му рече:

- Оћу. Оћу. Чућеш сад. Приђе до самог сандука. Не сагињући се како то раде тужбалице, но дигнуте главе затужи. Гласно, јасно, да читав тужни скуп чу:

- Ви који сте око куће

Носте рђу испред куће,

Не жалим ја рђо тебе,

Но што жену не поведе,

Но што зета не поведе,

Лише Сима зета мога.

Слуша то Зоркин муж па прилеће Зорки. Удари је тако жестоко, да Зорка одлеће. Уставише је да не падне присутни. Окрену се Зорка. Зали је крв од ударца мужевљева. Поврати се до мужа па га плуну. Онда између оног народа од ограде одвеза коња на коме је дојахала. Појаха на њега, па крену ка својој кући. Свом сину. Сама. Осташе њени на сахрани. Муж, свекар, свекрва

Читаву зиму припремао се Саво да се сретне са Зоркиним мужем. Да једном расчисти са њим неразумно пањање и приписивање недјела. Да му то наплати. Да га уразуми, да то више не чини. Не би желио да то нико не види. Но да се обрачуна са њима пред људима. Да не би поново ширио лажи. Да му пред људима каже да је лажов и нитков. Да је гад. Што људима лаже иза леђа приче. Кад чу да је умро Анђин отац за ту освету пружи му се прилика. Мислио је? Не шће ићи Анђину оцу на сахрану. Одоше Симо, Анђа и сестре двије. Сви на коњима. А њему се није ишло на дуг пут без коња. Зато након што они одоше оде до тетке и тетка, ту у близини па узјми коња. И право крену за њима! Но иде Саво на пут куда мора наићи Зоркин муж кад буде ишо на сахрану пунцу. Надао се Саво да ће са њим бити и Зорка. Да пред њом све му рече у брк. Ко је. Што је. Па да га онда испребија. Знао је да ће бити још друге родбине. Па то је хтио да ураде наочиглед свих њих. Није успио стићи на вријеме. Прије но је стигао тим путем су прошли Зорка, свекар и свекрва Зоркини. Није знао да су они прошли тим путем и отишли на сахрану. У шумарак поред пута привеза Риђана. Да се не види. Наби му зобницу, а он се поврати на пут. Одлучио је да ту чека.

Мора се Зоркин муж и његови вратити са сахране. Журиће за дана да се врате да не би окаснили много и враћали се кући по ноћи. И док он сједи поред пута, на даљину он угледа једног коњаника. Јаше на коњу и иде путем према њему. Шће да се склони да он прође. Још док би коњаник, подалеко схвати да је на коњу женско. Па одлучи да је сачека. Не зна зашто? Срце му заигра. Нешто га штрецну. Зар је могуће да према њему јаше Зорка. И то из правца куће њених родитеља. Зар није на сахрани оцу? Причињава ми се? Далеко је па ми се чини. Не може она бити Зорка. Подне прошло, а сахрана је сигурно у току. Но, што је коњаник ближи, то је сигурнији у оно што види. Зорка је! То га зачуди? Шта је наћерало Зорку да не присуствује очевој сахрани? Да је не сањам? Боге будан сам. Кад Зорка дојаха близу Сава. Зину од чуда кад угледа Сава како сједи поред пута. Протрља очи? Зар је ово могуће? Окле Саво овђе, Пита се? Устави коња кад му приђе. Гледаше се неколико тренутака. А онда Саво крену ка Зорки. А она скочи са коња. Притрча Саву па га загрли. И поче љубити. Низ образе сузе капљу и зајевају Сава. Загрли Зорку Саво. Њему потекоше сузе, кад угледа Зорку уплакану. Мисли Саво плаче Зорка са оцем. Што му

није на сахрани. Мора да је нека грдна невоља наглала, да се врати, прије но је сахранила оца.

- Прими моје саучешће.

- Не примам ја саучешће. Ја немам никога од рода, што се тиче родитеља. Давно сам се одрекла од оца и мајке.

- Што?

- То што си чуо Саво.

- Зашто ниси на сахрани?

- Немам коме. Свекрви из атра кренух на сахрану, њеном и њином пријатељу. Боље да нисам ни крочила. Мање би било бруке. Но што би би. Не издржа срце. Пљунула сам на род, на саму себе. На браћу и сестре, својим поступком. Жигосала себе. Но за то би крив мој муж. Шћа ме наћерати да наричем за оцем. На силу. Онако како ме на силу и оteo. Да покаже своју мушкост. То ме забоље. Па рекох двије три ријечи. Што није требало. И вратих се прије сахране. Након што меита бијаху изнијели из куће, на сто пред кућу. Хвала Богу што то урадих. Награди ме Бог. Посла ме да тебе видим и сусретнем.

Зорка онда исприча Саву све што се десило. Шта је рекла у нарицању за оцем. Како је муж ударио пред толиким народом и како му је она узвратила пљунувши га. Након разјашњења одакле он ту, и због чега је дошао свратише у густиш. Крај пута. Привезаше Зоркина коња близу Риђана. И препустише се љубави. Једно два сата били су заједно Зорка и Саво у густишу. Након што Зорка рече Саву да јој је муж мјесец дана провео поред болесна пунца. Да неће ни данас кренути кући, но ће остати на повраћај пунцу, растадоше се. При растанку замоли Зорка да не чини освете. Да не обраћа пажње на његове сплетке и лажи. Да у те приче не вјерује народ. Да у то не вјерују ни његови родитељи. Па и она. И на Зоркину молбу обећа Саво да ће одустати од освете. Разиђоше се. Зорка крену кући и свом сину, а Саво својој кући. Свјесни својим сусретом и што су имали једно друго. Два, три пута.

-LX-

Други дан пред саму ноћ, дође Зоркин муж кући. Дошао на опанке. Није имао коња. А из тазбине није хтио узети. Нуђено му је. Право са врата онако умаром крену на Зорку. Да је бије. Успједе је једном ударити шаком

по образу. Након тога Зорка подби мјешалицу којом су мијешали пуру. Би јој при руци. Запријети мужу ријечима:

- Покушаш ли то још једном – радиће мјешалица. И ово ти је посљедњи пут да спустиш руку на мене. Но, он не слуша. Заману поново. Но умјесто да удари Зорку доби мјешалицом по руци. Клону му рука. Забоље га до срца.

- А тако. Оћеш да бијеш муза. Мало си му зла нанијела. Пљујући га пред народом. Па крену опет пут Зорке.

- Стани! – врисну Зорка. Он застаде.

- Што си тражио то си и добио. Мислиш да немам заштите, па си кренуо у тучу. Има Зорка себе. Да се брани. Покушаш ли то пући ће ти мјешалица по глави. Куне ти се Зорка у Анђу, Радојку и оба брата. Виђе он одлучност Зоркину, да се брани, па се прихвати жарача за ватру. Па правац на Зорку. Зорка мјешалицом гађа па муж не може да је докачи жарачом. Умијешаше се укућани. Одузеше мужу жарач. Зорка не пушта мјешалице. И смири се ситуација. Зорка сва дрхти на ногама. Од љутње и бијеса. Поготово кад доби оптужбу од свекра.

- Зар се на човјека иде мјешалицом Зоро?

- Тата. Ја сам се сам бранила. Ништа више.

- Муж је муж. Па да удари жену може се опростити.

- Ни криву ни дужну ме напао.

- А оно пљување по њему? Не доликује никоме па ни тебе.

- Ни оно ударање пред истим тим народом не доликује никоме. Још... још нагоњење да тужим за оном рђом, ко што је и он. Не да Зора на себе више никоме. Никоме. Ако вам је тешко што сам ту, код вас, ја ћу дијете у наручје, па низ свијет бијели. Прво ћу код Анђе, док се не снађем. Нема никакве уцјене тата... А овом твојом реци, приђе ли ми, или покуша ли ме ударити, гађаћу и ја њега! Чим било. Оним што ми се нађе при руци.

- Радите што знате! Луд сам што ишта говорим.

- Доћи ће ноћ? – рече јој муж.

- Припремиће Зорка средство за одбрану – одговори Зорка. Могла би отићи и однијети дијете. Још оће код Анђе. Тамо је Саво. Оће Саву, помисли па штрећну. Не може да га преболи. Ако оде шта ћу ја? Ни оженити се нећу моћи. Ко би узео одбаченог? Нико! Препадне се да га Зора не остави. Оставиће је на миру. А што Зорка науми то и уради. Кад се прочује да је тукао жену, на спроводу таста, а чуло се и виђело, ни габелъ га неће узети за мужа. Уморан, љут, испрепадан Зоркиним пријетњама није ни легао. Видио је и Зорку кад је при поласку на спавање понијела нож. И завукла под

јастук. При том га је погледала, опомињући га. То му придода страх на онај прије, при завртању бијелих бубрега. Леже у постељу у којој је био његов брат. А не са Зорком у њихов брачни кревет. Скоро непун мјесец дана нису причали. Нису ни вршили брачне обавезе. Ћутали су и радили свак свој посао. Но, пошто Зорка не доби мјесечни циклус, схвати да је трудна. Поче зебња. Ако не пушти мужа у постељу, може схватити да дијете није његово. Па одлучи да што прије ријеши стање. Прво је изоставила нож. Није га понијела кад је пошла на спавање. Узела га у руку, погледала у мужа, па га вратила на исто мјесто. Намјерно га је испустила да он схвати да га неће носити и стављати под јастук. Кад је он њу погледао зачуђен враћеним ножем, насмијешила му се. То јој је охрабрило мужа, па ту ноћ дође до Зорке. Препустила се вођењу љубави. Ћутећи. Ћутао је и он. Сјутрадан су се обраћали једно другом, али само пословно.

- Фала Богу, помирише се – рече свекрва мужу.

- Вала је и вријеме било !

- По мени Зора је у праву. Нисам је требала силити да иде на сахрану. То не могу прежалити. А он није смио њу нагонити да нариче за оцем. Знао је стање.

- Можда није, можда јесте!? Но не могу да схватим да та љутња не пролази... Па дијете му је. Но, морам признати осим зачкољица између њих, Зорки се нема зашто приговорити. Са свјема нама је и срчана. Доказ је и ова ђевојчица. Неће ћеца лошим особама. За њих не приоњању. А оно мало не одваја се од Зорке. Трчи јој у крило. Ни уз мајку није колико је уз Зору. А види се и то да њу Зорка воли. Не оставља њу док јој не угоди, а њен син плаче. То сам примијетио више пута.

- Жао ми је. Видим да пати за њенима. Нарочито за браћом. А неће до њих. Неће да им прескочи праг... А они, никако да дођу, да је посјете. Мушкадија је то. Задњи пут су били кад су долазили пријатеље, са Зориним оцем и мајком. Ни она тада, са њима, само се поздравила. Можда су јој замјерили. А она пати за њима. За њином пажњом. И можда се једе што при њином доласку није била приснија. Познајем ја Зору у душу. Душа јој је ко у ђетета – рече свекрва.

- Вријеме доноси заборав. Вријеме за многе је био лијек. Надао се да ће ускоро вријеме учинити своје, и за ово двоје наше... Ето вријеме их измири. Заборавише на несугласице....

- Дај Боже – свесрдно му рече свекрва па се прекрсти.

Кад се вратио Саво кући још не бијаху дошли они који су са Анђом отишли на сахрану оцу Анђини. Симо и Анђа остали су на конаку. Како би по обичају повратили се на гроб други дан. У присуству Зорина мужа неки почеше осуђивати Зору, због нарицања. Загорка, Анђа и Симо су у почетку ћутали. Но, то осуђивање Зорке толико је иритирало Анђу да проговори.

- Ја сам сестра Зорина. Отац Зорин је и мој отац. Зорку уопште не осуђујем. Смогла је снаге да му дође на сахрану иако јој је учинио највеће зло. Наручио је њену отмицу. Уништио јој живот. Заробио је за читав живот. Присилио је да живи са неким, са ким није жељела.

- А што ти назва оца рђом? – рече Зорин муж.

- Ако га је назвала, назвала је свог оца. Није твога, што јој није ништа учинио.

- Што не ћути? Но све нас обрука? Пред оноликим свијетом?

- Ћутала би она, да није било тебе. Ти си је нагнао да затужи. Ти ! Исто насилно. Онако насилно како си је и отео. Лажући да ти је узела биљегу. Још си је ударио. Да си мене вратила би ти истом мјером. Ко тебе срце више бољело за њеним оцем, но њу? Све што се десило то си ти крив.

- Зар би ти плънула твог Сима, на сахрани свог оца, у присуству онолико народа?

- Би. Зашто не би? Но то Симо не би дозволио себи. Симо је људескара. Има мозак. Мислио си да се докажеш јунаштвом. Да удариш жену на сахрани њеног оца... Јунак си ти, кад ту има народа. Знао си да те неће она ударити пред свјетином. Зато си је ударио. А за твоје јунаштво чуло се надалеко и нашироко. Крива је Зорка само што ти није вратила ударац. Удао је отац за ништарију. Какве нема надалеко.

- Вала си се Симо оженио? Свака част. Умјесто да јој зачепиш вилице, ти ћутиш. Какав си ти таква ти је и жена – рече Зорин муж.

- Пашо! Што се ви препирете то је ваша ствар. Анђа износи своје мишљење, а ти твоје. Ја Анђу не бих нагонио да нариче. А да је нарицала, ни то јој не бих замјерио. Наричала би за својим оцем. Реаговао бих да је нарицала над мојим оцем. Њено нарицање над њеним оцем... њена ствар. Што се тиче твог мишљења, да смо ја и Анђа лоши, опет то је твоје мишљење. Но без основа. А какви смо да смо, прије бих се убио но био ко ти... Право да ти речем, мене је из понижења са тобом расправљати. Људи се не дају плъвати... А то си заслужио по моме мишљењу.

- Зетови! И ја имам право нешто рећи. На крају, ја сам на своме. У својој кући. Симо! Ти си за мене зет. Прави зет. У сваком погледу заслужујеш и заслужио си да те поштујемо. И по мени Анђа је нашла за себе правог, вољеног, паметног, речитог, поштеног и истинитог сапутника. А Бога ми и ти си нашао жену, што један поједан спрема се – рече Загорка, па ућута.

- Онај што је ваљао у овој кући, који је умно расуђивао, данас га преда-досмо мајци земљи. Нека му је вјечна слава – рече Зоричин муж.

- Кад чујем ово блебетање? Размотрим што се издешавало и добро размислим о Зориној тужалци, тужалка је била на мјесту. Знам да је Зорку то бољело, да је боли, што су је присилили да тако реагује. Но, убијеђена сам да је Зора била у праву. Требао те је наш тајо таман повести за собом. Кад си му тако диван зет, тако паметан, тако истинит, тако храбар, такав говорник – рече Анђа.

- Ђецо! Покојник се још није ни оладио, а ви се прегањате ту? У његовом дому? И то најмилији? Нити је вријеме за такве приче, ни мјесто. Зато вас молим да прекинете. Какав је да је био, није заслужио те ваше приче. Имамо о чему другом причати, да не причамо то? – рече Анђина мајка. На тај начин прекину репирку.

Док се то дешава код Анђиних, Саво сједи у кући. Тужно веселог лица. Весело због тога што је видио Зорку. Што је доживио толико лијепог са њом и од ње. Сазнао да га Зорка и даље воли свим срцем. Ни вријеме ни даљина нису учинили да га заборави. Преболи. Тужан опет због Зорке. Увјерен да и она пати, као што и он пати. Што је изгубио занавијек. Што су толико далеко. Што Зора живи и дијели постељу са неким кога не воли. Што са тим и таквим има потомка. Тужан је што не могаде срести се са лажовом, сплеткарошем, Зоркиним мужем. Да му то све саспе у лице. Да му наплати задужено. А опет, да је срео њих, а не њу саму, не би доживио оно што је доживио. Што ће му остати у сјећању до краја живота. Преотео би Зорку но не може због Зоркиног ђетета. Ће да дијете расте без мајке? Мајчинске љубави? Зар да јој и он учини још једну неправду?

-LXII-

Дан за даном пролази. Заоблила се Зорка. Опет стомак ишиљио. Муж јој весело. Сигуран је да је дијете које Зорка носи његово. За првенца свога сина, имао је сумњу? На то га је навела Зорка. Не једном, но два пута.

Синчић расте. Прилази оцу. Он га милује, али некако са неком зебњом. Са питањем, на које нема одговор. Да ли је његов или Савов? Наступајући насилнички ону ноћ при Зоркином опирању, није добио сазнање, нити је био увјерен у Зоркину невиност. Често је себе проклињао због тога. Хтио је да је овјери да им не би утекла. Нетакнута. Дође дан Зорина порођаја. Породи се у подне на Савиндан. Светог Саву. И доби сина. Живахног. Са ријетком црном косицом. Зорка пресрећна. Још док је био у стомаку често је миловала стомак. Миловала је оно што јој Бог подари. Да сретне Сава. Да затрудни с њим. Да бар има нешто његово, ако нема Сава. Рекла би Саву да је новорођенче плод њене љубави. Да може. Сава не виђа. Не сусрећу се. Да поручи по неком, ни то не може. Ђецу воли. Она расту ко из воде. Но на крштењу имала је Зорка проблема. Не за првог сина, но за другог. При крштењу дјетету се даје име! Зоркин муж хоће да дадне име свог ђеда. Упоран. Да поново ђедово име. Зорка опет не да.

- Њему је Бог дао име - вели Зорка.

- Како Бог? – упита муж.

- Родио се на Светог Саву. Зато мора носити име Саво.

- Неће бити по твоме. Неће бити Саво!

- Неће вала ни по твоме. Ја дијете не дам крстити, нити ће га крштавати, ако му не дамо име Саво. Око тога препирке сваки дан. До дана крштења. Дошао и кум и свештеник. Кум даје ђетету име. Чим је дошао код Зоричних, куму се обрати Зорка:

- Куме ! Кумства ти нашега. Крстио си ми прво дијете, дао му име по вољи и жељи њиној. Али за овог сина сад, молим те и кумим Богом и Светим Савом, да му даш име Саво. Родио се на Савиндан, тачно у подне. Њему је Бог дао име. Ако нећеш Зорку послушати не дам ти кумче у руку. Неће бити ни крштења. Тражим ти одма опроштај, да се раскумимо, да тражим новог кума за крштење за моје дијете.

- Кад је тако кумо даћемо му име Саво. А право и јесте. Родио се на Светог Саву. Саво. Нећемо ваљда због имена кварити кумство и раскумовати се. Зорин муж брани, а Зориној жељи придружише се свјештеник, кум, свекрва и свекар Зорин. Крстише га именом Саво.

Расту два сина Зоркина. Зорин муж све мање и мање поклања пажњу старијем ђетету. Оно мање и млађе не истура из руку. Чак навикао на његово име Саво. Но, он га не зове Саво, но га зове Савица.

- Није ти син женско, па да га зовеш Савица – рече му отац.

- Ја то њему од милоште ! Мој Савица.

- А што не тепаш тако старијему? Но само Саву. Нешто ђецу раз-

двајаш? Мени су сви били једнаки и у ђетињству и сада. Мени ово млађе више прионуло. Ваљда због тога што је млађи. Зорка то слуша. Не мијеша се у разговор. А у себи се смијеши. Волиш туђе дијете. И призиваш туђе. То те бог казнио због Зорке. Њене отимачине. А не призиваш своје рођено. Гледаш га ко пасторче. Шта бих дала да му ово могу рећи. Да га прекори. Но не могу. Нити ћу кад моћи. То ме боли. Тако се Зорка преслишава у себи. Има ту радости и жалости. Воли оба сина подједнако. Не раздваја их. Оба су њени. Из њене утробе. Сава воли што је Савов. Како расте тако све више и више личи на оца Сава. Његова и нарав. И његов лик. Личи мали Саво великом Саву, ко јаје јајету. То нико не примјећује до Зорка. То јој напаја срце. Пуни га. То јој је и вишегодишња храна срца и душе.

-LXII-

Трудна Анђа. Опет отежала. Изружњала. Пјеге по њој. И њеном лицу.

- Носи Анђа женско – говоре.

- Онако је била и при првој трудноћи.

- Нека, нека... Кажу, прве шћери потоњи синови, да се два зла у дом не састају. Заове и снае.

И дође дан порођаја. Опет Анђа роди двије шћери. Други пут се облизни. Близнакиње и крупне и једнаке. Разлике никакве. Четири шћеркице у двије трудноће. Двије напуштиле бешике, а уселиле се друге. Прве се разликују. Разазнају која је која. Друге двије не. Нико их не разазнаје осим Анђе и бабе Маре. Чак ни Симо. Кад је Саво у кући обје иду ка Саву. Свађају се која ће му сјести у крило. Па Саво не узима једну по једну. Но оба двије одједанпут. Бабе Маре миљеницу ставља на десно, а сестру јој, ону што је његовала Анђа, на лијево кољено. Оне знају која је које мјесто, па тако прилазе до Сава леђима. То им је захтјев да их Саво узме.

- Ђевере ! Ти никад мира у кући немаш? Не дају ти синовице. Ни с миром јести од њих не можеш. Привикни им бар док обједујеш – рече Анђа Саву.

- Не! Нека! Ово су два лептирића стрикова. И стричева заклетва.

- Како заклетва? Имаћеш и ти твоје ђеце! Жени се.

- Ја сам се једном женио и раженио. Више тога неће бити. Приписах ми и дијете. Заклетву. Но ће да се кунеш у туђу ђецу? Ђе? Ја имам ђецу мога брата Симчета. Два првљенца. Оне ће бити стрикове миљенице и стрикова заклетва. Вама ето тих млађих.

Кад би Саво легао на сећију, тада су близнакиње посебно уживале. Грлиле га, љубиле. По Саву су скакале. Чупкале га за косу. За обрве. Чак су му и трепавице дирале. А Саво је уживао. Ником није дао да их опомене. А камоли да их удаље од њега. Кад је Саво у кући ни Анђа није смјела ударити нити ошинути ђецу, због њиних несташлука. А заиста су биле несташне. Нарочито у Савовом присуству. Знале су да тада имају Савову заштиту.

Разриједиле се посјете Анђине Зорки. Четворо ђеце. Зорка не иде у род. Браћа се поженила. Нема ни њих у посјету Зорки. Радојка не долази. Једина радост код Зорке су њена два сина. И што има Сава од Сава. Њене љубави. Незаборављене љубави. И понеки сан. Кад усни Сава. Сањала је чешће. Једном приликом у сан јој дође Саво. На Зекану. Јаше наопачке па јој рече:

- Зорка моја, ја сам имао само тебе, бил имала ти нешто за мене?

- Успјела је у сну само рећи: - Имам. И пробудила се. Није успјела да му каже да Саво има сина Сава. Јела се што му то не рече бар у сну. Кад не може на јави. Нити ће икад.

Баш након тога, након тог сна, сазнадоше да је преминула Зоркина мајка. Но овог пута Зорка не послуша ни свекрву. Не шће ићи мајци на сахрану. Одоше јој муж, свекрва јој, и свекар. То погоди Зорку. Читав дан је била тужна и невољна. Нису је виђели да плаче. Но, очи су јој биле уплакане. Жал за Савом и њено уплитање у њену отимачину, били су узрок, да не оде мајци на сахрану.

То је био повод те Радојка више не дође код Зорке. Прекинуше контактирање, од тог дана. Њезин муж је често ишао до Радојке. Помагао јој у обављању пољских радова. Радојка при тим доласцима зета није питала за Зорку, нити је Зорка питала за Радојку. Зорка је једино могла знати о Радојки распитујући се код Анђе. И код Сима. Чешће су они били код Радојке. Била им је и ближе много од Зоркине куће. Нити се удавала Радојка, нити је ко просио.

Имала је Радојка вретено, што је упредало њен живот. И њену срећу.

- Што се Радојка не удаје, нити удаде, то испашта гријехе оца и мајке јој. Гријех, што нанијеше Зорки гријех – рече Загорка синовима.

-LXIII-

Није прошло много времена по умирању Зоркине мајке, а умрије Загорка. На сахрану стрини Загорки ишла је и Зорка. У кућу није улазила.

Није шћела прескакати прага, преко кога су је отмичари одвели. Кад су стрину Загорку изнијели из куће, пред кућу, и ставили ковчег са њом на сто, цјеливала је Зора стрину. Радојка јој није хтјела пружити руку. Нити прихватити Зоркину пружену. Рекла је:

- Не треба ми од тебе ништа. Ни здраво! Оцу и мајци не шће доћи на сахрану. Дошла си стрини? Од Зорке није добила одговора. Прећутала је Зорка Радојкину замјерку. Имала је жал на срцу, што се Радојка не удаде. Сестра је сестра. Крв није вода. Нити ће када бити. Па јој паде тешко што је Радојка тако дочека. Срце зебе. Ето сад остаде и без сестре Радојке и њене сестринске љубави. А ко је крив? Покојници отац и мајка. И чемерни њен муж. И за ово би му се требало осветити. Али како? У то наиђе њен муж. Ухвати је руком испод пазуха њене руке. И шапну јој:

- Да нећеш затужити?

- Оћу ако Бог да. Али не за стрином Загорком. Но за том твојом главом. И твојим пашћећим језиком. Који ни на сахрани не може бити миран – рече му такође шапатом. Препадне се он. Да опет. Зорка што не уради. Побјеже од ње. Ништа не одговоривши. Страх образа нема – помисли Зорка.

-LXIX-

Симо и Саво ишли послом. Чак у четврто село. Па грађу за прављење куће. Ко ће ко Бог. Кад тамо дошао и Зоркин муж. Истим послом. Кад је стигао затече Сава, Сима и продавце грађе. Шегање шегом натрачом. Кад су завршили што су шћели, пала погодба, изнијеше продавци ракију. Да залију пазар. Симо и Зорин муж чак су пружили и руке један другоме. Саво само одмјери Зоркина мужа кад овај хтједе њему пружити руку. То и Сима зачуди. Након попијене неколике ракије охрабри се Зоркин муж, па упита Сима:

- Симо ! Је ли ово твој брат Саво?

- Јесте. Зар га не познајеш?

- Из виђења. И по чувењу.

- Па што ме питаш? Кад си знао?

- Питаћу га? Окрену се ка Саву па га упита:

- Ти си Саво?

- Јесам. Ја сам Саво Вампир. Саво што има сина копиљана. Саво што је обесчастио прву комшиницу. Саво што ти је запалио сијено тасту. Саво

коме си ти слао поруке и пријетио. Сад знаш ко сам. А рећи ћу ти ко си ти. Ти си лажов. Сплеткарош. Кукавица. Псето са двије ноге. Гњида која вири из опанака....

- Могоао би ти платити за те твоје увреде.

- Чекам да ти платим! Нико други да се није мијешао. А ти гњидо устај да се разрачунамо. Ево ти прилике да се осветиш Саву Вампиру. Нека ови виде твоју освету. То рече Саво па устаде. Стрекну Зоркин муж. Би да бјежи. Но, не може од присутних. Зна да је пријетио Саву. А знају и остали.

- Ријешићемо ми то други пут – рече Зорин муж.

- Нема другог пута. Сад или никад. Пружила ти се прилика. Устај гњидо !

- Вас су двојица. Ти и Симо.

- Симо се неће мијешати, па таман да ме убијеш. Устај. А ни други. Ти си тражио мегдан. Поруке слао. И те су ти поруке биле лажне ко и све остало. Устај псето лажаво. Лајаво и кукавичко. Не устанеш ли ишутирају те ногама.

Немајући куд устаде Зорин муж и пође према Саву. Стаде пред Сава. Саво опуштио руке.

- Шта чекаш сероња? Гађај! Да не причаш касније како те Саво ударио из пријеваре. Замахну рукама Зоркин муж пут Сава. Саво блокира ударце. А онда ухвати Зоркина мужа. Одиже га од земље. Па га мљекну од земљу. А онда га поче шутирати. Сваки ударац Савов котрљао је Зорина мужа.

- Ово ти је за лаж да сам уждио човјеку сијено. Ово ти је за лаж да сам те напао као Вампир. Ово ти је одговор на твоје пријетње. Ово ти је за лаж да сам обесчастио прву комшиницу. А овај ударац за сина копиљана.

- Док се Зоркин муж ваља по земљи од Савових удараца, успјеле рећи:

- И Зорки си направио дијете, прије но што је отех.

- Кад ту лаж чу Саво, мало застаде.

- А тако гњидо једна. И рођену жену правиш курвом. Моја рука до Зорке није доватила. А камоли да сам имао нешто с њом. Отео си је часну и поштену. А сад ћеш за ту лаж да платиш дупло. А онда настави ударати и шутирати Зоркина мужа. Напустио га је бити кад је примијетио да је у несвјесном стању. И на молбу других.

- Не Саво кумим те. Не чини убиство пред нашем кућом.

- Како нећу? Приписао ми је једно копице. Па и свог сина првљенца. Буvara једна. Ни гњида од ушију. Рођено дијете прави копилетом? Жену курвом?

Симо и Саво узјахаше коње и одоше. Домаћи залише Зоркина мужа водом. Растријезниша га. Дође себе. Набацили су га на коња. Испребијан, унакажен, стиже кући. Кад га унијеше у кућу, питају га:

- Шта ти се то десило? Што си такав?
- Убише ме Симо и Саво – рече Зоркин муж па погледа у Зорку.
- Што си тражио то си добио. Пријетио си Саву.
- А ја сумњам да је Симо учествовао ? –рече Зорка.
- Док ме тукао, рече ми, ово ти је што ми оте Зорку, а да је моја рука није дохватила.

Морадеше заклати јагњад. Двоје. Да би га завили у њине коже. И тако га лијечили нећељу дана од убоја. Поред убоја Зоркин муж је био и задовољан. Сазнао је од Сава да је Зорка дошла код њега и отета, а да је Саво није ни доватио. Након неког времена дознали су родитељи Зоркиног мужа и Зорка шта се и како десило. Да Симо није учествовао. Да је то био обрачун Сава и Зорина мужа. Па му отац то и рече:

- Што ти шће да лажеш, да те тукао Симо? Како ћеш пашеногу моћи погледати у очи, при сусрету?

- Код њега ти је тата све истинито. Све! Но и то да га је тукао Симо. Саво и Симо!

- Ћути лажуљо! Да није било тебе и твоје лажи, не бих онако прошао. Због твоје лажи сам настрадао. На те његове ријечи Зорка се насмијеши. Знала је на што он мисли. На њену опаску да њен првјенац син није његов.

- Увјерио је тебе Саво у много што. Лако је радити другима иза леђа. Кад нису ту. Још кад о томе ништа не знају... Што се ниси показао на мегдану? Држимо те данима у јањећим кошама и лијечимо ти ране. Шта би се тек наслушали да није било толико људи присутно? Сигурна сам, да би ти, и она твоја сплеткарошка у тај сукоб, уврстили читаво село. А ти уврстио поштеног сина?

- Е, мој сине! Е, мој сине! Што ти шће да све то радиш без икакве потребе? Могao си отети и имати Зорку, без свих тих лажи и сплетки. Бог све види. Све зна... Ону кастигуљу казни. Њу обиљежи Зорка. Поломи јој нос. Прерастао накриво. А још ожиљци по образима? Мада, по мени, она образа и нема... А ти, син? Дуго те Бог штитио. Дуго? Очекивао сам ја све ово поодавно? И што деси се? И тебе Саво обиљежи. Дај Боже да се опоравиш... Тукао те! Много њих присутних? И нико да се умијеша? Зар ти то ништа не говори? Да те нису бранили, и одбранили, што су знали да си ти крив. Да си то заслужио. Чули за твоје лагарије. Сплетке. Пријетње. Покри се ушима и ћути. Буди Богу захвалан што те није усмртио. Што имаш овако дивну жену и пород са њом. Два сина, двије јабуке. Срећа што лице на Зорку. Посебно доброту исказује Саво, твој други син. Осјетљивост. А, овако је прави враголанко. Његове хитрости, ја никад нисам ни код ког мог ђетета имао. Нити има у нашу фамилију – рече му мајка.

- Личи на оца мајко. На кога би? Није ваљда на оне што црепуље ломе другом о главу?

- Јесте, јесте! Само ти тако мислиш? Мислио си, оптуживао ме, да првљенац, није твој син. Ето сазнао си да јесте. Мене си назвао пред неколико људи непоштеном. Да сам га донијела из рода? То си рекао Саву. Па си због тих лажи добио од Сава одговор. Удвостручио ти батине. Хтио си му приписати још једно копице. Још једног сина. А добио и одговоре, и дводупле батине... А она твоја саучесница, добила оно што је заслужила од мене. Анђа ми рече да је још два пута батинана од стране оне бабе оног ђетета. Тепаницама њу баба. Па гранама. Ко зна још шта ће вас Бог кажњавати? Ово су вам само опомене. По свој прилици?

Кад чу Зоркин свекар Зоркине ријечи, зину, од чуда. Не може да дође себи. Онда се окрену сину, па рече:

- Пи, срам те било! Пи, рђо једна! Што си ти брука, и што си обрукао себе, то си ти крив... А ти, отишао па брукао мајку твог ђетета. Зорку, твоју жену. Нашу снају којој се нема шта замјерити... Жали Боже оно двоје јањади што закласмо, ради твога лијечења. Ни то ниси заслужио. На кога си се ти турио псето једно. На ону торокушу? Нема на кога другог. Пи. Пи. Пи.

-LXX-

Вратили се кући Саво и Симо. О сукобу нису никоме ништа говорили. Чак то Симо није рекао ни Анђи. Након десетак дана дође у посјету Анђи баба Кушља. Док испијају кафу у кућу уђе Саво.

- Како си комшинице?

- Добро. Како си ти Саво?

- Фала Богу добро сам.

- Ја чула да си сав изубијан.

- Од кога?

- Од оног Симовог пашенога.

- Ко ти то рече?

- А знаш ко! Мени није рекла но комсиници.

- Па шта јој је то напричала!

- Да сте се ви неђе срели. Потукли се. Па те онај проклетник претукао. Тукао те ногама. Све те превртао ударцима. Да ти се не виде ни очи ни уши.

- Па видиш ли ти те повреде на мени?

- Не Бога ми. Да сам у то вјеровала што торокуша прича, дошла би ти у посјету. Да те обиђем.

- Шта ђевере Саво има она жена против наше куће? Против наше фамилије? А посебно против тебе? – упита Анђа.

- Не знам Анђо, Бога ми. Ја не могу да је питам. Са женама се Саво не расправља. Нити ће... Она се боји једино Кушље. Њу Кушља ишепаничи, или изграна, па је обилази.

- Како нећу? Не може проћи с миром поред иксана никад, што неће ујести – рече баба Кушља.

- Фала Богу да ниште није било – додаде.

Увече исприча Анђа причу бабе Кушље Симу. Симо се насмијеши па јој рече:

- Има од тога нешто! Само не онако како је торокуша причала. Но, супортно од тога. Био сам тамо и то посматрао. Нисам се ја мијешао. Нисам спрјечавао разрачун... Но, мислим тај опис испребијаног одговара твој сваку, а мом пашеногу. Кад смо ми отишли он је остао у лежећем положају. И без свијести. Више њих је то гледало. Нико се није мијешао. Њих пет-шест остало је поред њега, и тријезнили су га. Са удаљености сам видио, кад су га набацили на коња. Био сам срећан, што виђех да га је Саво оставио жива. Бојао сам се оног најгорег. Зато ти нисам ни причао ништа. А Сава знаш. Он ти је ко мумија. Не хвали се што му је наплатио дуг.

- Кад је то било?

- Кад смо ишли куповати грађу. Тамо дође и он. Пружи мени руку. Ја се руковах. Пружи Саву, Саво је не шће прихватити... Но кад пашо попи двије-три ракије, окуражи се. Пита мене је ли то мој брат Саво. А онда скочи Саво. Рече му да јесте. Наброја му све што је на њега лагао. Па му помену пријетњу... Рече да се нико не мијеша. И мени. Он Сава није успио ни ударити. А Саво га је тукао, тукао, док није схватио да је у несвијести. Да не осјећа ударце... нешто ружно рекао је Саву о Зорки. Тада је Саво истражио бијес на њега тако силовито, да се пашо котрљао, без застоја. Ко буре низа страну... Боже, како ли је? Да ми је знати? Је ли, и може ли се опоравити? За опоравак требаће му много, много времена.

-LXXI-

Зорка више није остајала трудна. Њеном вољом, или мужа јој, не зна се? А Анђа поред четири шћерке родила је још четири сина. Осморо ђеце

у десет година. Године брзо пролазе. Ћеца расту и одрастају. Одрасли Зоркини синови. Постали момци. Стасали за женидбу. Саво миљеник ђевојака. На сијелима, прелима, вашарима упадљив, по љепоти и по понашању. Знао би ухватити се у коло до једне ђевојке, а онда нагло прећи до друге. На тај начин их чинио љубоморним. Па су се након тога оне нељубазно понашале једна према другој. Првљенац је доста личио на оца ликом. Али је имао врлине Зоркине. Зорка је патила што није могла ићи у посјети до Анђе. Разлог за то је што је са Анђом у заједници живио Саво. Још оно што је Саво учинио њеном мужу? А није имала ни храбрости, јер се бојала, да Саву не ода тајну. Тајну коју само она зна. На свекрвине позиве са иду до Анђе одбијала је ћутећи. Знала је њезина свекрва разлоге, па је остављала на миру. Анђа би дошла до Зорке чешће да је нису сустигле бројне обавезе. Осморо ћеце. Од тога четири шћери. Па се посјете Зорки разриједиле. Годишње једном. Од славе до славе. Па су јој славски дани били једина радост Зоркина. Симо, шћерке јој, или син. Једном јој је Анђа довела прве близнакиње. И рекла јој:

- Ово су ти Зоро, Савове миљенице. И Савова заклетва. То штрецну Зорку. Осјети се грешницом. Саво се куне у туђу ћецу! У синовице. А има заклетву. Бог му заклетву подарио. А не зна нити му се може рећи. Начина нема да му се то каже. Повјерила би му то, да се могу срести. Задњи њин сусрету био је кад се враћала са сахране свог оца у оном шумарку.

- Кад-тад имаће Саво своју заклетву. Да се не куне у синовице. У моје лијепе и прелијепе сестричине.

- Не вјерујем у то Зорка Бога ми. Послије твоје отмице зарекао се да се неће женити. А то његово обећање траје деценијама. Видиш и сама.

- Никад, не реци никад! Можда и Сава огрије сунце једног дана. Па умјесто ове двије заклетве, имадне једну. Лично своју. Чудни су Божији путеви, куда ког Бог упућује. Види само себе. И што се теби десило? И кога сад имаш?

- Чудна ми је та твоја прича Зоро? Чудна? Више личи на приче старих баба. На примјер, такву причу би очекивала да је жива, моја добра и племенита баба Мара. Нека јој је покој души. И нека јој је лака црна земља. Вољела ме је ко и Сима. А и ја њу. Ништа мање. Да није било ње у први данима, ко зна шта бих ја урадила. Њена прича, и њени савјети, мене су умиривали и смиривали. Не пропуштам ни задушнице, ни Божић, а да не одем на њен гроб и запалим јој свијећу. Мислим да јој пријају моје посјете. Посјете њене Анђе, њеног Анђела како ме називала.

Прође још неко вријеме. Неколике године. Но се нешто разбоље Зорка. Болест напредује. Никако да се опорави. Теже устаје. Да послује не може. Увела њена љепота. Лице искошчатило. Очи упале. Зенице се скупиле. Зна све, све види, али то не показује никоме. Нарочито синовима. Да им не убија наду за њено оздрављење. Ту наду нарочито је имао син Саво. Најпосле паде у постељу. Па никуд из ње. Видјевши своју судбину замоли Сава да јој доведе свјештеника да се исповједи. Да исприча своје гријехове. Нема их много. Има два. Један што није ишла на сахрану оцу. И оно што се десило тог дана. Други што није ишла на сахрану мајци. Њу је бар оплакала. Иако то нико није знао. И доведе јој Саво свјештеника. Исповједи Зорку. За што се она исповједала то знају само свјештеник и Зорка. А након тога, кад Саво остаде код болесне Зорке на чувању, док су остали обављали пољске послове, рече Зорка Саву:

- Сине Саво. Послушај мајку. Учини јој ово што ће те замолити. Нећу ја умријети. Не бој се. Оздравићу ја. Но, ако би се десило то, требало би да однесеш једну поруку. Једном човјеку. Да му је кажеш.

- Оћу мајчице. Оћу. А ту поруку ћу пренијети како ти кажеш, и коме ти кажеш.

- Нећу умријети. Но, ако некад умрем, послије проласка четрдесет дана, отићи ћеш код тетке Анђе. Тамо је њен ђевер Саво. Твој имењак. Рећи ћеш му овако. Моја ти је мајка поручила, да поклон, који си јој дао, на дан очеве јој сахране, доћи ће ти. Да се не кунеш у своје синовике више, него у тај поклон. То рече Зорка, осмијехну се, заколута очима, и испусти душу. Добро је запамтио Саво што му мајка рече прије смрти.

Прође четрдесет дана од Зоркине смрти. Право други дан оседла Саво коња Вранца.

- Куд се то спремаш ићи? И што ће ти Вранац – упита га отац.

- Идем код тетке Анђе. Да јој пренесем поруку мајке Зорке.

- Какву поруку?

- Прије но што је умрла затражила је то од мене. Обећао сам јој да ћу то пренијети. То се не тиче ни тебе, ни мене ни брата, нити ког нашег. Но Зорке и Анђе.

На то Зоркин муж ништа не рече. Дојаха Саво код Анђе и Сима. Да исприча Анђи зашто је дошао није хтио без Сава. А Саво дође касно тек по ноћи. Кад сви бијаху отишли на починак. Само остала Анђа и сестрић.

Кад дође Саво, након поздрава и након што Саво вечера, рече му Анђин сестрић:

- Чика Саво! Због тебе сам дошао. Донио сам ти поруку моје мајке Зорке. Поручила ти је на три минуте прије упокојења. Порука гласи: Поклон који си јој дао, на дан сахране њеног оца, да ће ти доћи. Да се не кунеш у своје синовике, но у тај поклон. Након тих ријечи, осмијехнула се, и изданула. Моје је да ти то пренесем. Ја сам испунио мајчину жељу. Ево ту је и тетка Анђа. Трећи нико не зна.

Саво доби сивило у лицу. Са чела му се почеше ројити, па са чела слијевати капи зноја. Колико их он брише, то се оне више роје. Погледа у Анђу. Онда устаде па загрли доносиоца поруке. Тако снажно га загрли, и стеже, да га забоље. А онда га пољуби.

- Хвала! Хвала и твојој мајци и теби. Након тога устаде и крену у своју собу. Низ образе поред зноја кренуше му сузе. Жалоснице за Зорком, или радоснице због Зоркине поруке. Схватио је поруку. Њен смисао. Анђа није ништа коментарисала. Смјестила је сестрића на спавање не рекавши ни ријечи.

-LXXIV-

За доручком, Саво није скидао погледа са Зоркина сина. Чак није никуд ни одлазио, већ је сједио са њим, до његова поласка. Кад је кренуо кући испратише га Анђа и Саво. Након што је одмакао, подалје од куће, окрену се Зоркин Саво. Угледа тетку и Сава како гледају за њим. Хитро, како је то некада радио Саво пред Зором, окрену се Вранцу у седлу. Зајаха наопачке, машући рукама Анђи и Саву. Онда се исто тако хитро врати у првобитни положај. Није ни сам знао жашто је то урадио. Дошло му. Да тако поздрави тетку при одласку. Виђевши то заплака Анђа. А онда и Саво. Бришу сузе, но их зауставити не могаху.

- Ђевере Саво!.. Оде Савов Саво. То сам схватила. Јесам ли у праву?

- Јеси Анђо! Јеси!

- Читаву ноћ сам размишљала о мени несхватљивом? Окле поклон на дан сахране мога оца?

- Кад сте ви отишли на сахрану кренуо сам и ја. Не на сахрану. Но на сачекушу. Да сачекам Зоркина мужа. Да се разрачунамо за све лажи које је просипао о мени... Но умјесто њега, путем се појавила Зорка. Рекла ми шта се десило. За тужалку. Да ће њен муж остати на конаку. Да га не чекам.

- Бог па Бог, ђевере. Право је говорила баба Мара... Бог Зорку казни, отмицом, животом са неким кога није вољела, да је дијелила постељу са мрзаном, да не присуствује сахрани оних што су је родили, да их оплакује кријући се. У тој патњи за оцем, док траје његова сахрана, Бог јој истог трена трасира пут да наиђе на тебе. Да је усрећи. Што те виђела, што те љубила. На крају је награди твојим поклоном, твојим сином Савом, који се рађа на Савиндан. То јој је била једина утјеха, поред оне што је имала још једног сина... А и тебе ђевере Саво, огрија сунце, које се деценијам скривало иза тмурних облака. Твоје заклетве, моје шћерке, имају брата Сава, по мени, и брата Сава по стрицу Саву... Саво ћути. Лије сузе. Не крије их од Анђе. А да хоће не може. Лије сузе за Зорком пред којом је јахао Зекана наопачке. Онако како Зоркин и његов син зајаха Вранца пред њим и Анђом.

- Ђевере Саво! Заричем се пред богом да ћу урадити двије ствари прије умирања. Прво је да ћу отићи још једном на гроб попа Милутина. Његово тулбе. И друго казаћу мом сестрићу Саву, ко су му мајка и отац. Да је он Саво, син Сава, рођен из љубави, по благослову Бога свевишњег. Нека зна да му је отац, мој ђевер Саво, који је оверео од љубави, па се одрекао женидбе и породице. За то његово одрицање га је наградио Бог сином Савом. Не само тебе ђевере, но и моју сестру Зорку. То ћу учињети ја Анђа кунем ти се ђевере, у осморо моје ђеце.

- Бог је Анђе вретено, што упреда животе и срећу – често је говорила наша драга, покојна баба Мара.

Дошле Анђине близнакиње са вашара. Веселе, чиле, раздрагане. Љепотице и једна и друга. Са њима дошао и Саво Зоркин. Свратио код тетке Анђе са сестрама. Затекоше Сава да сједи пред кућом. Приђоше до стрица Сава. Изљубише га и изгрлише. Посједаше му у крило, једна на једно, друга на друго кољено.

- Мора да вас је данас просило на вашару бар пет момака? А морали су. Кад су моје заклетве биле најљепше на вашару.

- Не стрико Саво. Пет не. Просаца је било. Мене је просио један. А сестру тројица. Но смо одбиле просидбу. Ми се тебе не одричемо стриче. Ти си од сад наша заклетва. Ево твоје заклетве, са нама нашег брата Сава, по мајци, са једне стране, и по теби, стрицу са друге стране. Све нам је испричала Анђа идући са вашара овамо кући. И нама и нашем брату Саву. А дужан си испоштовати жељу наше тетке Зорке. Од сада твоја заклетва је твој син Саво. А ти си наша заклетва. Њему, твој сину и наша, његовим сестрама, а твојој до сада заклетви.

